

บทที่ ๕

ภูมิปัญญาการใช้สำนวนไทยที่ปรากฏในทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม

สำนวนไทยในที่นี่หมายถึง สำนวนที่ปรากฏในภาษาไทยหรือสำนวนที่คุณในสังคมไทยใช้พูดจาคิดต่อสื่อสารกัน มีผู้อธิบายความหมายของสำนวนไทยในลักษณะที่กล่าวนี้ไว้ราย เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๖ : ๑๙๖) อธิบายว่า “ถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้วมีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่ เช่น สอนจะเป็นให้ว่ายน้ำ รำไม่ดีโถงป์โถงกล่อง ถ้อยคำที่แสดงออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ” พจนานุกรมฉบับนัดชน (๒๕๔๗ : ๘๓๐ – ๘๓๑) อธิบายว่า “ถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมา กลุ่มถ้อยคำซึ่งมีความหมายโดยนัยไม่ใช่ความหมายตรง ๆ” นววรรณ พันธุเมธ (๒๕๔๔ : ๓๐๗ – ๓๐๘) อธิบายความหมายของสำนวนว่า “ถ้อยคำที่มีความหมายไม่ตรงกับความหมายรวมของคำที่นำมาประกอบกัน เช่น กึงก่าໄได้ทอง” คันย เมธิตานนท์ (๒๕๔๑ : คำนำ) อธิบายว่า “คำพูดที่พูดออกมากล่าวก็เข้าใจได้ทันที และตรงกับความต้องการของผู้พูดนั้นเรียกว่า เป็นภาษาธรรมชาติทั่วไป แต่มีภาษาอีกรสบ้างหนึ่งที่พูดออกมากล่าวสามารถซ่อนความนัยได้หลายແผลอยมุนไม่ตรงไปตรงมา อย่างเช่น ภาษารธรรมดากันฟังจำต้องมีความรอบรู้ หรือมีประสบการณ์ จึงจะเข้าใจความหมาย การพูดโดยมีความหมายแฝงอยู่นี้เรียกว่า กันว่าสำนวน” กาญจนากพันธุ (๒๕๑๕ : ๑) อธิบายว่า “คำพูดของมนุษย์เราไม่ว่าชาติ ใดภาษาใดแยกออกได้ก็ว่าง ๆ เป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งพูดตรงไปตรงมาตามภาษาธรรมชาติ พอพูดมากก็เข้าใจได้ทันที อีกอย่างหนึ่งพูดเป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา แต่ให้มีความหมายในคำพูดนั้น ๆ ... คำพูดที่เป็นชั้นเชิงนี้เราระบุกันว่าสำนวน”

จากคำอธิบายนี้สรุปได้ว่าสำนวนไทยมีความหมาย ๒ ประการคือ ๑) ถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมา ๒) ถ้อยคำที่มีชั้นเชิงมีความหมายไม่ตรงกับตัวอักษร

ในการศึกษารั้งนี้ผู้ศึกษาใช้สำนวนไทยในความหมายดังนี้ “คำพูดที่กล่าวสืบต่อกันมา คำพูดที่เป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา”

สำนวนไทยนอกจากจะเป็นถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมานานแล้ว มีขั้นเชิงไม่ตรึงไปต่างๆ สำนวนหลายสำนวนยังใช้คำที่มีเสียงสัมผัสดลึกลงของ มีการเบริบเที่ยบที่เห็นได้ชัดคุณคาย มีความหมายลึกซึ้งกว้างไกลมากที่จะอธิบายได้โดยใช้ภาษาธรรมดานอกจากนี้สำนวนไทยยังผูกพันกับวิถีชีวิต สภาพสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของคนไทยและสังคมไทยอย่างแนบสนิท เป็นสิ่งที่คนไทยและสังคมไทยมีความคุ้นชินและสามารถเข้าใจในความหมายได้เป็นอย่างดี สำนวนไทยจึงเป็นภูมิปัญญาทางภาษาที่มีคุณค่ายิ่งอย่างหนึ่งของสังคมไทย

ในบทหนังตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรม มีการใช้สำนวนไทยที่หลากหลายและเหมาะสมกับบริบท ซึ่งทำให้การส่งสารเป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพไม่น้อยกว่า ๒๐๗ สำนวน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) กงเกวียนกำเกวียน หมายถึง “เรสรสอนเรว กรรมสอนกรรม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๖) หรือ “การหมุนเวียนไปตามสภาพ ไม่มีที่สิ้นสุด โดยปริยายหมายความว่ากรรมย้อนสนองกรรม” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๒) สำนวนนี้มาจากการสังเกตความจริงของกงเกวียนและกำเกวียน (ซึ่งต่างเป็นส่วนของล้อเกวียน กงคือส่วนรอบของล้อ กำคือซี่ของล้อ เมื่อกงหมุนกำก็หมุนตาม) ซึ่งหมุนตามกันตลอดเวลามาอุปมาเปรียบเทียบกับการกระทำการของคน (ซึ่งเริกกว่ากรรม) ที่เมื่อกระทำการใด ๆ ลงไปย่อมมีผลเกิดตามมาเสมอ เรียกว่า กรรมสนองกรรม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรม เช่น

“จะนำท้าวเจ้ากรุงวิเดียมราช
มันสร้างกรรมกรรมจะต้องสนองแทน

อยู่ค่าสาร์กรร้างเตรียมวางแผน
ให้เหมือนแม้นกำกงที่วงศ์เกวียน”
(รอยหมึกนิลกพา)

“ยิ่งแค้นจิตคิดของสนองตอบ
เราเข้ายามาวย่าชาติอาชาญ
เหมือนปลายหานามตามหนึ่งเข็มแน่น
เหมือนกำวงศ์เกวียนต้องเวียนกัน”

ได้ทีลักษณ์ลอบประหารผลาย
จะทำการแก้กล้ออีกันกัน
จะล้างแค้นลอบฆ่าให้อาลัย
กรรมของมันก็จะต้องสนองกรรม”
(จำแลรัก)

๒) กรณ์นำค่าว่าขัน หมายถึง “ตัดขาดไม่คบหาสมาคม” (กาญจนากพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๒๔) หรือ “ตัดขาดไม่ขอเกี่ยวข้องด้วย” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๙) หรือ “ตัดขาด ไม่ยุ่งเกี่ยวด้วยอีกต่อไป” (พจนานุกรมฉบับ นิติชน ๒๕๔๗ : ๑๒) สำนวนนี้มาจากการกรณ์นำหรือตรวจนำ ซึ่งเดิมเป็นการรินนำจากภาษาลงบนพื้นดินเพื่อแสดงว่าตนได้กระทำอย่างนั้นจริง ๆ เช่น ยอมยกสิ่งนั้นให้กับคนอื่นโดยเด็ดขาด ประกาศไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นอีกต่อไปฯลฯ ต่อมากกรณ์นำนำมาใช้ในพิธิกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่มีการรินนำจากขันเพื่ออุทิศกุศลแก่ผู้ตาย เมื่อรินนำหมดขันผู้กรณ์นำจะค่าว่าขันเป็นอันยุติการกรณ์นำ นำมาใช้เป็นสำนวนว่า “กรณ์นำค่าว่าขัน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๘๗ เช่น

“เข้าใจผิดคิดว่านเป็นปีศาจ
เรากรณ์นำค่าว่าขันให้มันไป
มันตายแล้วไม่น่ามาก่อเหตุ
นายสัญชัย โกรธารสินปรานี”

มันอาจมาดของกรรมจะทำไอน
ยังให้หวานกวนใจอยู่อย่างนี้
สำแดงเชชต่างต่างอีนางผี
ออกฟันผีระวิวรรณถึงบรรลัย”
(มัจฉุราชาเล่นกต)

๓) กระต่ายหมายจันทร์ หมายถึง “ชายหมายหญิงที่สูงศักดิ์” (กาญจนากพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๒๗) หรือ “ผู้ชายหมายปองผู้หญิงที่มีฐานะดีกว่า” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๗) หรือ “ชายที่หมายปองหญิงที่มีฐานะสูงกว่า” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๒๖) สำนวนนี้มาจากการสังเกตธรรมชาติของ

กระต่ายที่แสดงอาการร่าเริงเมื่อเห็นแสงขันทร์ และการสังเกตเห็นความแตกต่างห่างไกลของกระต่ายและพระจันทร์นำมาอุปมาเปรียบเทียบกับคน (คือชายหนุ่มกับหญิงสาว) ที่มีฐานะแตกต่างกันว่าชายหนุ่มที่มีฐานะต่ำกว่า อาจได้แต่หมายปองหญิงสาวที่มีฐานะสูงกว่าเท่านั้น ไม่มีโอกาสที่จะได้ชนจริงเลย ที่ปรากฏในบทนั้นจะลุ้นของหนังฉบับ อรนุต เช่น

“เข้าแสงเพชรมาอยู่ในเรือนหลวง
ในส่วนลึกนี้กรักหนักอรามณ์
เป็นคนต่ำคำเดือนให้ด้วยคิด
ถึงเราจกรักจริงนิ่งไว้ใน
แต่เขียนตนจนตายก็ไม่กล้า
ถึงขอกลืนขึ้นกล่าวจะร้าวран
ไม่สมรักสักรายกระต่ายเหย
ถึงแรมเดือนเลื่อนดับเป็นกับปีกับปี

ก็โปรดร่วมเริ่มทุกที่ไม่สุขสม
 เพราะมีปั่นค้อบดูอุดสูใจ
 ไม่มีสิทธิ์เทียบศักดิ์ทำนักใหญ่
 เพียงหัวใจคนจนทราบ
 สกุลกาหรือจะเปรียบเทียบทรงส์หาญ
 เหมือนนิทานเข้ากระต่ายหมายพระจันทร์
 มุญไม่เคยขึ้นไม่อึงซึ่งสรรค์
 ก็พระจันทร์ไม่มาให้กระต่ายชม”
(เจ้าแสงเพชร)

“เป็นกระต่ายหมายแบบเป็นคู่ก่อค้า
 เสมอสัตว์บังอาจนักกรักพระจันทร์
 เหมือนการคำค่าสีไม่มีศักดิ์
 ต้องเขียนตัวกลัวราชอาชญา
 rena กิคคินก์ต้องอยู่คู่กับหญ้า
 มุญกระต่ายย่อนไม่อึงซึ่งดวงจันทร์

เป็นเรื่องราวที่เข้าหวานกันสรวลสันต์
 อย่าหวังวันไม่ตรีจะมีนา
 จะหมายรักร่วมวงศักดิ์กับทรงสา
 วานนราภัณฑ์นั้นต่างกัน
 เทกิดที่ให้ขาดอยู่คู่สรรค์
 ลักษกิรันก็ไม่สมอรามณ์ป่อง”
(สิงหาราชกษัตริย์ศึก)

“กาวินว่าเข้าไฟเข้ากีฬาแค่คิด
 เมื่อไครครวญควรแคลงระวางใจ

คนสนิทเชօมีอยู่ที่ไหน
 กีฬาสัมโพธินเกยยินดี

คงเอื่อมอาจประมาทหมายลบลายสิงห์
ฐานะน้อยด้อຍเตี้ยหาเมี้ยมี

นายเย่งชิงกรรมการพาหลบหนี
ทำอวคติเหมือนกระต่ายหมายพระจันทร์”
(คำนีนัง)

๔) กลั่วคนตาย ใช้คนเบื้อง เชื่อคนจร เป็นสำนวนไทยถี่นไถบ้างครั้งใช้ว่า คน
บ้าอย่าถือ คนดื้ออย่าสอน คนจรออย่าเชื่อ คนเบื้องอย่าใช้ คนตายอย่ากลัว คนชั่วอย่าคบ
หรือ คนบ้าอย่าถือ คนดื้ออย่าสอน คนจรออย่าเชื่อ คนเบื้องอย่าวาน คนพาลอย่าเพลオ
คนเก็ออย่าถอน คนล้มอย่าหัว คนบ้าผัวอย่าแหลง คนเนือยแรงอย่าให้ตั้งหม้อ คนอ้อร้อ
อย่าให้ก่อไฟ หมายถึง การรู้จักวางแผนท่าที รู้จักทำในสิ่งที่ควรทำ รู้จักเว้นในสิ่งที่ควรเว้น
เห็นไม่ควรจะกลัวคนที่ตาย ไม่ควรจะใช้ให้วาน ขอร้องคนที่เบื้องหน่าายระอาแล้ว ไม่
ควรเชื่อถือ วางใจแก่คนที่เราไม่รู้จัก ไม่คุ้นเคยสนิทสนม ไม่รู้ประวัติความเป็นมา ไม่
รู้จักหัวนอนปลายติน ที่เป็นคนธรรมดานะนี่ เพราะล้วนแต่ไม่สำเร็จประโยชน์ เป็น
อันตรายหายนะ ฯลฯ ทั้งสิ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่น

“อาจารย์สั่งให้ระวังอย่าวางแผน
กลั่วคนตายใช้คนเบื้องเชื่อคนจร

เพื่อคนไก่กลับกลอนนาหลอกหลอน
จะเดือดร้อนภายหลังระวังภัย”
(ຄลั่นวิมานรัก)

“กำชับสั่งให้ระวังอย่าวางแผน
สั่งเกตเคุทำทางอย่าว่างเว้น
ไปรำส่อนว่าคนจรราออย่าเชื่อ
ใช้คนเบื้องเชื่อคนจรจะร้อนรน
กับคนตายนั้นอย่ากลัวกับคนชั่วนั้นอย่าคบ
เวลาเวียนเปลี่ยนซ้ายขวาพิทกาน

แต่อย่าไปโน่เหลาให้เขาเห็น
ก็จะเห็นอุปเทห์ในเดห์กล
คนเบื้องอย่าใช้ไม่ได้ผล
อย่าสอนคนดื้อคันในสันดาน
รู้ให้ครบศึกษาไว้ให้แตกฉาน
บริการแฟณหนังฟังกันลอง”
(กำสรวลสาวาท)

๕) กันดีกว่าแก้ หมายถึง “อย่าประมาทวางแผน คิดป้องกันแก้ไขไว้ก่อน” สำนวนนี้คงเกิดจากการสังเกตพฤติกรรม การแก้ปัญหาของมนุษย์ว่ามนุษย์สามารถจะแก้ปัญหาได้ดี หรือป้องกันไม่ให้ปัญหาเกิดขึ้นได้ดีเมื่อมนุษย์คิดป้องกันหรือเตรียมรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นไว้ก่อน ส่วนคนที่ประมาทจะเป็นตรงข้าม จึงเกิดสำนวนนี้ขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อรุณศ เน่น

“พิษนาค มีฤทธิ์กับพิษร้าย
มันต้องพิษแล้วชีวิตจะมีวันร้าย”
จงไปหายพิษหวานกลางไพรสาร
กันไว้ก่อนดีกว่าแก้พ่อແນ่ใจ”
(ราชนิบลก)

๖) กลั้งครกขึ้นภูเขา หมายถึง “ทำงานที่ยากเกินความสามารถของคน” (กาญจนากพันธุ์. ๒๕๑๕ : ๓๖) หรือ “ทำงานที่ยากเกินกว่าความสามารถปกติของคน โดยปริยาขามา yi ว่ายากเหลือประมาณ” (พจนานุกรมฉบับนิติชน. ๒๕๔๗ : ๕๗) สำนวนนี้คงเกิดจากการกลั้งครกขึ้นที่สูงหรือขึ้นภูเขาริบ ฯซึ่งต้องยากลำบากมาก เพราะทั้งหนักทั้งต้องพยายามยกไม่ให้ตก นำมาเปรียบเทียบกับการทำงานอื่น ๆ ที่ต้องยากลำบากเหลือประมาณหรือยากเกินความสามารถของคน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อรุณศ เน่น

“อาคนนั่งพิงความยิ่งครรภ์ลาด
เหมือนกลั้งครกขึ้นภูเขาไปเรากลัว
ลงวนจนคนอย่างเรานะเหมือนผ่ากา
อย่าแมตตาการคำพิคธรรมเนียม
ไม่เอื้อนอาชคลอเคลียเป็นเมียผัว
เพราڑูดัวว่าต่ำต้ออยต้องจำเจียน
พระธิดานั้นเป็นแหงส์ทรงหลักเหลียน
แต่งให้เรียมกีเสียงร้องต้องเป็นกา”
(គอกฟ้าละອองคิน)

๗) ก้าวขึ้นเป็นก้า เป็นสำนวนไทยดั้นได้ หมายถึง ความจริงคงขึ้นเป็นความจริงไม่เปลี่ยนไป ธรรมชาติของสิ่งนั้นเป็นอย่างไร ก้าขึ้นเป็นอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง คนแล้วคนไม่ติด ก้าขึ้นเป็นคนแล้ว คนไม่ติด ไม่เปลี่ยนแปลง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๕๗ เช่น

“ทรงรับรองกุารีป RNA ให้ปิดหิน
ไม่เห็นอ่อนสาวเข้ากลดด่วนลหิน
ขัดให้หูอยู่ในพระคำหนัก
ทึ้งเกยผ่านการศึกษาวิชาคี
ผู้ไหอยู่ห่วงตั้งจิตแต่ปิดบัง
สัญชาติภานาหลอกก็ออกกາ

เพราะตรวจรู้ว่าเพชรตันนี้ใช้ปิดหิน
มันคิดคืนคือคันพันธุ์กาลี
นำอื่นดูรักซึ่งศักดิ์ศรี
ยังเป็นที่โปรดปรานการต่อมา
กุารีมีหวังวาสนา
ได้เวลาเปลี่ยนย้ายนิายยา”

(ราชินีบอด)

๘) ก้างขวางคอ หมายถึง “เข้าไปขวาง” (กาญจนากพันธุ์ ๒๕๖๕ : ๔๕) หรือ “ผู้ขัดขวางมิให้ทำการ ได้สะควร ผู้ขัดขวางให้คนอื่นเสียประโยชน์” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๐) หรือ “ผู้ที่ขอนเข้าไปยุ่งหรือแทรกแซงในกิจธุระของผู้อื่นทำให้เขาเกิดความรำคาญ” (ฐานะนี้ นราครทรรพ. ๒๕๑๙ : ๑๑) สำนวนนี้เกิดจากการกินปลาที่มีก้าง เมื่อก้างติดคอทำให้เจ็บกลืนกินอาหารลำบาก นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เข้าไปขวางคนอื่นให้ทำการไม่สะควร หรือทำให้เขาต้องเสียประโยชน์ไป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๕๗ เช่นที่ว่า

“ไอสีแก้วยอดทองสองชี้ข้า
หรือทำก้างขวางคอไม่พอใจ

มันหลีกหลบหมบน้ำไปอยู่ไหน
กูลงสัยอีนุชรีมันตีตาย”
(คัมภีร์คำ)

“ชูนิลนำทำงานตามสารสั่ง
เมื่อเกยราไรรู้อยู่เดียวดาย
โครงเป็นก้างขวางແง່ມາແຍ່ງຫຼືງ
ນາຄນຳກ້າງພວກພຽມສາຍລົມພຣາວ

คงไม่พลັດພາດແປນເປັນແມ່ນໜາຍ
คงຈະໄດ້ສນັກຮາສັກຮາວ
ຕ້ອງຊ່ວງຊີງເກຍຮາຫຼິດສາວ
ນິທານຫາວຍກແຍກນາແທຣກແຊ່ງ”
(ສາມນົກຖຸ)

“ถึงอย่างไร ก็ประการເຊື້ວຫາຜູ້ນ
ຖຸອາມາດນວງໄປ/ຂອງຂັນ
ຖຸຂໍາຫາຍະໄດ້ຂັນ

ถึงພຣະຂອມຄນຂະເມຕາໄອ້ອາຄນ
ນາສືນສັນຄອນ່າໄດ້ສາສນ
ໄອ້ອາຄນເປັນກ້າງມາຂວາງຄອ”
(ຄອກຟ້າລະອອງດີນ)

๕) กິ່ງກ່າໄດ້ກອງ ໜາຍถົງ “ເຫື່ອຫຶ່ງພຣະໄຄີຕີ ອຣີອນິທຣພຍສິນເລັກນູ້ຍ” (ກາງຈູນາຄພັນຖຸ . ๒๕๑๕ : ๕๕) ອຣີ “ຄນຫັ້ນຕໍ່າທີ່ໄດ້ຮັບລາກຍສເພີຍເລັກນູ້ຍກໍວາງທ່າ
ທີ່ພຍອງຈນເປັນທີ່ບໍບ່ານຫຣອໝໍນນິໃຊ້ຂອງຜູ້ທີ່ຮູ້ຮານະເດີນຂອງຄນຜູ້ນັ້ນ” ອຣີ “ອວຄພຍອງ
ຈນເກີນຕົວແລ້ວສູ້ຮານະເດີນຂອງຄນແອງໄຄີແລ້ວສົມຕົວ”(ພຈນານຸກຮນຈົບບັນຕິຫນ. ๒๕๑๗
: ๕๗) ສໍານວນນີ້ມາຈາກນິທານສຸກາຍືຕົມນີ້ເຮືອງຍ່ອວ່າ ກິ່ງກ່າຕ້ວນນີ້ພົກຫົວຄຳນັບພຣະຫາ
ໃນໂອກາສທີ່ພຣະອົງຄໍເສດີຈປະພາສຣາຊຸການ ພຣະຫາພອພຣະຫຍ ຈຶ່ງພຣະຫານ
ຫຣີຢູ່ການປັບປຸງທອງໄກ້ຄນເຟີສວນ ນຳໄປປັ້ງເນື້ອມາເລີ່ມກິ່ງກ່າຕ້ວນນັ້ນ ແຕ່ຄນເຟີສວນເພື່ອຢູ່
ຫາເຊື້ອເນື້ອໄມ້ໄດ້ຈົງນໍາຫຣີຢູ່ທອງໄປຜູກຄອກິ່ງກ່າໄວ້ ກິ່ງກ່າໄດ້ກອງກີ່ຫຼູຄອກທ່າພຍອງ ໄນ
ຂອນຄຳນັບພຣະຫາຍ່າງທີ່ເຄຍທໍາ ເມື່ອພຣະຫາການສາແຫຼຸ ທີ່ທໍາໄກກິ່ງກ່າເປັ້ນໄປ
ພຣະອົງຄໍລົງໄທ່ໃຫ້ເອາຫຣີຢູ່ທອງອອກເສີຍ ແລະ ໄນພຣະຫາທອງ ອີກຈຶ່ງເກີດສໍານວນ
“ກິ່ງກ່າໄດ້ກອງ” ຂຶ້ນ ນໍາມາແປຣຍນເທິບກັບຄນທີ່ມີພຸດຕິກຣມເຊັ່ນນັ້ນ ທີ່ປ່ຽກງູ້ໃນບທໜັງ
ຕະຫຼຸງຂອງໜັງ ປື້ນ ອຣນຸຕ ເຊັ່ນ

“ตั้งแต่นั้นหัสข้ารบริหาร
กำเริบจิตพิตกาญให้สำคัญ

เผด็จการเป็นใหญ่ในไอกวารย์
คุกกำกันดังกิ้งก่าบ้านหรือยกกอง”
(มัตติกา)

“แค้น ไอ้เชษฐริยาหนักหนานัก
เหมือนกิ้งก่าบ้านายพอได้กอง

มันทำหักหลังมิตรคิดของหอง
กลับคนองเนรคุณให้วุ่นวาย”
(สายเดือดขัตติยา)

๑๐) กิ้งทองใบหยก หมายถึง “สมกัน” (กาญจนากพันธุ์. ๒๕๑๕ : ๔๕) หรือ “เหมาะสมกัน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๗๕) หรือ “คู่หูยิงชาวยี่คู่ควรกัน” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๗) สันนิฐานว่า เป็นสำนวนที่มาจากเงิน กระปันนี้ยี่ นาครทรรพ (๒๕๑๙ : ๑๑ - ๑๒) อธิบายที่มาและที่ใช้ของสำนวนนี้ว่า “กิ่งไม้ที่ประดิษฐ์ด้วยของมีค่า คือ กิ่งไม้ทำคั่วบทองและใบไม้ทำคั่วหยกสีเขียว ย้อมสีตามรับกันอย่างเหมาะสมเป็นที่ชื่นชมแก่สายตาของผู้พบเห็น ฉันใด หูยิงชาวยี่คู่หูยังสามารถสมกันมีฐานะเสมอ ก็ย้อมจะเหมาะสมที่จะเป็นคู่รองกัน ฉันนั้น สำนวนนี้นำมาใช้เป็นคำอุปมาอุปมาภิ หมายถึง ชาหยาบคายหูยิงสาวที่มีความเหมาะสมสมกันด้วยประการต่าง ๆ แล้วได้แต่งงานกัน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิน อรุณุต เช่นที่ว่า

“พอสถาแนตรเทพวงศ์พงศ์รายย์
เข้านั่งหลังบิดาไม่พาที
สนมนางต่างพินิจสะกิดกัน
เหมือนกิ้งทองใบหยกอย่าตกใจ

นางเอียงอยาตกรประหม่าก้มหน้าหนี
เข้าหานียิ่มพรายสบายใจ
เป็นสำคัญมั่นคงไม่ส่งสัมย
ถึงอย่างไรก็ไม่แคล้วແลี้วครั้งนี้”
(เทพวงศ์จงกลนี)

๑) กินข้าววัด นอนหลา ห่มผ้าผี เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “คนหลักโลย คนที่ไม่มีท่อ竽อ่าศัยเป็นหลักแหล่ง” เป็นสำนวนที่มาจากการดิกรรมของคนที่มีลักษณะเช่นนี้ คือ เป็นคนหลักโลย ไม่กินข้าวที่บ้านตนเอง ไม่นอนที่บ้านตนเอง ไม่มีเสื้อผ้า ไม่ใช้เสื้อผ้าของตนเอง แต่ไปกินข้าวที่วัด นอนที่ศาลา ห่มผ้ามังสุกคลุมพูดเป็นสำนวนว่า กินข้าววัด นอนหลา ห่มผ้าผี มากใช้คู่กับสำนวน “เสาเรือนอยู่ในห่อพาย” ซึ่งหมายถึง “คนหลักโลย คนที่ไม่มีท่อ竽อ่าศัยเป็นหลักแหล่ง” เช่นเดียวกัน เสาเรือนอยู่ในห่อพาย หมายถึง เสาเรือนยังอยู่ในห่อพาย (ห่อพาย คือ ผ้าที่ผูกชายเป็นจุ่ง ใช้บรรจุสิ่งของสัมภาระต่าง ๆ) ซึ่งหมายถึง ยังไม่มีเสาเรือน ยังไม่มีบ้านเรือน เป็นสำนวนแข่งคำหนนิ ที่ปรากฏในบทนองตะลุงของหนังนั้น อรุณต แห่งที่ว่า

“ไม่ใช่คนมั่งคั่งยังสมบัติ
เสาเรือนอยู่ในพายบ้านไม่มี

กินข้าววัดนอนหลาห่มผ้าผี
ได้ใจนี่เป็นผัวมันชั่วแรง”
(มหาราชกำสรวง)

๒) กินปูนร้องท้อง หมายถึง “ทำการมีพิธีขึ้นเอง แสดงอาการเดือดร้อนขึ้นเอง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๗๙) สะปะนีษ นครทรอพ (๒๕๑๘ : ๑๖) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่าดังนี้ “ผู้ใดทำผิดอย่างใดไว้พอมีคนพูดถึงความผิดเรื่องนั้น ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครทราบว่าใครเป็นผู้ผิด บุคคลนั้นก็จะปฏิเสธในท่านองร้อนตัวไปก่อน เเลยทำให้ผู้อื่นรู้ว่าเขานั้นเองเป็นผู้ผิด” สำนวนนี้มาจากความเชื่อและการสังเกตการร้องของตุ๊กแก กล่าวคือสังคมไทยเชื่อว่าที่ตุ๊กแกร้องเพราะมันกินปูนเข้าไปทำให้มันร้องท้องจึงต้องร้องขอ karma นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ทำการมีพิธีขึ้นเอง แสดงอาการเดือดร้อนขึ้นเอง ที่ปรากฏในบทนองตะลุงของหนังนั้น อรุณต แห่งที่ว่า

“พระครูเจ้าเท่านแต่ ไกรชล โภมเรา
เขาว่าท้องแล้วเขานี้เขาไม่มีพยาน
แม้แต่ตามจับกลับมาตามเนื้อความน้อง
หรือกินปูนร้อนท้องน่าข้องใจ

ช่างหูเบาเขื่องง่าย ไร้หลักฐาน
หนังสือสารไม่เขียน ไร้ว่าชายใด
เขาว่าท้องกับหลวงตาจะเอาหน้าไว้ไหน
ถึงผู้ใหญ่ก็อาจพิค ใช้พระอิฐพระปูน”
(ม่านมลพิน)

๑๑) แก่นะพร้าว เต่านะละกอ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “แก่เตี้ย
เปล่า อายุมากแต่ไม่มีแก่นสาร” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นต้นะพร้าวและ
ต้นะละกอว่ายิ่งแก่ยิ่ง ไร้แก่น ยิ่งล้มง่าย นำมาเปรียบเทียบกับคนแก่ที่ยิ่งแก่ยิ่ง ไร้แก่น
ยิ่ง ไรสาระ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่นที่ว่า

นาคราช : สำหรับพื้นที่อ่าวบุญตา
ได้เห็นหน้านุ่มแม่คนสวย
ต่อได้พัวเรอจะนมอดมัววย
ส่งข่าวพีด้วยแม่หน้านน
พีจะได้ช่วยนารักษาลูก
ช่วยผึ้งช่วยปลูกให้เป็นผล
อย่าห่วงลูกน้องในห้องอีกคน
แก่นเด็กกลดวนตามน้ำ้ใจ

ประทุมวัน : ชาติแก่นะพร้าวชาติเด่าลอกอ
ใจอยังคิดพูดผิดผู้ใหญ่
ลูกผัวเขามีพูดเข้าพูดใช
หัวใจมักมากเป็นนาคเป็นนู
(สุพรรณิการ์)

๑๕) “ไก่แก่แม่ปลาช่อน หมายถึง “มากไปด้วยมารยาเดิร์หรือเหลื่อมต่าง ๆ” (กาญจนากพันธุ์ . ๒๕๑๕ : ๑๗) หรือ “หญิงค่อนข้างมีอายุที่มีมารยาและเลิร์หรือเหลื่อมมากและมีกริยาจัดจ้าน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๕๖ : ๑๕๓) หรือ “หญิงผู้ชำนาญในเชิงเสน่ห์กล มีมารยาต่าง ๆ ไม่น่าไว้วางใจ” (ฐานะปะนีย์ นครศรีธรรมราช . ๒๕๑๘ : ๒๗) หรือ “หญิงเลขวัยสามมีเลิร์หรือเหลื่อมมากครึ่งผู้ชายดี” (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๑๗๐) กาญจนากพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๑๗) – (๒๕๔๐) อธิบายว่า สำนวนนี้เดิมใช้ว่า “กระต่ายแก่แม่ปลาช่อน” ต่อมาผู้คนเพียงจาก “กระต่าย” เป็น “ไก่” จึงกลายเป็น “ไก่แก่แม่ปลาช่อน” ไป และอธิบายที่มาของสำนวนนี้ว่าเกิดจากการสังเกตธรรมชาติของกระต่ายแก่ ที่มีเลิร์หรือเหลื่อมมากและธรรมชาติของแม่ปลาช่อนที่เมื่อวางไข่ จะครุ่ยมากกล้ากัดคน มาเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่มีอายุมากและมีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนี้ ornut มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้างดังด้าน

“เกษตรสาวเข้าตัวหนาค้าสาวท
เป็นไก่แก่แม่ปลาป้อมญาดี”

นางสามารถทำเกรดเทียบเครย์
นางไม่มีลูกผัวเป็นตัวตน”
(ครูบ้านนอก)

“นางไก่แก่แม่เด็กสาวเกษตร
สาวเพียงขันทร์มั่นขิตคิดว่าจริง

ได้หลอกหลอนดวงหฤษ์คุณครูหญิง
อุดส่าห์ทิ้งหน้าที่ตัวคนหัวอ่อน”
(ครูบ้านนอก)

“สาวเพียงขันทร์มั่น ใจว่าผู้ใหญ่ช่วย
แม่ครูสาวรู้เท่าไม่ทันคน

ให้กำนวยครั้นนี้ต้องมีผล
ต้องหลงกลแม่ปลาป้อมญาพรา瓦”
(ครูบ้านนอก)

“อันไก่แก่แม่ปลาป้อมญาเยิ่ง

ต้องทนทิ้งรสเปรี้ยวไว้เกี้ยวหวาน”
(กุหลาบดำ)

๑๕) ไก่พระกาฬ หมายถึง “ไก่ตัวเก่ง ไก่ตัวกล้า ผู้ชายที่มีฝีมือ ผู้ชายที่เก่งกล้าสามารถ” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นธรรมชาติของไก่ที่ต่อสู้ย่างกล้าหาญไม่ยอมแพ้และนำความหมายของ “พระกาฬ” ที่หมายถึง “ความตาย ความเก่งกล้าสามารถ ความมีอำนาจ ความน่ากลัว” มาอุปมาเปรียบเทียบกับผู้ชายที่มีความเก่งกล้ากล้าสู้ ไม่กลัวตาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“การศึกษานเรื่องสืบสานถ่ายทอด
ครอบรอบปีแล้วน่องจะต้องลา
พระเจ้าพี่มีครุอยู่ที่ไหน
เกิดเป็นชายหมายใจว่าไก่พระกาฬ
รู้แน่นอน ไสยาสต์สมปรารถนา
ตรงไปหน้าคิรินทร์นิลกาฬ
แยกกันไปกลางคง่าสังสาร
ความกันควรถือว่าชาがらดัง”
(ต้นรักคอกโสก)

๑๖) ไกร่องบ่อน หมายถึง “ผู้ที่อยู่ในฐานะตัวสำรองซึ่งจะเรียกมาใช้เมื่อไรก็ได้” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๕๗ – ๑๕๘) พจนานุกรมฉบับนเดชน (๒๕๔๑ : ๑) ให้ความหมายของสำนวนนี้ว่า “ตัวสำรอง อยู่ในอาณัติ” เป็นสำนวนที่มาจากการชนไก่ที่เข้าของบ่อนจะเก็บไก่ตัวดีตัวเก่งไว้ชนพนันกับไก่นอกบ่อนที่มาชนพนัน เมื่อมีไก่นอกบ่อนมาท้าชนพนันเข้าของบ่อนอาจไม่นำไก่ตัวดีตัวเก่งออกชนก็ได้ เมื่อเห็นว่าไก่ที่มาท้าชนไม่เก่งมากนัก แต่อาจนำเอาไก่ตัวสำรองไปชนแทน จึงเกิดสำนวน “ไกร่องบ่อน” ขึ้น เรียกสั้น ๆ ว่า “ไกร่องบ่อน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“เสียงพิกพกธูรุกເອາຫຼກທ່າ
ທັງປລອນວ່າຂາກ່ານຮາກນອງ
ໄກ່ຮອນບ່ອນຍ່າງເກມຣໄມ່ເກຍເສີວ
ທັງແຮງຍານນຳສຶກທຳໃຫ້ສຶກຄັກ
ເຫັນອນນັກສູນຮໍາຫວ່ານວ່ານັກ
ເກມຣເກ່ງຫລາຍທ່າທັງນ່ວັກ
ສູ້ໄອ້ເຂົ້າວເດືອຍດຳຕົວລຳຫັກ
ຫລັງເກນຮັກແພຣວພຣາວສາວເສເພລ”
(ครຸງບ້ານນອກ)

(๓) “ไก่หลายบน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ผู้ชายที่มีอาชญากรรมแล้ว ผู้ชายที่ชราแล้ว ผู้ชายที่แก่แล้ว” มักต่อท้ายว่า “ชนดีก็ไม่กี่อัน” เป็น “ไก่หลายบนชนดี ก็ไม่กี่อัน” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของไก่ที่ผลัดขนใหม่หลายครั้งว่า เป็นไก่ที่แก่หรือชำนาญกำลังคลน้อยลง เมื่อต้องชน (ต่อสู้) กับไก่ที่หนุ่มกว่า แม้ไก่หลายบนจะตั้งใจชน ชนกันแต่ในที่สุดก็จะหมดแรง แพ้คู่ต่อสู้ นำมาเปรียบกับผู้ชายที่มีอาชญากรรมแล้ว ชำนาญแล้วมีพละกำลังลดน้อยลงแล้วเมื่อต้อง “ต่อสู้” คือ “ร่วมเพศ” กับคนอื่น แม้จะตั้งใจต่อสู้มีประสบการณ์ มีความสามารถในการต่อสู้ (มีประสบการณ์มีความสามารถในการร่วมเพศ) มาก่อน แต่ในที่สุดก็จะหมดแรงเสียก่อน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณุต เช่นที่ว่า

“พระเจ้าฟ้าปารินิตรบพิมราช
อันผัวแก่เมียสาวไม่เข้าที่
ถึงใจริงลึงที่แท้การแก่เพ่า
ไก่หลายบนชนดีก็ไม่กี่อัน

แสนสาทเสน่หามารศรี
จะไม่มีแรงให้ต่อปลายอัน
จะสูสานไฟแรงทำเชิงขัน
จะออกสั่นหัวเป็นมะเขือตอน”
(นัจจุราชสายนำ้พึง)

(๙) บังคับให้กินหญ้า หมายถึง “บังคับเขินใจให้ทำ” (กาญจนากพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๑๓๐) หรือ “บังคับเขินใจผู้อื่นให้ทำการตามที่ตนต้องการ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๒ . ๒๕๑๖ : ๑๖๔) หรือ “บังคับผู้ที่ไม่ยินยอมให้ทำการที่ตนต้องการ” (พจนานุกรมฉบับนิติชน. ๒๕๑๗ : ๑๖) สำนวนนี้มาจากการสังเกตธรรมชาติของโค ซึ่งปกติชอบกินหญ้าแต่กลับขัดขืนไม่ยอมกินหญ้า แม้เราจะไปบังคับเขาให้กินหญ้าก็ตาม นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ขัดขืนไม่ยอมทำการคนอื่น การไปบังคับเขาให้ทำการใจเรื่องเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องไม่สมควรจะทำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณุต ดังเช่น

“จะปลูกเรือนพ่อต้องตามสามผู้อ้อย
ไม่เข้มแข็งโโคขินให้เป็นใจ

จะมีคุณประสาอัชมาสัย
ถึงอย่างไรก็แล้วแต่เม่งพก”
(น้องแก้ว)

“เราไม่ก่อสร้างปราศรัยลงให้แม่น
ที่พุดไปใช่คำจะอ้ำพราง
แม่เจ้าตัวเขาไม่รักสมัครหมาย
ครั้นจะตามกันให้รู้ขาอ้อยไกล
การข่มแข็งโโคขินให้กินหม้าย
จะปลูกเรือนกึ่งต้องตามสามผู้อ้อย”

เพราจะสุดแสนสารพัดจะขัดขวาง
สิ้นทุกอย่างท่านก็รู้อ้อยแก่ใจ
เราจะให้กึ่งเหมือนคิดพิคิวสัย
จะให้ไปก็ไม่เหมาะสมพิเคราะห์ดู
ไปเบื้องหน้าปรากฏจะอดสู
ให้มีคุณรักสมัครใจ”
(เทพวงศ์คงกลนี)

“ไม่ทำตามคำมั่นกันไว้ก่อน
เหตุการณ์ก้าวเข้าขั้นเขตบังคับ
เหมือนข่มแข็งโโคขินไม่ชื่นชม

จะเคือครือนลงกรรมถูกตามเลย
จะต้องรับศรีเม่นไว้เป็นเชย
ถูกแม่เลยรับเคราะห์มั่นเจาจะง”
(แรงอธิฐาน)

๑๕) ชาเก่า หมายถึง “คนที่เคยรู้จักสนิทสนมกันมาก่อน คนที่เคยมีเพศสัมพันธ์กันมาก่อน” กาญจนากพันธุ์ (๒๕๖๕ : ๑๗๑) อธิบายคำว่า “ชา” ว่า “หมายถึงผู้ที่นิยมชอบอะไรอย่างโดยย่างไถอย่างหนึ่งก็ได้” “ชาเก่า” จึงหมายถึง “เคยชอบสิ่งนั้น ๆ เหมือนกันมาก่อน” นำมาใช้เป็นสำนวน หมายถึง “คนที่เคยรู้จักสนิทสนมกันมาก่อน คนที่เคยมีเพศสัมพันธ์กันมาก่อน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่น ตัวอย่าง

“เสียพิกพกปรบrukເອາຫຼກທ່າ
ທັງປລອນວ່າຂານກ່ານຮາກນອງ
ໄກຮອນນ່ອນອຍ່າງເກມຣໄມ່ເຄຍເສີວ
ທັງແຮງຍານນໍາສຶກທໍາໃກ້ສຶກກັກ

ເໜືອນມັງສຸນາຮ່າທວນໜວນເບນນ
ເກມຣເກ່ງໜ່າຍທ່າທັງນ່າຮັກ
ສູ່ໄວ້ເຂົຍເດືອຍດຳຕົວລຳໜັກ
ຫລູກເກມຣັກພ່ຽວພ່າວສາວສະເພດ”
(ຄຽບໜັນອອກ)

๒๐) ຂ້າສອງເຈົ້ານ່າວສອງນາຍ ໝາຍດິນ ១) ໃນກຣົມທີ່ເປັນຂ້າ ໝາຍດິນ “ວາງຕັ
ຍະກ ວາງຕັວລຳນາກ” ເພຣະເຈົ້ານ່າຍສອງຄນຍ່ອນຕ່າງກັນ ២) ໃນກຣົມທີ່ເປັນນາຍ ໝາຍດິນ
“ໄມ່ຄວຣະວາງໃຈຕ່ອ “ຄນ” ຄື່ອ “ຂ້າ” ທີ່ມີຄົກຍະພະເຫັນນີ້” ຄື່ອ “ໄມ່ມີຄວາມສຸງຮົດຈິງໃຈ ເຫ
ອາຈະຈະຮັກກັດຕື່ອຮຽບຮອຍຄຕ່ອເຮົາກີ່ໄດ້ ອາກໄປວາງໃຈກີ່ເປັນອັນຕຽມ ສຳນວນນີ້ຄົງມາຈາກ
ກາຮັກສັກພຸດທັດກຣນຂອງເຈົ້ານ່າຍແລະຂ້າທາສທີ່ທໍາໄຫ້ທັງສອງຝ່າຍຕ່າງວາງຕັວລຳນາກ ເປັນ
ອັນຕຽມນາເຕືອນສົດວ່າ ເມື່ອເປັນຂ້າຫຼືເປັນນາຍກີ່ພຶ້ງຮູ້ຈັກຕົນແລະວາງຕົນໃຫ້ຖຸກ ທີ່ປ່າກູ
ໃນບັກທັນະລຸງຂອງໜັງພື້ນ ອຣນຸຕ ເຫັນທີ່ວ່າ

“ຢັກຍ໌ເນຸດຕັ້ນອັນອັດກັດກຣນກຣອດ
ເຮາກັດກ້ານກີ່ເພຣະວ່າສັງລູມນີ້
ເຮັນນີ້ກົກລັວກີ່ເພຣະຕົວເປັນຂ້ານາທ
ຜູ້ຕີວ່າແສ້ວີ້ຂ້າໃນຄວພລອຍ
ທຸກໆກົງນີ້ທີ່ຈະຕ້ອງເປັນສອງເຈົ້າ
ເໜືອນເຫັນວ່າຂ້າສອງເຈົ້ານ່າວສອງນາຍ

ເຫັນທີ່ທອດຄ່າວ່ານ່ານັບສີ
ແຕ່ແກ້ນອີສຮ້ອຍຝ່າເຈື້ນໜ້າລອຍ
ໄມ່ນັ້ນອາຈທີ່ຈະພຣອງສນອງຕ້ອຍ
ແຕ່ນີ້ກັນອີຍໃຫຍ້ໃນຮູ້ວາຍ
ໄມ່ເຄຍເຂົ້າໃກ່ກຣນກຮ່າມນາຍ
ແສນດະອາຍໂລວິຕົກຫ້ວອກເຮາ”

(ຈຳແລຍລືກລັບ)

๒๑) ນາຍຜ້າເອາຫັນເຈົ້ນ ເປັນສຳນວນໄທຍດິນໄຕ ໝາຍດິນ “ອວຄຫຼືອເປີດແພ
ດ້ານທີ່ດີແຕ່ພາຍານປກປົດດ້ານທີ່ໄມ່ດີ” ເປັນສຳນວນທີ່ເກີດຈາກກາຮາຍຜ້າ ກລ່າວຄື່ອ ປກຕິຜ້າ
ທຸກໆຂັ້ນຈະນີ້ ២ ໜ້າຫຼືອ ២ ດ້ານແສນອ ຄື່ອ ໜ້ານອກ (ດ້ານອອກ) ແລະ ໜ້າໃນ (ດ້ານໃນ)
ໜ້ານອກ (ດ້ານອອກ) ຈະສວຍງາມນາກກວ່າໜ້າໃນ (ດ້ານໃນ) ຄົນທີ່ຂາຍຜ້າຈະພຍາຍາມເອາ

หน้านอก (ด้านนอก) ซึ่งส่วนมากจะอวบผู้ซึ่มมากกว่าจะเอาหน้าใน (ด้านใน) ซึ่งขาดความส่วนมากของความคิดเห็นที่มีขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่นที่ว่า

“ไม่ออกรบก็ไม่ได้อายพ่อตา
เหมือนเขาว่าขายผ้าหน้าเขิน
จะก้มหน้าลงสู่ดูสักที
พระแข็งชืน ใจอ่อนอกกรุงศรี”
(ถุหลานคำ)

๒๗) ข้าวใหม่ปلامัน หมายถึง “อะไรที่เป็นของใหม่ก็ถือว่าดี นิยมเรียกช่วงเวลาที่สามีภรรยาเพิ่งแต่งงานกันใหม่ ๆ ว่า “รำข้าวใหม่ปلامัน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๙๗) ฐานะปานีย์ นครทรอฟ (๒๕๑๘ : ๓๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “กำลังมีความสุขอย่างคู่บ่าวสาว ที่ซึ่งแต่งงานกันใหม่ ๆ ” พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๑๗๔) ให้นิยามของสำนวนนี้ว่า “ยังอยู่ในภาวะเริ่มต้นที่ยังนิยมซึ่งกันและกันอยู่ มักใช้เรียกช่วงที่คู่แต่งงานมีความรักหวานชื่น” สำนวนนี้เกิดจาก การได้กินข้าวใหม่ (ข้าวที่เก็บเกี่ยวใหม่ซึ่งยังนุ่ม หอมมัน) ย้อมมีรสดาติอร่อยมากกว่าข้าวเก่า การได้กินปลาที่มันอ้วนพิเนื้อนุ่ม ก็ย้อมอร่อยกว่าปลาที่ไม่มีนันพอมเนื้อน้อยแข็ง ปกติข้าวใหม่ และปلامันจะเกิดพร้อม ๆ กัน คือ ชาวนาจะเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ในช่วงเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นระยะที่น้ำในนาในหนองกำลังลดลง ปลาซึ่งอยู่ในนาในหนองซึ่งได้กินอาหารสมบูรณ์อ้วนพิกำลังเป็นปلامัน ข้าวใหม่และปلامันจึงเป็นของอร่อยของคินามาใช้เป็นสำนวนว่า “ข้าวใหม่ปلامัน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่นที่ว่า

“พงศ์ราศีอนรับสาวยรัก
คงอดนอนตลอดคืนชื่นหัวใจ
พลงความทักษะวนตามตามวิสัย
พระข้าวใหม่ปلامันวันวิวาห์”
(จำแลยรัก)

“ควรพรรักมั่นสำคัญหมาย
สู่平安ราชฐานการภายใน

ว่าองค์ชายเกียรติศักดิ์ไม่ส่งสัญ
เป็นข้าวใหม่ปลามันทุกวันนา”
(สายเลือดขัตติยา)

“สองกษัตริย์กษัตริย์เปรนปราโนทย
ขันทร์จิราภิวติคือจักรการ
ประคงเคียงเอียงแอบแนบสนิท
แต่เเรมร้างแล้วหลบนาพบกัน

พระทรงโปรดแสดงพยัคฆ์ไม่หักหงษ์
ให้สำราญเริงรื่นทุกวัน
เมื่อเชยชิดมน้องประคงขวัญ
เป็นข้าวใหม่ปลามันนั้นแน่นอน”
(แสดงพยัคฆ์)

(๒๓) ขี่ช้างจับตีกแตen หมายถึง “ลงทุนมากแต่ได้ผลนิดหน่อย” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๙๕) หรือ “ทำการใหญ่หรือลงทุนไปมากโดยไม่คุ้มกับผลที่ได้” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๓๕) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่มีลักษณะเช่นนี้คือ ลงทุนลงแรงไปมากแต่ได้ผลเพียงเล็กน้อย อุปมาเหมือนการขึ้นขี่ช้างซึ่งเป็นสัตว์ที่ตัวใหญ่เพื่อจับตีกแตenซึ่งเป็นสัตว์ที่ตัวเล็ก การขึ้นขี่ช้างต้องลงทุนแรง การขี่ช้างแล้วໄล่จับตีกแตenก็ต้องลงทุนลงแรงมากอีกเช่นกัน บางครั้งอาจจับไม่ได้เลย หรือบางครั้งอาจจับตีกแตenได้บ้างแต่ก็ไม่คุ้มกับการลงทุนที่มากแต่อย่างใด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อรนุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า “การไปทำในสิ่งที่ยากยิ่งซึ่งต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งและทำได้สำเร็จยากยิ่งหรือเสี่ยงต่อการล้มเหลวอย่างยิ่ง” เช่นที่ว่า

“ธรรมเนียมหนังหวังดีที่ฝีปาก
เหมือนหนึ่งรองเอาหน้าค้างกลางยามนา
บางคนชอบางคนซังนั่งนินทา
เหมือนหนึ่งขี่ช้างพลายໄล่ตีกแตen

จะทำให้ขอบคนมากยกหนักหนา
เติมมหาทะเด肯มีกีเต็มแกน
บางคนมาทักท้วงบางห่วงแหหน
มันไม่แม่นตรงไหนน้ำใจคน”
(ทวนทิพย์ทวนทอง : บพประยหน้าบพ)

๒๔) ขึ้นคาน หมายถึง “มีฝีมือในการใช้ทางไกด์ทางหนึ่งชนไม่มีคู่แข่งขัน โดยปริยาย หมายถึง หลุยส์ โสดที่มีอาชญาคุณแต่งงานที่คู่ควรไม่ได้” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๑๗๓) หรือ “หลุยส์ไร้คู่แต่งงานจนอายุมากขึ้นทุกที” (พจนานุกรมฉบับนัมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๗๓) ภาษาอนาคตพันธุ์ (๒๕๑๘ : ๑๕๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่าดังนี้ “การเลิกร้างอยู่โดยเดียว ส่วนมากใช้กับผู้หญิงที่สามีเลิกร้างไม่เกี่ยวข้องต้องอยู่คนเดียว หรือใช้กับหลุยส์สาวที่ไม่มีโอกาสจะหาคู่ได้หมายความ เช่นมีฐานะสูงหรือมั่นคงไม่มีชายใจคิดถ้าเข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องค้างเริดอยู่ หรือว่าเป็นสาวใหญ่แล้วก็เดยไม่คิดหาคู่ หรือไม่มีชายใจเข้าไปอยู่งเกี่ยว ต้องค้างเริดอยู่เหล่านี้เรียกกันเป็นสำนวนว่า “ขึ้นคาน” สำนวนนี้มาจากเรื่อที่ “ขึ้นคานไม่ได้ใช้งาน คือเรื่อที่ใช้งานต้องถอยแซ่น้ำ เมื่อนาน ๆ เข้าเรืออาจรั่วชำรุด ตะไคร่น้ำจับหรือเพรียงกินเจ้าของจึงหักลากขึ้นวางไว้บนคานเพื่อซ่อน ตก หมัน ท่าน้ำมัน ๆ เพื่อสามารถใช้ประโยชน์ต่อไป หรือหากไม่ใช้เรือนั้นก็อาจจะหักลากขึ้นคานก็เป็นไว้เพื่อเรือจะได้ไม่รั่วชำรุด ๆ ลฯ เรื่อที่ “ขึ้นคาน” จึงหมายถึงเรื่อที่ไม่ได้ใช้งาน เมื่อนำมาใช้กับคนก็ยังใช้ในความหมายเดียวกันว่า ไม่ได้ใช้งาน ไม่ได้แต่งงาน เป็นโสด เป็นม่าย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรมใช้สำนวนนี้ในความหมายที่ว่าผู้ชายและผู้หญิงที่เป็นโสด เพราะยังหาคู่ไม่ได้ ดังเช่น

“พื้นอกน้องตรงตรงพื้นปลงได้
ขึ้นสาวแก่แม่ม่ายก็ไม่ได้เชย
แต่ร่างกายมันไม่ฟังยังปล้ำอยู่มั่งเหดาย
เป็นเรือเกยค้างคานนานนานวัน”
(อกนิหารพระสุริยเทพ)

“โอ้อนาดาวาสนาชะตา
ไม่กีวันผันแปรไม่แน่นอน
นิได้ชนศรีสวัสดิ์ตัวชะตา
เพราะต่อเรือเหลือลำกินลำชาร
พิเคราะห์ดูให้ดีเหมือนผีหลอน
เมื่อคราวก่อนรักใคร่หมายสำราญ
กลับอาสาดับเชื้อเป็นทหาร
จึงขึ้นคานค้างแต่้อยแน่นอน”
(จำเลยลึกลับ)

“กำเริบอิตคิดอ่านแผนการร้าย
ไม่ถึงตายก็ให้แตกแยกทางกัน
แม้หนอนทำให้เราได้ขายคุ่มมั่น
อิสริการอย่าหวังว่าจะยังยืน

จะทำลายสาริกาให้อาลัย
ขายคุ่มมั่นของเราต้องเอาคืน
อันแรงวัลเราะให้แก่กล้ายมั่น
ไม่กีคืนจะขึ้นคานไปปานวัน

(กรรมลิขิต)

๒๕) บุคบ่อปลา หมายถึง “ทำกลอุบายนเพื่อให้อิอกฝ่ายหลงเชื้อโดยหวังประโยชน์จากอิอกฝ่ายหนึ่ง”(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๕๕) หรือ “ผู้ที่ลงทุนทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อหวังผลตอบแทน” (ฐานะปัจจุบัน : ๒๕๑๙ : ๔๗) หรือ “วางแผนหลอกล่อให้อิอกฝ่ายหนึ่งหลงเชื้อ เพื่อจะได้ประโยชน์” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๔๐) เป็นสำนวนที่เกิดจากบุคบ่อเพื่อให้ปานาอญ่าอาศัยเมื่อปลาหลงกลมารอย่าศัยในบ่อ ก็จะปีบบ่อขึ้นปลาได้ง่ายน้ำมาใช้กับคนที่ทำกลอุบายนเพื่อให้อิอกฝ่ายหลงเชื้อ เพื่อคนจะได้ประโยชน์จากเขาที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อบรม ดังเช่น

“บุคบ่อปลาปัญญาเยิ่ง
เหมือนนกเข้าแพนเนيد ไม่เกลียดกรง

เอาผู้หลงล่อให้ผู้ชายหลง
ปัญญาอย่างถ่ายเทด้วยเด่นหัวใจ”
(แสงวาริน)

“ขับไอ์พลายหาวยหัวงอาพังต่อ
เมื่อไใต่เต้นเข้าแพนเนيد ไม่เกลียดกรง
พ่อบุคบ่อปลาเข้าอย่าร้อน
ต่างหัวเราะเยาะยืนอยู่พริ้นราย

เป็นช้างล่อลงให้เข้าชายหลง
จะได้ลงขอสับขับสมาย
ลงไปนอนชื่นชมว่าสมหมาย
ฝ่ายเข้าชายเหมราชสาวทรัพก”
(ต้นรักคอกโตก)

๒๖) เขียนเสือให้วักลัว หมายถึง “ทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียชัยชนะหรือเกรงขาม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๒๐๓) พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๑๔๗) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “ญี่ให้กลัวทำให้ฝ่ายตรงข้ามเสียชัย” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของวัวที่กลัวเสือเมื่อจะหลอกให้วักลัว ผู้ที่หลอกอาจเขียนรูปเสือ ซึ่งไม่สามารถจะทำอันตรายวัวได้เดย นำมาระวังไว้ ก็สามารถหลอกวัวให้กลัวได้ นำมาใช้กับคนที่โ่งเหลาเบาปัญญากลัวในสิ่งที่เขาหลอกให้กลัวหรือกลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อบรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง ดังนี้

“มารยะเขี้ยวเหวย ไอย้มุยย
 ทำเขียนเสือหลอกวัวตัวปัญญา

 กำลังสุดสิ้นหวังขังมุสา
 สำคัญว่าคนอย่างญี่ ไม่รู้กล
 (มจุราชสายนำพี)

“เพียงพูด โน้มืออวด ไม่เข้าเรื่อง
 เขาเขียนเสือหลอกวัวกลัวอะไร

 ทำให้เปลืองเวลา มาอาศัย
 เท่านี้รู้จริงสักสิ่งอัน
 (สถาปัตย์)

“ทรงแก่นขิตคิดถึงคำราชทูต
 แกลงเขียนเสือหลอกวัวให้กลัวลาย

 มั่นมาพูดคงอาจประมาทหมาย
 เราก็ชายหมายมาดชาติช้างฯ”

“เราไม่ลองก์ไม่รู้คุณเหตุการณ์
 เป็นแล่ห์กลคนปัญญา กีน่าคิด
 เขาเขียนเสือเพื่อหลอกข้างคอกวัว

 เพียงนิทานเขาหลอกกบอกให้กลัว
 เราหลงผิดเชื่อว่าจากนี่น่าหัว
 ที่วัวกลัวก์ เพราะเหลาเบาปัญญา”

(อภินิหารพระสุริยเทพ)

(๒๗) เขียวงา หมายถึง “มีอาวุธ มีกำลัง มีอำนาจที่จะต่อสู้ป้องกันตนเองหรือคนอื่นหรือทำร้ายคนอื่น” เป็นจำนวนที่เกิดจาก “เขียวงา” ของสัตว์ซึ่งมีความแรมคุมเป็นอาวุธป้องกันตัวและทำร้ายสัตว์อื่นของสัตว์ นำมาใช้เป็นจำนวนหมายถึงมีอาวุธ มีกำลัง มีอำนาจที่จะต่อสู้ป้องกันตนเอง หรือคนอื่นหรือทำร้ายคนอื่นดังกล่าวแล้ว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังพื้น อบรม ดังเช่น

“ยักษ์กุเวรօพยพหลนหลิกหนี
เดียเชิงชาดิยักษ์อันศักดิ้า

ความบัดสีดีดสูญหันกหนา
หมดเขียวงาหนนีกลับความอับอาย”
(รักไว้พรนแคน)

(๒๘) เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำ เป็นจำนวนไทยถินใต้ หมายถึง “การรู้จักประนีประนอม การรู้จักโอนอ่อนผ่อนปรน การไม่เอาชนะคนกัน” เป็นจำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของไฟและน้ำ คือไฟมีความร้อนส่วนน้ำมีความเย็น หากมีไฟก็มีแต่ความร้อน หากมีไฟและมีน้ำความร้อนย้อมลดลง นำมาเปรียบเทียบกับสามีภรรยาที่รู้จักประนีประนอม โอนอ่อนผ่อนปรนกัน ไม่เอาชนะคนกันว่า (ถ้า) เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังพื้น อบรม ดังเช่น

“หญิงจะดีมีผลเพราะปรนนิบดิ
เขาชิงรักหนักยิ่งให้ชิงกลัว
เวลาองค์ทรงพิโรธอย่าโกรธตอน
เขานเป็นไฟเรนเป็นน้ำจะสำราญ

ถวายสัตดษฐ์สูมนวยอยู่ด้วยผ้า
อย่าทำตัวของหองไม่ต้องการ
ก่ออยพุดปลอบผันผ่อนให้อ่อนหวาน
ที่โกรธนั้นบันดาลเหือดหายไป”
(แสงวาริน)

บุนเฉือง : บุนเฉืองฟังคั่งแคน ไอ้แสนเมือง
มาก่อเรื่องชั่วช้าทำกล้าหาญ
ดุสูกฤษฎีเป็นเหมือนชั่นพราณ

จึงทำการข่มเหงไม่เกรงใจ
เราเก็บขายนามาค่าว่าชาติเชื้อ^{๒๕}
สีบเลือดเนื้อขัดติงศ์พงศ์ผู้ใหญ่
อุ่นฟ้า : แต่อุ่นฟ้าว่าวอนให้อ่อนใจ
ผัวเป็นไฟนางเป็นน้ำข้าพรมาร
ถึงแก่นเกิ่งเรื่องนี้ก็ตริตรอง
ลงชื่อน้องเด็ดพิเคราะห์ให้หมายสม
เราตกยากจากแผ่นดินเหมือนสั้นคน
ถึงหวานขนมก็ต้องขึ้นกลืนไว้ก่อน
(เสวตผัตรลานนาไทย)

(๒๕) เข้าเมืองตามหลิ่วต้องหลิ่วตาม หมายถึง “ประพฤติดตามที่คนส่วนใหญ่ประพฤติกัน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๒๐๒) หรือ “ทำตามอย่างคนส่วนใหญ่ทำ ทำความสถานการณ์” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๑๔๕) สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของคนว่า คนจะรู้สึกว่าคนที่ เมื่อมองคนหรือกระทำเหมือนคนคือพวกร่องดู เกิดความรักหวงแห่งพร้อมที่จะช่วยเหลือหรือปกป้อง ส่วนคนที่ค้างกับคนหรือกระทำค้างกับคน คือคนอื่นเกิดความรู้สึก แบ่งแยก ผิดเปลกหาคระแวง พร้อมที่จะทำร้าย เช่น คนที่ตาหลิ่ว (คนตาบอด ๑ ข้าง) จะรู้สึกว่าคนที่ตาหลิ่วคือคนที่เป็นพวกร่องดู คนที่หลิ่วตา (คือมองอะไรด้วยตาข้างเดียว) จะรู้สึกว่าคนที่หลิ่วตาคือคนที่เป็นพวกร่องดู นำมาเดือนสติว่าเพียงประพฤติด ให้หมายสมกับกาลเทศะ ทำความอย่างคนส่วนใหญ่ทำ ทำความสถานการณ์ซึ่งจะทำให้ตนปลอดภัย พื้นภัย ให้เป็นสำนวนว่า “เข้าเมืองตามหลิ่วต้องหลิ่วตาม” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เน่นที่ว่า

“อยู่เมืองพลาพลจะพาไปหาพิศ
อยู่เมืองหลิวจะต้องหลิวนัยน์ตาม
เราลงหลักคนพาลเดินน้องนายวิกา
เข้าพร้าวพรัวแวงทางเหมือนอย่างยูง

พากบัณฑิตหรือจะรักไม่พักกาม
จะหมุดงามเพราจะยกมันชักจูง
ไปคุนหานบัณฑิตที่จิตสูง
ดีกว่าฝูงกำคำที่ต่ำช้า”

(นหาราษกำสรวล)

๓๐) “ไบเป็คไบห่านไม่ทานไบแลน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ คำเต็มว่า “ไบเป็คไบห่านไม่ทานไบแลน ไบอื่นมีนเสนไบแลนหรอยหว่า” หมายถึง “การได้เสพสม การได้ร่วมเพศ การได้มีเพศสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงมีความสุขเป็นเลิศ มีรสเป็นเลิศเป็น สำนวนที่เกิดจากการได้กินไบแลน (ไบตะกวด) ซึ่งมีรสชาติเลิศกว่าไบเป็ค ไบห่าน ซึ่ง ปกติมีรสเลิศอยู่แล้ว กล่าวเป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ว่า “ไบเป็คไบห่านไม่ทาน (คือสู ไม่ได้) ไบแลน” (ไบเป็คไบห่านอร่อยสูไบตะกวดไม่ได้) “ไบอื่นมีนเสนไบแลน หรอยหวา (ไบอื่นมีนเสนไบแลน (ไบตะกวด) อร่อยกว่า) คำว่าไบแลนในภาษาไทย ถิ่นใต้มีความหมาย ๒ แห่ง ๒ นูน คือ หมายถึง ไบของตะกวดหรืออวัยวะเพศของผู้ชายที่ ส่วนปลายโผล่พ้นจากหนังที่หุ้มปลายอวัยวะเพศออกมากได้ “ไบแลน” เมื่อนำมาใช้เป็น สำนวนจึงหมายถึง “อวัยวะเพศชาย” การได้ทานไบแลน” จึงหมายถึงการ “ได้เสพสม ทางเพศ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังล้าน อรนุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายตรง แต่มีนัยยะที่เป็นสำนวน เช่นที่ว่า

“พอเหลือยวนเห็นกวางทองย่องเข้าขัน
ไม่ได้กินเนื้อไชค ไม่เอื้ออำนวย
แม่นนกถัวจริงจริงยอมทิ้งไบ
ไบเป็คไบห่านกไม่ทานไบแลน

แต่กลับผิดพลาด โอกาสไม่สวย
หันลงหัวยอกกษร้าย ได้ไบแลน
วิ่งเข้าในคงรกรไปแอบถกคอแหงน
เดินกินเด่นมาห่วงควนเจอะจวนคน”
(ราชนิวปโยค)

(๑) คดในข้องอในกระดูก นายถึง “มีสันคานคดโคง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๒๐๕) กาญจนากพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๑๕๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “มีสันคานโคงที่สุด” สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากการนำความคดโคงของคน ซึ่งซ่อนอยู่ภายในไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ซ่อนอยู่ในข้อและกระดูก ซึ่งมีลักษณะคล่องและซ่อนอยู่ภายในร่างกายว่า มีลักษณะซ่อนเร้นและคล่อง เช่นเดียวกัน พุคเป็นสำนวนว่า “คดในข้องอในกระดูก” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม มีการปรับเปลี่ยนคำบ้าง เช่นที่ว่า

“ตั้งแต่วันนั้นมาจกรผ่องค์
หาซ่องทางวางแผนสุดแสนร้าย
หลงอำนาจวาสนาหึ่งบ้ายศ
คดในข้องอในเนื้อเหลือปัญญา”

ยังประสงค์ก่อการประนามหมาย
เพราอยากได้เป็นใหญ่ใจเจ้าอา
คิดกบฎแบ่งแยกแบลกหนักหนา
เพียงโกรหหน้าว่าจะรักเหมือนพักชี”
(สองฝั่งฟ้า)

(๒) กันขอนหาตะเข็บ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้บางครั้งใช้ว่า “รือขอนหาตะเข็บ” นายถึง “หาเรื่องเดือดร้อนใส่ตนเอง หาเรื่องเจ็บตัว” สำนวนนี้เกิดจากการรือคันขอน (ขอนคือท่อนไม้ขนาดใหญ่) ซึ่งนกจากต้องเห็นเด่นชัดมากแล้ว การรือคันขอนซึ่งวางทับอยู่บนพื้นดิน อาจจะมีตะเข็บหรือร่องรอยแมลงมีพิษ แอบซ่อนอยู่ ผู้ที่รือคันขอนอาจถูกตะเข็บหรือร่องรอยแมลงมีพิษกัดต่อย ต้องเจ็บตัวโดยไม่จำเป็น นำมาเปรียบเทียบกับคนที่พยาบาลหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตนเอง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ตั้งเช่น

“พกการตันน์ว่าเราจะช่วยเหลือ
สามีเจ้าเราจะตามมาปรับความเข้าใจ
อยู่นี่เกิดสามวันฉันจะมา
ทำคันขอนหนาเข็บให้เจ็บด้วย

เหมือนชาติเชื้อตรรกะลวงศ้อย่าสังสัย
เหมือนน้ำไหลคืนคลองไม่ต้องกลัว
ขอสัญญาว่าจะให้ได้พบผัว
กีน่ากลัวว่าจะยุ่งกันรุ่งรัง

ตามผัวเข้าแต่เราแล้วสาวนึงนิ้ง
ไม่ทันห้ามปรมานมันถึงห้ามกันก็ไม่ฟัง

อยู่ไม่นิ่งเรื่องจะร้ายต่อภัยหลัง
แล้วจะตั้งสมเด็จท้าวเข้ารามินทร์
(วงศ์เวียนรัก)

สุชาตินี : นางวิงวนบิดาให้ประนี
ช่วยสักทึมันจะพิคชนิดไหน
อย่าให้เสียรเปื่อยเน่าเก่าลงไป
จะได้ไว้วุ้นเป็นขวัญด้า
แม่ภัยหลังพบตัวอาหัวต่อ
บางทีพ่อช่วยได้ไม่สังขาร
ท้าวภูชงค์ทรงห้ามปรมานบิดา
แม่สุชาอย่าคิดให้ผิดไป
ให้ผลดีหาไม่ผลร้ายมาก
จะลำบากมั่นคงไม่ส่งสัญ
จะหารรื่งยุ่งยากมาฝ่ากใจ
เหยียบบันไดพลอยโจนไม่รู้ตัว
ญาติผู้ด้วยเชาจะว่าเจ้าม่าพื้น
มันสำคัญอยู่ที่เข้ามีหัว
จะเอาโภนไชยก็ฟ้องให้หน่องมัว
ต้องแก้ตัวสู้ความน่ารำคาญ
อย่ากันขอนหาตะเข็บเข็นภัยหลัง
งเชือฟังพระบิดาที่ว่างาน
แม่คิดว่าร้ายผลพื้นประมาณณ
ไม่ใช่งานที่เข้าคิดผิดทำนอง
(นหาราชกำสรวล)

(๓) คนคนให้คุหนา ชื่อผ้าให้คุเนื้อ หมายถึง “จะคนไครพิจารณาเสียก่อน เช่นเดียวกับจะชื่อผ้าก็ต้องพิจารณาเนื้อผ้า” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. ๒๕๒๘ : ๑๖) หรือ “จะพิจารณาคนหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้พิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๒๑๗) หรือ “คนคนต้องคุหนา เช่นเดียวกับชื่อผ้าต้องคุนีให้รู้แน่ว่าเป็นอย่างไร” (กาญจนภาค พันธุ์. ๒๕๑๕ : ๒๐๕) หรือ “การคนมิตรต้องพิจารณาให้รอบคอบเพื่อจะได้ไม่ต้องเสียใจทีหลัง” (ฐานะปะนีย์ นครบรรพ. ๒๕๑๙ : ๖๔) หรือ “การคนกับไครจะต้องพิจารณาให้ดีว่าผู้นั้นเป็นคนอย่างไร” (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๑๖๐) สำนวนนี้น่าจะมาจากการสังเกตพฤติกรรมของคน คือบางคนพิจารณา ก่อนแล้วทำสิ่งนั้น เช่นพิจารณาคนก่อนว่าเป็นคนดีจึงคน พิจารณาเนื้อผ้าก่อนว่าเนื้อดีจึงชื่อ ซึ่งทำให้ได้รับผลดีเป็นมงคล ส่วนบางคนตรงกันข้าม คนคนหรือชื่อผ้าโดยไม่ได้พิจารณา ก่อนซึ่งทำให้ได้รับผลร้ายไม่เป็นมงคล นำมาเป็นข้อสังเกตหรือเสนอแนะว่า เรายังจะวางท่าทีต่อการคนหรือชื่อผ้าหรือทำสิ่งอื่น ๆ อย่างไรที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณศ มีทั้งที่ใช้คำตรงและมีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

“โดยรวมว่าคนคนให้คุหนา
เราชื่อผ้าไม่คุนีเชื่อว่าดี

ใช้ปัญญาไคร่ครัวญให้ถ้วนถี่
จึงเสียทีนีกัน่าระอาอย”
(อกินิหารพระสุริยเทพ)

“โดยรวมว่าคนคนให้คุหนาชื่อผ้าคุนี
นำตีนลึกเราจะหมายเอาสายอุบล
อย่านักง่ายไคร่ครัวญให้ถ้วนถี่
พระทรงสิทธิ์บิดรสอนธิดา

ก่อนจะเขื่องสังเกตคุเหตุผล
จะคุกนชั่วคีทีกริยา
คินจะดีดูทีต้นผลพุกญา
แล้วจะตั้นนานครินทร์สินสายชล”
(แสงวาริน)

๓๔) คณในฝึก หมายถึง “มีความรู้ความสามารถแต่เมื่อยังไม่ถึงเวลา ก็ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๒๑๙) หรือ “มีศติปัญญาความรู้แล้วลืมลาก แต่นั่งสงบเสงี่ยมไม่แสดงออกมาดูภาย นอกเพิน ๆ ก็ไม่รู้ ต่อพูดหรือทำอะไรจะรู้ว่าลาก เปรียบกับคนที่อยู่ในฝึกแต่คุณกริบ ฉะนั้น” (กาญจนากพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๒๑๑) หรือ “ผู้ที่มีความรู้หรือมีศติปัญญา เลลีบวนลาก แต่เมื่อยังไม่ถึงเวลาอันสมควรก็นิ่งเฉยไว้ไม่แสดงความฉลาดคนนั้นออกมานะ” (ประเทศไทย นครบรรพ. ๒๕๑๘ : ๖๖) หรือ “รู้เท่าทันคนอื่นแต่เก็บความฉลาดไว้ภายใน จนกว่าจะถึงเวลาที่ต้องแสดงออก” (พจนานุกรมฉบับนิติชน . ๒๕๔๗ : ๑๖๐) สำนวนนี้ เกิดจากการสังเกตคนที่มีความคิดแต่อยู่ในฝึก จึงไม่มีใครเห็นว่าคนนั้นคุณจนกว่าจะ ขึ้นหรือดึงออกมากจากฝึกทุกคนจึงได้เห็นความคิดว่าคุณเพียงใด นำมาเปรียบเทียบกับคน ที่มีลักษณะซ่อนแอบเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อรุณต ดังเช่น

“คณในฝึกชักออกฟันต่อวันได

ก็ต้องให้ขาดสะบันนั่นแหลดี”

(นางในฝัน)

“จะแหลมคมอนไว้เพียงในฝึก

อย่าเพ้อชา กให้ใครเห็นเป็นใจน”

(เทพบัญชา)

“ปืนนาลาพ่อหัคบัน
ทางช้างเผือกผ่องผ่านแม่นม่านฟ้า
ครุคำนแผ่เข้าขอมยุทธชักร
เรื่องลึกลับไม่ให้รู้ถึงหูใคร

แสงพระจันทร์ส่องสว่างกลางเวหา
ปืนนากระลับหลังเข้าวังใน
คณในฝึกองอาจไม่หวาดไหว
ผงไว้ในอกครุผู้เชี่ยวชาญ”
(เจ้าแสงเพชร)

๓๕) ความว้าวไม่ทันหายความความภายในแทรก หมายถึง “เกิดเรื่องขึ้นยังไม่ทันเสร็จเรื่อง มีเรื่องเกิดขึ้นซ้อนขึ้นมาอีก” (กาญจนากพันธุ์. ๒๕๑๕ : ๒๑๕) หรือ “เกิดเรื่องเดือดร้อนขึ้นมาเรื่องหนึ่ง ยังไม่ทันจะแก้ไขแล้วเกิดเรื่องใหม่ขึ้นมาอีก” (คณีย์พิทาโนท. ๒๕๔๑ : ๔๒) หรือ “ปัญหาเก่ายังไม่จบสิ้นปัญหาใหม่กลับเพิ่มเข้ามาอีก” (พจนานุกรมฉบับดิจิทัล. ๒๕๔๗ : ๑๓๑) เป็นสำนวนที่มາจาก การลักขโมยวัวความซึ่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนยุ่งยาก เกิดคดีความฟ้องร้องกันไม่มีบุต ปัญหานี้คงเกิดขึ้นบ่อย และคดกัน ปัญหาการขโมยวัวยังไม่ยุติปัญหาการขโมยความกีดกมาอีก ยุ่งยากซ้ำซ้อน ต่อมาก็ขยายความถึงปัญหาอื่นที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อบรม มีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง ดังนี้

<p>“น่าสงสารเรยุกชาตกรรม ทุกที่รื่องวัวไม่ทันหายทุกที่รื่องความช้อนเข้ามา</p>	<p>ความทุกข์ซ้ำซ้อนแทรกเปลกหนักหนา เรยุกวิ่งวางแผนเข้ากลางไฟร” (เหลิงพญาพาท)</p>
---	--

<p>“พระไพนาสุริวงศ์ยังทรงเครื่า ประภาดีที่อยู่เป็นคู่ใจ ทุกที่รื่องวัวไม่ทันหายรื่องความแทรก ไหนจะคิดถึงรื่องราวดาวอุมา</p>	<p> เพราะเรื่องราวร้อนทุกที่ไม่สุกใส ก็หายไปลินลับไม่กลับมา อกไม่แตกแต่ก็ตันด้วยปัญหา ว่านางประภาเป็นใบอยู่สายไฟร” (สีแผ่นดิน)</p>
---	---

๓๖) ความทอสูกไม่สูกปลายขา เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ผู้ใหญ่ เช่น พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ทำโทษลูกหรือลูกศิษย์ด้วยความหวังดี เช่น เพื่อให้ทราบจำมากกว่าจะลงโทษ เพราะหวังร้าย เช่น เพื่อให้เจ็บหรือตายไป” เป็นสำนวนที่นำพุทธิกรรมของแม่ความที่ทอสูกด้วยโคนขา เพื่อให้สูกไม่ดื้อรั้นเดินทางสูกทาง มากกว่าจะทอให้บาดเจ็บหรือตายไป นำมาเปรียบเทียบกับพุทธิกรรมของมนุษย์ (ผู้ใหญ่) ที่ลงโทษลูก

หรือลูกศิษย์ด้วยความรักหวังดีมากกว่าจะร้องโหงด้วยความเกลียดชังหวังร้าย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อรุณศต เช่นที่ว่า

“เรามาນั่งกลัวพ่อแม่แต่ว่าน้อง
เราเป็นลูกถูกหรือผิดคิดคิดคุ้มที่
คำใบ้ราษฎร์ท่านว่าเป็นภัยต
ต้องกราบถูลเรื่องนื้อเยื่อมีเหมือน”

ปล่อยให้ต้องถูกม่านบังดี
เราไม่คิดกับค่าไม่ซ่าเรา
ว่าความขัดก่อถูกมีให้ถูกปลายขา
พ่อแม่เราร่วมด้วยช่วยน้องชาย”

(กรรมลิขิต)

“คำใบ้ราษฎร์ท่านว่าเป็นภัยต
ตากับชายหมายแన่ไว้พ่อแม่ของเราน

ว่าความขัดก่อถูกมีให้ถูกปลายขา
เชือเดิคเข้าจะไม่ม่านน้องอย่างกลัว”

(ตะวันลับฟ้า)

“หลวงตามเจียนเพียรรูปพรุหัน
เหมือนแม่ค่วยก่อถูกบนนา

ข้อสำคัญตามตีกียังนีเมดตา
เพียงโคนแขนพะระแม่ค่วยไม่หมายม่า”
(นัจ្ចุราชสายนำพึง)

๓๙) กับที่อยู่ได้ กับใจอยู่ยาก หมายถึง “จิตใจสำคัญกว่ากาย” บางครั้งใช้ว่า “คับภายในอยู่ได้ กับใจอยู่ยาก” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงว่าจิตใจของมนุษย์มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในบางกรณีจิตใจสำคัญกว่าร่างกายพุคเป็นสำนวนว่า “คับที่อยู่ได้ กับใจอยู่ยาก” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อรุณศต ดังเช่น

เดชสุริยา : น้องอยู่ตึกแล้วนาตกกระท่อนร้าย
คงจะหายผิวอ่อนนอนไม่ไหว

ໄໄພຣ : อันคันทีนอนหลับถ้าคันใจ
ถึงอยู่ในเรือนทองก็หมองมัว
(สองฝั่งฟ้า)

“รั่มพระคุณบุญญาคำๆานี้
ถึงคันทีก็นอนหลับ เพราะไม่คันใจ
สุชาลินีพระธิดาได้อ้าคัย
อยู่ภายนี้ได้อ้อมบุญพระมนูนี”
(กำสรวงสาวาท)

๓๙) ค่าว่านาตร หมายถึง “ไม่ยอมคนคำสาคมด้วย เดิมหมายถึง สังฆกรรม ที่พระสงฆ์ประกาศลงโทษคุณหัสต์ประทุร้ายต่อศาสนานี้ด้วยการ ไม่คุน ไม่รับ บิณฑบาต เป็นต้น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๒๑๑) ภาษาจีนภาคพื้นที่ (๒๕๐๕ : ๑๘๑ - ๑๘๒) อธิบายที่มาของสำนวนนี้ว่าดังนี้ “เป็น สำนวนที่มาจากการสงฆ์ ผู้ใดที่สังกัดอยู่ในพระพุทธศาสนา แต่ทำการไม่เครียดต่อ ศาสนา เช่นทำให้เป็นที่เดือดร้อนแก้วัดหรือพระสงฆ์ หรือทำให้เป็นที่เสื่อมเสียเคร้า หมายของแก่พระศาสนา พระสงฆ์อาจจะขับไล่ผู้นั้นออกจากศาสนา ไม่ให้เก็บข้อกับวัด หรือคงจะอิกต่อไป พระสงฆ์จะไม่เข้าบ้านไม่คิดต่อไม่ให้ผู้นั้นมีส่วนในการทำบุญ อันนี้พุดกันเป็นสำนวนว่า “ค่าว่านาตร” คือแปลตามตัวก็ว่า พระสงฆ์ค่าว่านาตรของท่าน เสีย ไม่ยอมให้ใส่บ่าต่ำท่านอิกต่อไป คำว่า “ค่าว่านาตร” เลยใช้เป็นสำนวนมีความหมาย ต่อไปถึง การตัดออกจากสามาชิกทั่วไป เมื่อบุคคลใดหรือหนูคุมะได้ไม่ยอมคบหา สามาชิกกับบุคคลหรือหนูคุมะใดก็เรียกว่า “ค่าว่านาตร” บุคคลหรือหนูคุมะนั้น” ที่ ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉิน อรุณ เช่นที่ว่า

“สมความคิดอิทธิบารีชาดาด
ด้วยแผนการที่สลับอันซับซ้อน
จะค่าว่านาตรพรบรรยายสามาร
รายภูร្សีทำไม่ถึงการณ์”
(ภูตเหลือง)

๓๕) โคลแก่ชอบกินหนูอ่อน หมายถึง “ชายสูงอายุที่ชอบผู้หญิงรุ่นสาว” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๒๖๙) หรือ “ชายแก่ อายากมีเมียสาวรุ่น” (พจนานุกรมฉบับนิติชน พ.ศ. ๒๕๔๗ : ๑๕๕) สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของวัฒนธรรมแก่ที่ชอบกินหนูอ่อน นำมาเปรียบเทียบกับชายสูงอายุที่ชอบผู้หญิงรุ่นสาว บางครั้งใช้ว่า “ชายแก่ชอบกินหนูอ่อน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ornut มีการสับเปลี่ยนคำนำข้าง เช่นที่ว่า

“คุณวิสูตรก็ไม่น่าหลงกาด
เอาหนูอ่อนป้อนให้ควยชรา

เสนอหือขัญไรสาวไฟแรง
เขานินทา กันไปทั่วหัวระแหง”
(ดัชนีนา)

๔๐) งมเข็นในมหาสมุทร หมายถึง “คืนหาสิ่งที่ยากจะคืนหาได้ ทำกิจที่สำเร็จได้ยาก” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๒๗๔) หรือ “การกระทำบางอย่างที่ยากยิ่งແแทบจะเรียกได้ว่าสุดวิสัยที่จะทำให้สำเร็จได้” (ฐานะนี้ยัง นครบรรพ พ.๒๕๑๘ : ๘๔) สำนวนนี้อาจเกิดจากการงมเข็นซึ่งมีขนาดเล็กมากที่ตกน้ำที่มีน้ำมาก ซึ่งยากที่จะพบ นำมาอุปมาเปรียบเทียบกับการคืนหาสิ่งที่ยากจะคืนหาได้หรือ การกระทำกิจที่สำเร็จได้ยาก หรืออาจจะเกิดจากการอุปมาเปรียบเทียบให้เห็นความยาก ลามากของการกระทำอย่างนั้นว่าเหมือนกับการงมเข็น (ซึ่งมีขนาดเล็กมาก) ที่ตกลงในมหาสมุทร(ซึ่งมีขนาดกว้างใหญ่ไฟฟ้า) ซึ่งทำให้ผู้ฟังเข้าใจในความยากของการกระทำนั้น ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ornut มีการปรับเปลี่ยนคำไปนำข้าง ดังนี้

“วงค์อ้มพรพยาภานติดตามแม่
ยิ่งเงินหายไร้ข่าวเคร้าห่วงตรง

ยิ่งห้อแท้สุดจะนับทุกๆทับตอน
เหมือนคำงมเข้มทองในท้องธาร”
(แรงรักกรอยมลพิน)

“สืบเสื้อหาอย่างการเวลาป่านี้แล้ว
เหมือนจะเข้มขึ้นได้คืนพรา

ไม่ว่าความหมายไม่ได้ข่าว
มันถึงคราวตกต่ำก็ร้าวๆ”
(ด้านใน)

“ความผุ่งหวังคงว่าถ้าไม่ได้
เหมือนจะเข้มขึ้นได้พื้นดิน

เราจะไม่คิดอ่านกลับฐานเดิม
เมื่อมันสิ้นสุดหวังก็ตั้งตาย”
(นางในฝัน)

(๔) ภูเห่ากับชาวนา หมายถึง “คนออกตัญญู คนที่ไม่รู้จักบุญคุณคนอื่น คนที่เนรคุณทำร้ายแม่แต่คนที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมาก่อน” สำนวนนี้เกิดจากนิทานเรื่อง ชาวนาภูเห่า ในนิทานอีสป โดยนำพาดีกรรมของภูเห่ามาเปรียบกับคนที่มีลักษณะเช่น นั้น เพื่อสอนหรือตั้งข้อสังเกตว่าอย่างใจคนที่ออกตัญญู เนรคุณกล้าทำร้ายแม่แต่คนที่เคยช่วยเหลือเกื์อกูลตนมาก่อน เรื่องข้อของชาวนาภูเห่า อันเป็นที่มาของสำนวนนี้มีดังนี้ “ชาวนาคนหนึ่งไปพบภูเห่าบนอนุกดตัวด้วยความหนาเย็น เกิดสตั่งสารต้องการช่วยเหลือภูเห่าให้พ้นความหนาเย็น จึงอุ้มน้ำห่ำกอดเอาไว้กับอก ต่อมาก็ให้รับความอบอุ่นนี้มีผลกำลังขึ้นอีกไปได้จึงก็ชาวนาจันถึงแก่ความตาย ก่อนที่จะตายชาวนาได้รำพึงว่าตนไม่ควรจะไปช่วยเหลือผู้ที่เนรคุณ ผู้ที่ช่วยเหลือคนที่เนรคุณย่อมได้รับผลเช่นที่ตนได้รับ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๓ อบรมใช้สำนวนนี้ดังนี้ ภูเห่าคือ คนที่ออกตัญญู ไม่รู้จักบุญคุณคนอื่น คนเนรคุณกล้าทำร้ายแม่คนนั้นจะเกยมบุญคุณกับตนมาก่อน ชาวนาคือคนที่ไม่รู้จักความท่าทีไปช่วยเหลือคนที่ออกตัญญู เนรคุณ เช่นที่ว่า

“แล้วแต่ถือขับ ໄລ່ນີ້ໃຫ້ອ່ງ
กลัวจะเป็นเช่นภูเห่ากับชาวนา
จะกັນหน้าໄປຕານທານນາງຄົນຊ້ວ
ໄມ່ອ່າກພບຄົນຄ້າສານັກກື

“ลูกศัตรุด้ดขาด ໄນ່ປරາດນາ
ຖຸຂອຍໜ້າຫາດກັນເສີຍວັນນີ້
ໄສ້ຫວ່າໄປໄຫ້ພັນຈາກກຽງຕີ
ເຮາດກັນວັນນີ້ເປັນຕົ້ນໄປ”
(แสงวาริน)

(๕๒) จ rage เข้าขวางคลอง หมายถึง “ผู้ที่ชอนกันทำหรือขัดขวางไม่ให้ผู้อื่นทำการอย่างหนึ่งได้สะดวกเหมือนจะเข้าที่เข็มขวางคลอง ทำให้เรือผ่านไปมาไม่สะดวก” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๒๕๐) หรือ “การขัดขวางไม่ให้ผู้อื่นสำเร็จประโยชน์” (พจนานุกรมฉบับพิพิธ. ๒๕๔๗ : ๒๑๗) เป็นส่วนหนึ่งนำเอาอาการ ที่จะเขลอยขึ้นขวางคลอง ซึ่งทำให้คนที่จะพยายามเรือผ่านเกิดความหวาดกลัว ว่าจะถูกกระเบกัดหรือทำร้ายอาจง่ายไม่ถูกด้านพายเรือผ่าน หรือต้องอ้อมหลีก อันทำให้เกิดความไม่สะดวก นำมาเบริญเทียบกับคนที่ชอนกันทำ หรือขัดขวางไม่ให้ผู้อื่นทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้สะดวก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสืออรุณ ดังนี้

“เราได้หมั่นสัญญาภักษาไว้
ถลายเป็นแผ่นเจ้าเด่นที่เป็นจ rage เข้าขวางคลอง

อย่าล่วงถอยขัดขวางให้หมางหมอง
ผิดทำหนองนอกกรีดทำกีดกัน”
(รักไว้พรนแคน)

“สาริกาอย่าโกรธไทยบิดา
พ่อนิได้ใช้เล่นที่เป็นจ rage เข้าขวางคลอง

ว่าแกลังมาขัดขวางให้หมางหมอง
แต่จะต้องผืนทำด้วยจำใจ”
(กรรมลิขิต)

“นางชี้หน้าว่า ไอ้เผ่าวรรษุกพ
ผัวของกูอยู่ด้วยกันความมั่นใจ
ไว้เหตุผลคนแพ่นี้เจ้าเด่น
นางบนเบี้ยวเกี้ยวกรรมคำรามร้าย

ถูกไม่กับคำหาอย่าปราศรัย
เรื่องอะไรของ ไอ้เผ่ามา ก้าวกำย
เป็นจ rage เข้าขวางคลองอย่างปองหมาย
เข้าลุยไล่ โรมรันประจัญบาน”
(เลือครักล้างมลทิน)

(๔) จับนกก่อนต้นไม้ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ทำสิงต่าง ๆ ตามลำดับก่อนหลัง สิ่งที่ควรทำก่อนก็ทำก่อน ทำสิ่งนั้น ๆ ตามลำดับขั้นตอน” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของนกที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ และจะบินหนีกันทีที่ต้นไม้กระเทือนหรือถูกโกรธ หากเราจับนกก็ต้องจับก่อนที่ต้นไม้จะโกรธ หากมิเช่นนั้นก็ไม่อาจจะจับได้ นำมาเปรียบกับการกระทำการของคนว่า หากทำสิงต่าง ๆ ตามลำดับ ก่อนหลัง แล้วจะสามารถทำสิ่งนั้นได้สำเร็จตามที่ต้องการ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๕ ดังนี้

“อันความหลังอย่างไรอย่าเพิ่งถาม
ไม่จับนกเสียก่อนต่อค่อนต้นไม้”

ต่อสมความประณาน่าอย่านำมาขยาย
ก็จะไม่สมหวังที่ตั้งใจ”
(สองฝ่าย)

(๕) จับปลายังไม่ได้หัว เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ยังสรุปตัดสินให้แน่นอนลงไว้ไม่ได้ว่าสิ่งนั้นเป็นเห็นนั้น ยังต้องสอบสวนหาหลักฐานเพิ่มเติมอีก เมื่อปรากฏหลักฐานแน่ชัดจึงสามารถจะสรุปตัดสินได้ว่าสิ่งนั้นเป็นเห็นนั้น” เป็นสำนวนที่เกิดจากการจับปลาที่ยังไม่ได้หัวปลา (ยังไม่เห็นหัวปลาชัดเจน) นำมาเปรียบกับการจับ (ดันหา) สิ่งอื่น ๆ เช่นจับกระแตเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ กล่าวคือแม่เราจะจับส่วนทางของปลาได้ แต่เนื่องจากยังไม่ปรากฏส่วนหัวของปลา ซึ่งอาจจะจนน้ำหรือฝังอยู่ในดิน เราจึงไม่ควรคุ่นสรุปหรือตัดสินว่าเป็นปลาชนิดนั้น ๆ เพราะอาจจะเป็นงูหรือเป็นปลาชนิดอื่นก็ได้ การรับคุ่นสรุปหรือตัดสิน เพียงการจับส่วนทางของปลาได้ จึงอาจจะผิดพลาดได้ง่าย การสอบสวนหาหลักฐานเพิ่มอีกจนปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเป็นหัวปลาแล้วจึงสรุปตัดสินว่าเป็นปลา ย่อมเป็นการกระทำ (การสรุปตัดสิน) ที่ถูกต้อง เหนาะสมกว่า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๕ เช่นตัวอย่าง

“จะจับปลาเรายังหมายไม่ได้หัว”

“เขายังไม่ชัวเรออย่าหักล้างศักดิ์ศรี”
(เจ้าแสงเพชร)

“จะต้องไปสืบข่าวชาวเวียงแก้ว
เข้าແสนเมืองผู้ใหญ่ให้ครบถ้วน
จะจับปลาต้องหมายให้ได้หัว
นิทานชาวสาวให้สั้น ให้ขันราย

เราได้แล้วล่าด้วยอาวุภานของ
เห็นจะต้องขัดกันไม่พรั่นประย
จับคนชั่วอย่าให้มีทางหนีหน่าย
ว่าโฉมฉายอึงมาพระราชนิ”
(เศรษฐีตระลานนา)

“กำหนดนับลับลิบอุรรร่อน
เกิดวิบัติพลัดพรากรจากกัน ไกล
เราจับปลาไม่ได้หัวกลัวจะผิด
จึงปลอมองค์ทรงสืบพระธุกชาญ

หรือชาติก่อนสร้างกรรมทำไอกัน
น่าสงสัยพงศ์พิศาลแผนการร้าย
ที่ซอกซ้ำทำปีดให้มีคาย
แล้วเปลี่ยนสายข้อความตามนิทาน”
(ครูบ้านนอก)

(๔) จับปลาสองมือ หมายถึง “หมายจะเอาให้ได้ทั้ง ๒ อย่าง เสี่ยงทำการ ๒ อย่างพร้อม ๆ กันซึ่งอาจไม่สำเร็จทั้ง ๒ อย่าง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๓๐๒) เป็นสำนวนที่นำเอาการจับปลา ๒ มือ (มือซ้ายมือขวา ต่างจับปลาเมื่อละตัว) ซึ่งในมั่นคง ปลาอาจจะคืนหลุดไปได้ทั้ง ๒ ตัว นำมาเปรียบเทียบ กับคนที่โลภอย่างได้ของ ๒ อย่างพร้อมกันซึ่งในที่สุดอาจจะไม่ได้ทั้ง ๒ อย่าง ที่ ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังนั้น อรุณุต เช่น

“พระทรงนึกตรองแล้วมีมองจิต
จะจับปลาสองมือหรืออย่างไร

อุกเบยพิคกิริยาน่าสงสัย
ทำเป็นไฟลามทุ่งให้ชุ่งเยิง”
(สายเลือดขัตติยา)

(๕) จับเสือมือเปล่า หมายถึง “แสวงหาประโยชน์โดยตัวเองไม่ต้องลงทุน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๓๐๒) หรือ “หมายจะหาประโยชน์ โดยไม่ต้องลงทุน” (พจนานุกรมฉบับมติชน, ๒๕๔๗ : ๒๒๕) ภาษาปะนีย์

นัครทรรพ(๒๕๑๕ : ๕๕) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “น่าจะหมายถึงการทำกิจการอย่างโดยย่างหนักที่เสียงอันตรายหรือเสียงต่อความเสียหาย โดยผู้ทำการนั้น ๆ ไม่ได้ลงทุนหรือเตรียมตัวให้พร้อมเท่าที่ควร” จากคำอธิบายนี้สรุปได้ว่า “ขับเสื่อมเมืองเปล่า” หมายถึง “การกระทำการอย่างโดยย่างหนักที่เสียงอันตรายโดยที่ผู้กระทำการนั้น ๆ ไม่ต้องลงทุน” หรือ “การเสียงแสวงหาประโยชน์โดยตัวเองไม่ต้องลงทุน” เป็นสำนวนที่มีมาจากการจับเสือนามาเปรียบเทียบกับการกระทำการที่เสียงอันตราย กล่าวคือ การจับเสือ ซึ่งเป็นสัตว์ที่แข็งแรงดุร้าย ผู้ขับต้องเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ให้พร้อม การขับเสื่อมเมืองเปล่าจึงเสียงอันตรายอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับการทำกิจการค่าง ๆ ที่ไม่มีทุน ไม่ลงทุนย่อม เสียงต่อความล้มเหลวเป็นอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๙ หรือ เช่นที่ว่า

“ไม่ทำตามกฎสั่งกฎบังกับ^๑
ถ้ามัวแต่เขี่ยวลาศแล้วชาตินี้
ควรไม่ควรกูต้องรู้กูเป็นผี
ไม่ต้องรบไม่ต้องสู้กับผู้ใด
แบบจับเสื่อมเมืองเปล่าให้ได้
ทำให้หลงพินพก้าไปครอบครอง”

ให้ไปรับอาสาหากศักดิ์ศรี
จะได้ดีโดยดังขึ้นอย่างไร
ถึงไม่มีวิชามีก็อย่าหวั่นไหว
กูให้ไปอาสาหากความดี
เข้าอยู่ใกล้พระพิราบารศรี
เพียงแค่นี้กูรับรองต้องสบาย”
(เจ้าแสงเพชร)

(๓) จับให้มั่นคั่นให้ตาย หมายถึง “จะจับผิดให้จะต้องมีหลักฐานแน่ชัด” (พจนานุกรมฉบับนิติชน . ๒๕๔๗ : ๒๒๕) สำนวนนี้อาจมาจากการต่อสู้กับสัตว์ หรือศัตรูที่จะทำร้ายเรา ถ้าเราจับสัตว์หรือศัตรูนั้นได้ เราเกิดต้องจับให้แน่นอย่าให้คืนได้ หรือหากจำเป็นจะต้องทำลายชีวิตสัตว์ หรือศัตรูนั้นก็ต้องทำ เราจึงจะปลอดภัยได้พูด เป็นสำนวนว่า “จับให้มั่นคั่นให้ตาย” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๙ หรือ เช่น ว่า

“เรื่องกิเลสนบุญยืนหดยากร
มันน่าแก้นักถึงค่าไถ่แทนบดี
อันแม่ทัพฉบับได้แล้วไม่ช่า
ถ้าจะจับต้องให้มันคืนให้ตาย

มันโกลมากเลี้ยวลัดน่าบัดสี
ถ้าเราดีเสียตอนนั้นมันก็ตาย
ไปข้างหน้าไม่ควรทำงเขามาย
อันซึ่งร้ายเสียงมักกล้าชน”
(แสงพยัคฆ์)

“วีรพงศ์ตรองเข้าไปรอบประโภมจิต
ไห้พงศ์พิศาลงิ่งไห้ญ่าอยู่ในรัง
เมื่อขันไม่มันคืนไม่ตายปล่อยไว้ก่อน
เทพเข้าจะไม่เข้าคำยกนพาล

น้องคงคิดว่ากรรมสร้างแต่ปางหลัง
พี่กำลังสืบประวัติจะขัดการ
อย่าเดือดร้อนเลยเรื่องของค์พงศ์พิศาลง
ไม่เนินนานคงกนองมันต้องตาย”
(ครูบ้านนอก)

(๔) เจ้าไม่มีศาลา หมายถึง “ผู้ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๒๔) หรือ “ผู้ไม่มีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ผู้อยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง” (พจนานุกรมฉบับนัดชน . ๒๕๔๗ : ๒๔๐) สันนิฐานว่าสำนวนนี้มาจากความเชื่อที่ว่า เจ้า (เทพ ภูต ผี วิญญาณ ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์) มี ๒ ประเภท คือ เจ้าที่มีคนนับถือบูชาต้องมีศาลา (มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง) ส่วนเจ้าที่ไม่ดี ไม่เป็นที่นับถือบูชาจะไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง (เจ้าไม่มีศาลา) นำมาเปรียบเทียบกับมนุษย์ ว่ามนุษย์ที่ดี ความมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ส่วนมนุษย์ที่ไม่ดีก็เป็นตรงกันข้าม คือ ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง (พุดเป็นสำนวนว่า เจ้าไม่มีศาลา) ที่ปรากฏในบทนั้นคือ “มนุษย์ที่ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง” ดังนี้

“พادໄພยันมันเป็นໂຮຕົວຈັງໄຮ
ແນ່ພລັດພຣາກຈາກເມືອງເກີດເຮືອງຮາວ

ນີ້ຈີຕີໃຈຕໍ່ທຽມຄນສານຫາວ
ນາເປັນເຈົ້າໄຟມີສາລກຮາງຈຳເປັນ”
(ນັຈຸຮາສາຍນໍາຝຶ່ງ)

๔๕) ใจดีเข้าสู่เสือ หมายถึง “คุณไม่มั่นเมื่อเข้าเพชรปัญหาที่คัวเองไม่มั่นใจว่า จะจัดการได้” (พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๒๕๓) สำนวนนี้อาจมาจากพฤติกรรมของคนที่พยายามควบคุมใจให้กล้าหาญไม่หวาดหัวนั่นแกร่งกล้าว่าเสือ ซึ่งเป็นสัตว์ที่คร้ายจริง ๆ หรืออาจมาจากการอุปมาเปรียบเพียงกล่าว คือ เปรียบเทียบปัญหาอุปสรรคซึ่งเป็นสิ่งที่น่ากลัวว่าเป็นเสือ การเพชรปัญหาอุปสรรคจึงเปรียบเหมือนการเพชรปัญกับเสือ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญต้องคุณใจให้กล้าหาญมั่นคงพูดเป็นสำนวนว่า “ใจดีสู่เสือ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“พี่โขนพัสดร์ชักว่านเนื้อโขนพัสดร์แท้
ไม่หวงหึงดึงคันคิดฉันทา
ถ้าหากมิตรคิดจะเสียหาย
อย่าให้ทันโโคหายล้อมคอกไว้เสียก่อน
ไหనมีค่าทำใจดีเข้าสู่เสือ^๑
แต่พื้รื้ออยู่ว่าน้องต้องซื่อตรง
พลางกอคุณรูปหล่อแต่พอเพลิน
หม่อมดวงเดือนรินเสด็จออกจากรัง

ช่างแนวแน่นรักให้หนักหนา
พระเมตตาให้น่องหญิงไปวิงวอน
เป็นเรื่องร้ายเสียชื่อลือกระฉ่อน
จะเดือดร้อนภายหลังเมื่อพลังลง
เหมือนส่งเนื้อให้พยัคฆ์มักประสงค์
มิได้ส่งสัญชิตคิดระวัง
แล้วร้องเชิญให้ไปดังใจหวัง
ตรงนายังตำแหนักษะพระทวนทอง”
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๔๖) ชักน้ำเข้าเรือ ชักเสือเข้าบ้าน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “นำความเดือดร้อนเสียหายมาสู่ตนและพวกพ้องของตน” สำนวนนี้มาจากการนำความจริงของ การชักน้ำเข้าเรือชักเสือเข้าบ้าน มาเปรียบเทียบกับการกระทำ ที่นำความเดือดร้อนเสียหายมาสู่ตนและพวกพ้องของตน กล่าวคือ การชักน้ำเข้าเรือย่อมทำให้เรื่องตนเองท้อแท้ ในเรื่องต้องตามต้องเดือดร้อน การชักเสือซึ่งเป็นสัตว์ที่คร้ายเป็นอันตรายเข้าบ้านย่อมทำให้ตนและคนในบ้านของตนต้องพลอยเดือดร้อน พูดเป็นสำนวนว่า “ชักน้ำเข้าเรือชักเสือเข้าบ้าน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“ในคืนนั้นท้าพาราส์จันวาท
ให้ช่วยเหลือในชาติพากเพียร
แต่ความแพลียเสียกำลังเข้าเย็นอ่อน
วันพุธนี้หน้าที่พ่อขอเชิญชัย
การซักน้ำเข้าเรือเสื่อเข้าบ้าน
สร้อยอัมพรที่มานั่นราศี
เข้าสมบูรณ์บ้านเป็นมิตร
จนสังเคราะห์ความลุ่มมากรวนใจ

ผู้ครองเขตคีรีลับราชสถาน
ทรงประสารแผ่นดินพื้นพิมภกัย
ความรักผ่อนให้ส่งบรรบบไม่ไว
มันเป็นคราวที่อวุคด้านาราชี
ควรคิดอ่านไกร่ครัวญให้ถ้วนถี่
แม่สานมีเขามาหารือว่าไร
เราเก็บคิดที่เมตตาให้อาศัย
ถึงอย่างไรเกียรติศักดิ์เรารักแรง”
(เดือดรักด้วยมลทิน)

๕๑) ขักษรแม่น้ำทั้งห้า หมายถึง “พุดจาหว่านล้อมยกอนบุญคุณเพื่อขอสิ่งที่ประสงค์” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๕๕) หรือ “ยกเหตุผลต่าง ๆ นานาเพื่อให้เห็นด้วย” (พจนานุกรมฉบับนิตชน . ๒๕๔๗ : ๒๖๕ – ๒๖๖) ฐานะปัจจุบัน นัครทรรพ (๒๕๑๙ : ๑๐๗) อธิบายที่มาและความหมายของสำนวน ขักษรแม่น้ำทั้งห้าว่าดังนี้ “สำนวนนี้มีที่มาจากเรื่องมหาเวสสันดรชาดก เมื่อชูชอกเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดร เพื่อจะขอสองกุณารแต่แทนที่จะเอ่ยปากขอตรง ๆ ชูชอกก็พุดหว่านล้อมเสียงมากมาย โดยขักษรอาแม่น้ำทั้ง ๕ สายนาอ้างประกอบ แม่น้ำทั้ง ๕ สาย ได้แก่ แม่น้ำคงคา ยมuna อธิรวดี สรกฎ และมหินประเทศอินเดีย สำนวนนี้จึงหมายถึงการพูดอ้อนค้อมกว่าจะวอกเข้าถึงจุดหมายของเรื่อง “ได้กินเวลานาน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังพื้น อรรถ ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า “พุดจาหว่านล้อมยกเหตุผลต่าง ๆ นานา เพื่อให้เห็นด้วยกับตน” ดังที่ว่า

“ทรงเกลี้ยกล่อมดอกฟ้าพากกรอง
ขักษรแม่น้ำห้าสายให้สบายใจ

ให้สอดคล้องเห็นงานตามผู้ให้ใหญ่
ตกแต่งเติมเสริมใส่เอาแต่ดี”
(สายเลือดลึกลับ)

๕๖) ชั่วเจ็คที ดีเจ็คหน หมายถึง “เปลี่ยนแปลงได้ ไม่แน่นอน ไม่จำเป็นต้องเป็นอย่างนั้นเสมอไป” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของธรรมชาติ รวมทั้งชีวิตมนุษย์ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่นคนที่มีความชั่ว ความทุกข์ ความผิดหวัง ในวันนี้อาจเปลี่ยนแปลงเป็นคนที่มีความดี ความสุข ความสมหวังในวันหน้าได้ พุดเป็นสำนวนว่า “ชั่วเจ็คที ดีเจ็คหน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๘๑ ดังเช่น

“เกิดขัดขวางอย่างไร ไวนแล้ว
เบื้องชีวิตคิดจะ่าน้ำเสียหาย
เป็นสาวใหญ่วัยนี้มีอะไร ไร
เกิดเป็นคนอยู่กับคนบนปฐพี
ถึงจะชั่ววนนี้ก็จะคืนหน้า
อย่าสร้างกรรมเข้าประกอบ ไม่ชอบกล

ชีวิตเจ้าซังมีค่าราคาหลาย
เราช่วยไว้ก็ เพราะว่าความปรานี
ตัดสินใจแม่นางเข็มคิดพึงผี
เรายังมีเวลาภายน
โบราณว่าชั่วเจ็คทีดีเจ็คหน
จะไม่พ้นเงื่อนหัตถ์มัจจุรา”
(แสงพยัคฆ์)

“วนคิดพาเงินมาบอนให้
เมื่อไม่ตายหมายว่าผุดพื้นสักวัน
ใช้ไม่ล้มใจจะข่มข้านกันได้
เกิดวิบัติขึ้นด้วยต้องพงษุ

เพื่อจะได้เป็นทุนพอทุนหัน
ลงบากบั่นทุกทางเพื่อสร้างคน
ฉุกศู้ชาหยชั่วเจ็คทีดีเจ็คหน
คงไม่พ้นบัญญัតิพากเพียร”
(ฝันหลงฟ้า)

๕๗) ช้าเป็นการนานเป็นคุณ หมายถึง “ค่อย ๆ คิดค่อย ๆ ทำดีกว่าค่วนทำ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๕๗) หรือ “คิดและทำอย่างรอบคอบย่อมดีกว่าการค่วนทำ” (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๒๖๙) เป็นสำนวนที่เกิดจากการทำงานกล่าวคือ การทำงานต่าง ๆ ต้องใช้ความคิดต้องอาศัยเวลา ต้องใช้เวลาที่เหมาะสมงานนั้นจึงสำเร็จด้วยดี ส่วนการรีบค่วนทำให้สำเร็จงานนั้นอาจ

ไม่สำเร็จหรือสำเร็จแต่ไม่ดีหรือไม่สมบูรณ์ตามที่ควรเป็น ใช้เป็นสำนวนว่า “ข้าเป็นการนานเป็นคุณ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อรุณศุต ดังเช่น

<p>“จะฝังปูกผูกมิตรนำจิตหลง โบราณว่าข้าเป็นการนานเป็นคุณ</p>	<p>ต้องใจริงหุนเจ้อเอืออุดหุน ทำหันหุนมักเสียหายไม่ได้การ” (กุหลาบคำ)</p>
--	---

๔๔) ช้างตายทั้งตัวเอาใบบัวปิด หมายถึง “ความชั่วหรือความผิดคร้ายแรงที่คนรู้ทั้งกันแล้วจะปิดอย่างไรก็ไม่ミด” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๓๕๙) เป็นสำนวนที่นำความจริงของช้างตาย ใบบัว นาอุปมาเปรียบเทียบกับการทำความชั่ว การปกปิดความชั่วของมนุษย์ กล่าวคือ ช้าง (ซึ่งมีขนาดใหญ่) ตายย้อมเน่าเปื่อยส่งกลิ่นเหม็น (ซึ่งเปรียบเหมือนความชั่ว หรือความผิดที่ร้ายแรงที่คนรู้ทั้งกันแล้ว) การพยายามเอาใบบัวซึ่งมีขนาดเล็กมีกลิ่นหอมไปปิดตัวช้างและกลิ่นช้างตายย้อมปิดไม่ミด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อรุณศุต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง ดังเช่น

<p>“อันความชั่วท่าช้างถึงอย่างไร เพราปล่อยตัวน้ำมีราศีชาย</p>	<p>จะเอาใบบัวปิดไม่ミดหาย ถึงตัวตายก็ไม่สิ้นคำนินทา” (น่านนลพิน)</p>
---	---

<p>“นางลงจากเกหาที่อาสา วาสนาของหนูไม่คู่ควร อันความชั่วท่าช้างถึงอย่างไร ตัดสินใจเพียงขันทร์ถึงวันตาย</p>	<p>ในหัวใจเคร้าสร้อยละหือยหวาน เมื่อรักเร่รรวนก็ควรตาย จะเอาใบบัวปิดไม่ミดหาย นางพาภัยไปที่คีริวัน” (สายเลือดขัตติยา)</p>
--	--

๕๕) ช้างตายเอาคำ เจรจาเอาคำ เป็นสำนวนไทยเดิมトイ หมายถึง “ในการเจรจา กันนั้น ว่าจารัสตั้ยว่า ชาจรง คือ พุดว่าอย่างไร จะทำอย่างนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง” สำนวนนี้ ตรงกับ สำนวนไทยกลางว่า “ผ่าช้างจะเอาคำ เจรจาจะเอาถ้อยคำ” ฐานะประนีษ์ นาครทรรพ (๒๕๑๘ : ๘๕) อธิบายความหมายของ สำนวนนี้ว่า “ผ่าช้างเพื่อจะได้เจ้า ซึ่ง เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด ในตัวช้าง และ การเจรจา ก็เพื่อให้ได้ถ้อยคำที่เป็นสาระเป็นที่เชื่อ ถือได้หรือ ได้ข้อตกลงที่แน่นอน เป็นมั่นหมาย” สำนวน “ช้างตายเอาคำ เจรจาเอาคำ” นี้ คงมาจากการผ่าช้าง นำเปรียบเทียบ กับ การพูดจาของมนุษย์ กล่าวคือ การผ่าช้าง ซึ่ง เป็น สัตว์ใหญ่ ให้ตาย ก็เพื่อจะได้เจ้า ช้าง ซึ่ง เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด ของช้าง เช่นเดียวกับ การพูดจา ของคน ๒ ฝ่ายย่อมต้อง ว่าจารัสตั้ยว่า ชาจรง เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด ที่ปรากฏในบทหนัง ตะลุงของหนังสือ อบรม ดังนี้

“ปัญหาห้อมล้อมกายเอาไว้รอบ
ข้อสำคัญความรักกับศักดินา
ไม่พูดหวานปานเป็นเหมือนเห็นอ้อย
อันช้างตายเอาคำเจราอาคำ
สิ่งประกอบกีดกันนั้นหนักหนา
กับสัญญาลูกผู้ชาย ไม่คืนคำ
ช้างปลายครอຍซีชีชิม ไม่อื่นหนำ
จะไม่ทำกลับกลอกหลอกลงนาง”
(สายเลือดขัตติยา)

“น้อง ได้ออกคำสั่งไว้ครั้งแรก
ครั้นพลิกไฟลั่นลายเดิม ก็สิ้นนิยม
เหมือนถอดยศลดตัวให้ตกต่ำ
ลั่นว่าชาว่าขานประการได
จึงถือชาปรากฏเหมือนคลาบท
อันช้างตายเอาคำเจราอาคำ

นาเปลี่ยนแปลงควรพิเคราะห์ให้เหมาะสม
ให้ระบุชุมผู้ชายที่หมายใจ
อย่ากลับคำพูดจาประสาผู้ให้ใหญ่
ต้องมีใจอุตถกำหนดคำ
อย่าให้พลาดพลังเท้าก้าวถล้ำ
จึงเดิศล้ำถอยฟ้าบารมี”
(จำเลยลีกลับ)

“นางพระยามาผีแล้วความหลัง
อุกเรามีที่หมายชาญคู่กรอง
นามเจ้าฟ้าภานุมาศวะสนา
ศริเมนชาดิชั่วเป็นตัวพาล
คนอย่างนี้พื้อย่าแต่งคำแห่นงเบย
แต่ช้างตายอาจราหูดอนอาคำ”

อย่าเพิ่งสั่งขัดการภัยเมกสอง
โกรสของเข้าแคว้นแทพวินาน
เข้าสัญญาร่วมรักไว้หลักฐาน
กระทำการทุจริต庇คศีลธรรม
หากหลงแลร่วมญาติจะผลิดอกลำ
จะต้องทำตามที่มีสัญญา”
(แรงอธิฐาน)

(๖) ช้างสาร ภูท่า ข้าเก่า เมียรัก นายถึง “อย่าประมาททางใจในสิ่ง
เหล่านี้” พจนานุกรมฉบับนเดชน (๒๕๔๗ : ๒๗๐) อธิบายสำนวนนี้ว่า “เป็นคำเตือน
ไม่ให้ไว้ใจสิ่งเหล่านี้” เป็นสำนวนที่นำความจริงของช้างสาร ภูท่า ข้าเก่า เมียรัก มา
สอนคนว่าอย่าประมาททางใจ เพราะเป็นอันตรายกล่าวคือ ช้างสารเป็นสัตว์ใหญ่มีงา
แหลม แม้จะเชื่องแต่อาจจะตกมันอະวาดทำอันตรายเราได้ ภูท่าเป็นสัตว์มีพิษกัดใคร
แล้วก็ทำให้สิ้นชีวิตได้ ข้าเก่าเป็นคนที่ใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางใจของนายรู้จุดอ่อนของนาย
ถ้าคิคร้ายต่อนายแล้วก็อาจทำร้ายนายได้ง่าย เมียรักเป็นที่รักใครร่วงใจของสามี หาก
คิดทรยศต่อสามีก็อาจทำอันตรายฆ่าสามีได้ง่าย จึงไม่ควรจะประมาททางใจ ที่ปรากฏ
ในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อบรม ดังเช่น

“ไม่รู้เท่านเข้าจิตในปริศนา
อึกหลงเจ้าแล้วห์พทุบาย
อันช้างสารภูท่าขันก่นเมียรัก
ใจสลัดทำสุภาพไม่หยานก่อน

เข้าใจว่าเชื่อเมียไม่เสียหาย
หลอกลงได้ก็เพราะผัวมันหัวอ่อน
ถ้าเชื่อหนักก็จะพิภากยิตสอน
เพื่อจะหลอนหลอกให้เขาตายใจ”
(จำเลยลึกลับ)

๕๗) ช้างสารชนกันหญ้าแพรกต้องเหลกลาญ หมายถึง “ผู้มีอำนาจทะเลาะกัน ผู้น้อยต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของช้างสารที่ชนกัน นำมาเปรียบเทียบกับคนกล่าวคือ เมื่อช้างสารที่มีขนาดใหญ่ชนกันหญ้าแพรกที่อยู่บริเวณนั้น ต้องถูกช้างที่ชนกันเหยียบเหลกลาญ เช่นเดียวกับคนที่มีอำนาจเกิดทะเลาะกัน ผู้น้อยที่อยู่บริเวณนั้นต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย ที่ปรากฏบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๘๕ ดังนี้

“อันความรู้สู้ได้พ่อไม่กลัว
ทั้งสารไฟร์ฟ้าคิดปรานี
เมื่อช้างสารประสาณงาเหล่าหญ้าแพรก
ยอมให้น้องกรองรัฐตัดสินใจ

แต่ความช้ำพ่อไม่สู้นักดสูบคดี
ทั่วบุรีกัจจะร้อนเป็นฟอนไฟ
จะต้องเหลกละเหลลงอย่าสังสัย
จะหนีไปเสียให้พื้นไ้อคันพาล”
(นางในฝัน)

“ทรงหยังดูจะรู้ใจของนายพล
ถ้าโฉนยทรงมีพระบัญชา
แต่พระองค์ทรงกำหนดผลัดจิต
นึกสมเพทเวทนารื่องษ่าพื้น
เมื่อช้างสารประสาณกว่าจะเหลกล
มิใช่ชาติอื่นได้ไทยหังวงศ์

ยังเข้มข้นรักชาติปรารถนา
ก็เชื่อว่าจะบรรุดอกเข้านอกบ้าน
ด้วยทรงคิดทรงเห็นในเบญจขันธ์
จะพาภันผิบหายทำลายลง
พวกหญ้าแพรกน้อยน้อยจะพลอยคง
จะมาหลงเมียนม่าไม่ปรานี”
(กล่าววินานรัก)

๕๙) ช้างสารเสียงนามักกล้าชน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ผู้ที่สูญเสียอำนาจมักต่อสู้ย่างไม่เกรงกลัวใด ๆ ผู้ที่สูญเสียอำนาจมักจะบ้าบิ่นสู้ตาย” สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของช้างที่มาเจ็บเสียงที่ครุร้ายอาจระวัดทำร้ายศัตรู หรือคู่ต่อสู้โดยไม่เกรงกลัวใด ๆ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่สูญเสียอำนาจที่กล้าต่อสู้ย่างบ้าบิ่น

ไม่กลัวตาย บางครั้งใช้ว่า “ช้างพลายเสียงมักกล้าชน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังชนิ้น อรุณต เช่นตัวอย่าง

“นึกถึงเจ้าพงศ์พิศาลที่หนีหน่าย
แม้จะไว้ภัยหน้าชะล่าใจ
จะดับไฟเสียให้พ้นแต่ต้นลม
แม้นน็นห้าข้าเห็นไม่เป็นการ

ยังไม่ตายแต่ไม่รู้ว่าอยู่ไหน
จะเป็นภัยกลับบุกมาธุกราน
จึงเหนาะสมสินศึกที่รีกหาญ
อันช้างสารเสียงมักกล้าชน”
(สถาปัตย์ฯ)

“พ่ายนหาอุปราชผู้พลาดหวัง
ยิงเกิดความอាំມหิตในจิตใจ
เราก็ชายหมายนาคว่าชาติเชื้อ
คำโน้นรายก่านอ้างว่าช้างพลาย
จะแย่งรักหักค่านบำรุงรัก
สาวสองผัวชั่วคิดต้องปีบัน

ถูกหักหลังเรื่องรักมันผลักไส
เป็นอย่างไรเป็นกันไม่พรั่นพราย
จะสู้เสือศึกรักสมัครหมาย
ถูกทำร้ายเสียงต้องกล้าชน
ให้ประจักษ์เชิงชี้ดูสักหน
พลงพาตนเดินทางตามนานาฯ”
(แรงอธิษฐาน)

๔๕) ขายข้าวเปลือกหญิงข้าวสาร หมายถึง “คำเปรียบว่าชายสีบพันธุ์ได้โดยทั่วไป เช่นเดียวกับข้าวเปลือก แต่หญิงนั้นหากทำผิดพลังรังแต่จะเน่าเสื่อยเปล่า เช่นเดียวกับข้าวสาร” (พจนานุกรมฉบับนิพนธ. ๒๕๔๗ : ๒๑๑) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของข้าวเปลือก ที่สามารถอกได้และข้าวสารที่ไม่สามารถอกได้ นำมาระบุเทียบกับผู้ชายและผู้หญิงที่แตกต่างกันในเรื่องการสีบพันธุ์ดังที่กล่าวมาแล้ว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังชนิ้น อรุณต ดังเช่น

“ที่รักหนักมากหน่ายมักหายรัก
วิสัยหฤทัยสิ่งที่รักเข้าไปกิจ
ชายข้าวเปลือกหฤทัยข้าวสารใบราษฎร์
ไม่หมายหมายบรานเรียนน้องเปรียบประยุ

ถ้าหวานนักมักพะวงมักหลงให้
ถึงกระไรน้องกีร์รับไม่กลับกล้าย
กลัวแต่เม่าได้ที่แล้วจะหนีหน่าย
พื้ขอตายแทนเท้าเข้าคนเดียว”
(นัตติกา)

๖๐) ชิงสูกก่อนห่าน หมายถึง “ทำสิ่งที่ไม่สมควรแก่วัยหรือยังไม่ถึงเวลา (มักหมายถึงการลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน)” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๗๖๓) หรือ “คุณทำก่อนเวลาที่ควร” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๒๗๓) สำนวนนี้มาจากการสังเกตธรรมชาติของผลไม้ที่ต้องผ่านสภาพการห่านเสียก่อน แล้วจึงสุกจึงจะมีรสหวานหอมหวานกินกินอร่อยเป็นผลไม้ที่ดี หากผลไม้ไม่ได้ “ชิงสูกก่อนห่าน” ย่อมพิศธรรมชาติ พิศปกติ ขาดสารสกัดที่ชวนกิน ไม่น่ากิน ไม่ควรกิน นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่ไปทำสิ่งที่ไม่สมควรแก่วัยหรือยังไม่ถึงเวลา ซึ่งจะส่งผลกระทบมากกว่าผลดี ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิรนัย ๑๘๗ ดังเช่น

“พระมารครสอนว่าอย่าประมาท
อันแวนรัตน์พระบุตรนิรนด
อย่าชิงสูกก่อนห่านความน่าเกลียด

ต้องผลลัพธ์รู้สึกเหตุผล
เข้าเป็นคนเรียบร้อยโดยระวัง
จะเสียเกียรติเสียหายต่อภัยหลัง”
(เศรษฐีตระданนาไทย)

“อึ้มคักคีพี่สาวเข้าอยู่ไหన
พ่อสาเกลี้ยะไปทำเรื่องค่าทรัม
หรือทึ้งงานตามชายหนายสนุก
มิได้รักคักคีตระกูลประยูรวงศ์

เจ้าเป็นน้องต้องไปสืบได้ตาม
ให้เกิดความสูญเสียตระกูลวงศ์
ทำชิงสูกก่อนห่านค้ำยความหลง
เกิดทะเลาะใจนางเป็นอย่างไร”
(น้ำใจแม่)

“กูเดียเพ่าพระรู้เท่าไม่เที่ยมถึง
มึนคดคิดปีคงในน้ำใจ
มึงชิงสุกก่อนห่านงานแล้วหรือ
กูเดียงมึงเดียงได้แต่กายตัว

คิดว่ามึงซื่อตรงไม่ส่งสัย
อี้ชัญไว ໄโง่เหลาจึงเมามัว
ไกรฝึกปรือให้มึงรู้เล่นชู้ผัว
มึงทำชาวน้ำมีราศีค่าย”
(หัวรักเหวทำลาย)

๖๑) ชิงหน้าก่อนฟัน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ไม่ทำความลำดับขั้นตอน ชิงสุกก่อนห่าน ไม่ทำความประเพณี ไปลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน” เป็นสำนวนที่นำปรากฏการณ์ธรรมชาติ คือ ฟันตกมาเบริกบเทียบตำแหน่งนิมมุหย์ที่กระทำผิดปกติ ผิดลำดับขั้นตอน ก่าวគือ เมื่อฟันตกจะมีความหนาตามนา ฟันตกจึงมาก่อนหน้า คนที่ชิงหน้าก่อนฟันจึงเป็นคนที่ผิดปกติ ไม่ทำความลำดับขั้นตอน ชิงสุกก่อนห่าน ไม่ทำความประเพณี ไปลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังพื้น อบรมุต ดังเช่น

“เสียแรงรักหนักหน่วงดวงใจพ่อ
ถึงตกแต่งແປงมนิ้น ไม่สื้นควร

กลับอ้อร้อทิ้งศักดิ์ไม่รักสาว
 เพราะชิงหน้าก่อนฟันก็เงินใจ”
(คัมภีร์คำ)

“ยิ่งสุดแค้นแสนกั่งกำลังคิด
มันรักชายมิได้รักศักดินา
เสียแรงเกิดเป็นหญิงกลับทิ้งศักดิ์
ถึงจะแต่งແປงมนิ้น ไม่สื้นควร

ลูกทำผิดอย่างมหันต์พระตั้มหาก
เหมือนชาติกาต่ำสีราศีคาว
มิได้รักคุณค่ารากสาว
 เพราะชิงหน้าก่อนฟันไม่พ้นอาย”
(ผ่านมลทิน)

“เกิดเป็นหญิงสิ่งที่ช้าด้วยหัวใจ
ถึงตกแต่งแป้งจนนิ่นไม่สืบค่าว

ไม่ทำสิ่งสมศักดิ์รักษาสาว
 เพราะชิงหน้าก่อนฝนอีกแล้ว”
(หัวรักเหว่ำลาย)

๖๒) ชี้ทางกระออก บอกทางก้า เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ชี้แนะ
บอกทาง คนที่ผลิตคดโกง” เป็นสำนวนที่นำพฤติกรรมของกระออกและก้า ซึ่งผลิต
ขึ้นโดย หลบหนีเก่ง รวดเร็ว ฯลฯ มาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเหมือนเดียวกับ
กระออกและก้า และชี้แนะว่าพึงรู้จักวางแผนที่ต้องบุคคลที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น คือ อย่าไป
วางใจ อย่าไปชี้แนะบอกทางแก่คนที่มีลักษณะเช่นนั้น เพราะเมื่อเข้ากราบ เขาจะฉาย
โอกาสคดโกงทันที การไปชี้แนะบอกทางคนที่ผลิตคดโกงจึงเป็นอันตราย ไม่ควร
กระทำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่นที่ว่า

“นางก้มกราบชาบชี้ถึงน้ำจิต
เป็นสักขั้งดึงมั่นจนวันตาย
แต่ทุกข์ร้อนตอนตัวน่องตัวต้อຍ
มารักใคร่ตระกลอกเป็นราก
ประการหนึ่งซึ่งให้เข้าปลอมตัว
เหมือนชี้ทางให้กระออกบอกทางก้า
กันชื่อเดชสุริยานาเป็นไคร
ให้เข้าได้ศึกษางามนี

น้องขอพลีชีวิตอุทิศถวาย
ขออยู่ใต้บatha พื้นฐาน
พระราพโลยเสียประวัติน่าบัดสี
ขอเชิญพึ่กกลับหลังเข้าปรางค์ปรา^ก
ก์น่ากลัวจะวุ่นวายไปภัยหน้า
พีไม่น่าจะสร้างขึ้นอย่างนี้
ไปไวนี้เชื่อใจเขารือพี
ดีไม่ดีจะเดือดร้อนເອາຄอนปลาย”
(สายเลือดปัตติยา)

๖๓) ซ่อนมือใต้ผ้า เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “มีเลศนัย มีเงื่อนงำ
ปิดบัง อさまร ลอบทำชั่ว” เป็นสำนวนที่เกิดจากการซ่อนมือใต้ผ้า ซึ่งผู้ซ่อนจะรู้ตัว
อยู่ตลอดเวลาว่าตน “ซ่อนมือไว้ใต้ผ้า” แต่สำหรับคนอื่นย่อมไม่เห็นมือที่เข้าของมือ

ซ่อนไว้ได้ผ้าไได้เลย การกระทำของเจ้าของมือจึงมีเลศนัย มีเงื่อนงำ อั่มพราง พุคเป็น สำนวนว่าซ่อนมือให้ผ้า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ ดังนี้

“ถ้าหากันน้องกรองตัวอยู่เป็นสาว
หากขัดข้องต้องการเอาสิ่งใด
แม้ปรารถนาหาผ้าชี้นั้นวันใหม่
หากซ่อนมือให้ผ้าเรื่องสามี

“ข้าพเจ้าจะไม่ห้ามตามวิสัย
จะตั้งใจอาสาด้วยป्रานี
ของได้ป่องคงเป็นของพี่
น้องกันพึ่ก็จะได้ขัดใจกัน”
(อาจารย์สาวาท)

“กูเดียเพ่าพระรู้เท่าไม่เทียมถึง
มึงคุกคิดปีคั่งในน้ำใจ
ทำซ่อนมือให้ผ้าควบหาซื้อ
มึงตั้งบ่อนด้อนรับสิ่นอันอาจ

นึกว่ามึงซื้อครองไม่ส่งส้าย
อีัญ ไรทำชั่วไม่กลัวอย่าง
ตอนที่กูเดินทางไปห่างหาย
คงผู้ชายร่วมนห้องนอนห้องเตียง”
(จำแลรัก)

“เราซ่อนมือให้ผ้าหาความชั่ว
คงเกลียดหน่ายไม่เลี้ยงเป็นเที่ยงแท้

เดียวนีผัวรู้คือว่านีแพด
จะพึงแต่ชูชาญจึงคายนา”
(ห่วงรักเหวทำลาย)

๖๔) เพ่าห้วง หมายถึง “คนแก่หรือคนที่มีอายุมากที่มีเด้อห์เหลี่ยม หรือ กลอุบายนหลอกเด็กผู้หญิงทางการกรรมษ คนแก่เข้าเด้อห์” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ , ๒๕๔๖ : ๓๕๓) หรือ “เริยกชายสูงวัยที่ยังทำก่อร่อ ก่อติกับหญิงสาว ชายสูงอายุที่มีกลอุบายนหลอกล่อผู้หญิงที่อายุน้อยกว่าให้ตกเป็นเหยื่อ” (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๗ : ๓๐๘) ขังไม่พบรที่มาของสำนวนนี้ สันนิษฐานว่า “เพ่า” หมายถึง “คนแก่” ส่วน “ห้วง” อาจจะหมายถึง หัวของงูที่หาเหี้ยอ เช่น กบ เจียด คางคก แมลง ฯลฯ ก็จะจับกินหรือแหย่จับเหี้ยอตายใจแล้วจึงจับกิน หากไม่พบเหี้ยอก

จะดึงหัวกลับ แล้วแหย่ช้ำ เมื่อไม่พบเหยื่อในรูนั้น ๆ จริงก็ดึงหัวกลับ ต่อมาก็จะไปแหย่ในรูอื่นอีกจนได้กินเหยื่อ ภารยาอาการที่งวยแหย่ลงไปในรูแล้วดึงกลับ แล้วแหย่ในรูอื่น ๆ อีก คล้าย ๆ ภารยาอาการที่คนแก่ทำที่ว่าหยอกผู้หญิงวัยรุ่น ซึ่งหากเข้ารู้ทันก็ปล่อยไป หากเขาตายใจก็จะตกเป็นเหยื่อของคนแก่ทันที คนแก่ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้คือ “เจ้าหัว” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ใช้สำนวนนี้ให้ความหมายว่าเจ้าเจ้าเล่ห์ คนแก่เจ้าเล่ห์ ดังเช่น

“พึ่งสามนางค่างรู้ดีว่ามีคน
สร้อยปักยันนิดปักยืดสองพี่น้อง
แต่แ渭วนยุธไม่หนีหน่าย
มาชีหันน้ำค่าดัง ไอ้ชั่งไร

สับป่นแอบนมองให้หมองหมาง
ใส่ปีกหางบินรีหลบหนีไป
อารมณ์ร้าย โถสะจริตพิคิวสัย
กูจะใส่ไครเด็กเจ้าหัว”
(แคนอภินิหาร)

๖๕) ดับไฟต้นลม หรือ ตัดไฟต้นลม หรือ ตัดไฟหัวลม หมายถึง “ดับ (ตัด)
ต้นเหตุเพื่อไม่ให้เหตุการณ์ลุก過來ต่อไป” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.
๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๕๐) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของไฟและการดับไฟ มาเปรียบ
เทียบกับการดับต้นเหตุของสิ่งต่าง ๆ กล่าวคือ การดับ (ตัด) ไฟซึ่งจะยิ่งลุก過來เมื่อได้
ลมต้องรีบดับ (ตัด) ตึงแต่ต้นหากปล่อยไว้จะดับยากหรือดับไม่ได้ การดับสิ่งอื่น ๆ เช่น
เรื่องหรือปัญหาที่เกิดขึ้นก็ต้องรีบดับหรือรีบตัดเท่านั้นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุง
ของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“ทรงฟังความตามที่ถูกมายเด่า
คำทำนายทายทักหลักวิชา
จะหาทางวางไว้ออย่าให้ใหญ่
จึงเสแสร้งแก่ลังรับกับชีดง

กับข้อเด้ความผันเป็นปัญหา
ไปเบี้ยงหน้าสำคัญเป็นมั่นคง
ต้องดับไฟต้นลมให้สนประสงค์
ว่าจะทรงอุปถัมภ์ให้สำราญ

จะพาเข้าเข้ากรุงกัททวดี
แต่ใจริงจอมกษัตริย์จะจัดการ

จะให้มีคำแนะนำแต่งหลักฐาน
ปล่อยไว้วานนวานานแห่งการนี้”
(หัวรักษาลึก)

“ฝ่ายพระชนมขดิยวาราช
เรื่องธิดาชนดีปราวีชา
แม้นไม่กลัวมัวประมาทจะพลาดท่า
ถึงพิคบាំงสร้างกรรมก็จำใจ

ยังทรงคาดกิตอยู่ไม่รู้หาย
ไ้อีร่วงร้ายหลังค่อมน้อมน้ำใจ
จะหลบหน้าหนีอย่างไปไว้ไหน
ต้องตัดไฟแต่ต้นลมตามสมควร”
(เจ้าค่อมทอง)

“ตัดสินใจลักกุณารถูกพรานป่า
เราไม่น่าจะเด็กเล็กเท่านี้
ต้องตัดไฟต้นลมสมภัยต
เห็นฝ่ามือถูกพรานมีปานแคง
ถึงคล่องขวางกลางไฟร้น้ำใหญ่หลัง
ผืนอันจากพรหมลิขิตชีวิตกุนาร

ขึ้นหลังม้าควบตรองเข้าคงหนี้
จะปราวีมันไว้กีร้ายแรง
พออาทิตย์รุ่งรัตน์จรัสแสง
บอกคำแนะนำรองรอยกำหนดประภากราณ
พระชนมวังจักรนรินทร์สินสั่งสาร
ทึ้งถูกพรานลงในลำสาข้น้ำวน”
(พรหมลิขิต)

๖๖) คำนำคำต่อ หรือ ตามไட่คำต่อ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “สิ่งที่ไม่น่าจะเกิดก็มาเกิดขึ้น ไม่น่าจะเกิดเหตุการณ์เข่นนั้นขึ้น” บางครั้งใช้ว่า “คำนำคำต่อ” หรือ “ตามไட่คำต่อ” หรือ “ตามไ岱ในนำคำต่อ” เป็นสำนวนที่เกิดจากการดำเนินนำไปคำต่อและการตามไ岱ไปคำต่อ นำมาเปรียบเทียบกับสิ่งหรือเหตุการณ์ที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น กล่าวคือ การคำนำผู้ที่คำย่อไม่คาดคิดว่าจะไปเจอต่อที่อยู่ในน้ำ เห็นเดียวกับการตามไ岱 (การจุดไ岱) ที่ทำให้เกิดแสงสว่างขึ้นมองเห็นต่อหรือสิ่งที่อยู่ข้างหน้าหรืออยู่ใกล้ ๆ ได้ผู้ที่ตามได้ออยู่ย่อไม่คาดคิดว่าจะไปคำต่อ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น เป็นความบังเอิญ ไม่ซึ่งนำละเอียด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือน อบรม ดังเช่น

“ถ้ามันบอกออกสักคำเราไม่ช้ำรัก
เรื่องไนร์ไคร ไม่เล่าเข้าทำนอง

เราไม่หักหาญทำให้ทำนอง
เหมือนหนึ่งน้องด้านมาคำต่อ”
(ขุนศึกนรสิงห์)

“ถึงความเห็นเช่นคำพิชิตสิงห์
เราตกลงหลงผิดอนิจชา
เสียงแรงรักหนักหน่วงในดวงจิต
เพิ่งรู้ได้ว่าตามใต้มาคำต่อ

เขารักจริงต่างแคนแม่นักหนา
ชลนาไหลดหลังคลังคลังคดอ
เขากลับคิดหนีหน้านักหนานอน
ต้องแค้นกอบอกขึ้นสะอื้นอาย”
(สามมงกุฎ)

“เข้าง่ายเข้ากฤษดาวรราช
หมายจะช่วยใจอนขวัญพรรยราษ
แต่รู้สึกลึกลับอยู่หอยเรื่อง
กับเจ้ายาริวังศัพดังใจ
เรามาหลังยังไนร์ข้อตื่นลึก
เราจะรักพระธิคากันน่าอย

อยู่ปราสาทเวียงชานประมายหมาย
ให้นางได้บัลลังก์ความตั้งใจ
แม่ยอดหญิงมิ่งเมืองนี้ไก่น
เราสองตัวว่าจะมีราคีคาย
กิรูสึกอุดสูไนร์หอย
กลัวจะตามใต้ในนำคำต่อ”
(หลวงนัตรเวียงชาน)

๖๗) ไดเรือถีบแพ หมายถึง “ไดสิ่งใหม่ที่ดีกว่ากีดังทึ่งของเก่า” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่ “ไดเรือถีบแพ” ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่นำคำหนิน ก่าวคือคนคนนั้นเคยใช้แพอาศัยแพซึ่งเทอะทะ ไม่สวยงาม มีค่าน้อย ฯลฯ ข้ามแม่น้ำลำคลอง แม่แพจะเทอะทะ ไม่สวยงาม ฯลฯ แต่ก็สามารถใช้งานได้ในระดับหนึ่ง ต่อมากคนคนนั้นมาพบเรือซึ่งเคลื่อนที่ได้เร็วกว่า สวยงาม มีค่ามากกว่าแพจึงตัดสินใจละทิ้งแพ กระโดดจากแพขึ้นเรือโดยไม่อ่าลัย ไม่คิดคุณค่าของแพ “การไดเรือถีบแพ” ซึ่งมีความหมายตรงจังเกิดเป็นสำนวนที่มีความหมายต่างไปจากคำเดิม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิ่น อรุณศุต ดังนี้

“รักแต่เหล่านอกไม่นอกเขต
อีสุขยิ่งพวknีคิไม่นาน
พอได้เรืออินแพเปลี่ยนชิต
เห็นรักเก่าเหมือนรองเท้าที่อดทิ้ง

มันเป็นมิตรที่น่ารักสมการสอน
 เพราะสัมความตอແແດໄມ່ແນ່ງຈິງ
 เพราะความคิดมักมากเราໄມ່ອໝາກສູງສົງ
 รักໄມ່ຈິງຈຶກດໍາວ່າກາລີ”
(ขุนศึกนรสิงห์)

๖๙) ตกที่นั่งพระราม ตกเก้าอี้พระราม หมายถึง “ตกทุกไปได้ยาก ต้องลำบาก” มูลเหตุของสำนวนนี้คือ วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ที่พระรามต้องพลัดพรากจากราชสมบัติน้ำเมืองตามคำสั่งพระบิดาที่ต้องเดินป่า มีความทุกข์ นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ตกอยู่ในฐานะนั้น (คือนิความทุกข์) พูดเป็นสำนวนว่า ตกที่นั่งพระราม หรือ ตกเก้าอี้พระราม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อรุณ ดังเช่น

“จับกระดานหารคุณทูลทำนาย
 แกลังถานวันเดือนปีที่ประสุต
 ตกที่นั่งของพระรามฤทธิ์ไกร

จะได้ร้ายโภகให้ตกใจ
 ท้าวบอสุคสื้นความที่ตามໄດ້
 จะต้องไปเดินป่าฯ เอ็นดู”
(แสงวาริน)

“ชะตาถูกถูกนั้นที่เก้าอี้พระราม

ต้องดีดตามสีดาเข้าบ้าใหญ่”
(สายเดือดลีกัดบ)

๖๘) ตกบันไดพลอยโจน หรือ ตกกระไดพลอยโจน หมายถึง “จำเป็นที่จะต้องยอมเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อไม่มีทางเลี่ยง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๒๐) หรือ “เมื่อพลาดไปแล้วก็ผสมผสานต่อไปตลอด” (พจนานุกรมฉบับนิตชน . ๒๕๔๗ : ๓๗๖) ที่มาของสำนวนนี้คือ การตกบันไดที่ผู้ตกลงจากบันไดจำเป็นต้องกระโจนตามบันไดอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่จำเป็น ที่จะต้องยอมเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อไม่มี

ทางเลียง นางครั้งใช้ว่า “เหยียบบันไดพลอยโจน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๕ เช่นที่ว่า

“ที่บนศาลอัยการสอนนายเดช
แม่เข้าโกรธโจทก์ท่องดื่องคดี
ได้ฉุดคร่าพาหนูยิงจริงหรือไม่
พระเจ้าจักรสุริยันต์นั่นพระทัย
ตกบันไดพลอยโจนจึงโคนขับ
จึงบอกปีคดเคืองไม่เชื่องชา
จะใช้ร้ายให้การประหารพี่
ความชั่วคีที่สร้างกันอย่างไร

ที่ก่อเหตุลักพาศุภานี
นายเดชมีข้ออ้างว่าอย่างไร
จะแก้ถ่ายสูคดีวิธีไหน
 เพราะมิได้รู้เห็นความเป็นมา
 จะต้องรับโทษทัณฑ์เป็นปัญหา
 ขอเวลาสาวกนกลางว่าอย่างไร
 ตัดไม่ครึ่งไม่ห้ามตามวิถี
 แล้วแต่ใจน้องนางจะอ้างอิง”
(สองฝ่ายฟ้า)

“สมเด็จท้าวสิทธิชัยฤทธิ์
 พนมพรลูกชายก็หายไป
 อิสร้อยแก้วตัวกรรมทำให้วุ่น
 ทึ้งเรื่องราวเข้าขันอันตราย
 รายภูร์ส่วนรวมร่วมพลังตั้งต่อต้าน
 ตัวเราในมีกรรมทำอย่างไร

บันรนรุกซ้อนชับรับไม่ไหว
 ไม่มีใครรู้เห็นว่าเป็นตาย
 เราเดคงบุ่นแก่นอยู่ไม่รู้หาย
 จะแก้ถ่ายสถานการณ์สถานได
 ใจวิจารณ์แข็งข้อต่อผู้ໃใหญ่
 ตกบันไดพลอยโจนโคนถูกค่า”
(ราชินีมหากาฬ)

“ให้ผลดีหากไม่ผลร้ายมาก
 จะหานเรื่องยุ่งยากมาฝากใจ

จะลำบากมั่นคงอย่างสับสป
 เหยียบบันไดพลอยโจนไม่รู้ตัว”
(มหาราชกำสรวล)

(๙) ต่อเรื่อเหลือกว่าคลอง หรือ ต่อเรื่อใหญ่กว่าคลอง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “โง ไม่รู้จักคน ไม่รู้จัก枉คน ไม่ทำในสิ่งที่สมควรทำ” เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น นำมาตั้งเป็นข้อสังเกตว่าไม่พึงเป็น เช่นนั้น กล่าวคือ ไม่ควรต่อเรื่อที่เหลือกว่าลำคลอง เพราะเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ลำบาก ยุ่งยาก ไม่สำเร็จ หรือเป็นประโยชน์น้อย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ormuk ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า โง่เบลา ไม่รู้จักคน ไม่รู้จัก枉คน ไปกระทำใน สิ่งที่ไม่ควรกระทำ ดังที่ว่า

“พวงผีสารกกลางป่าพอกหาได
มึงต่อเรื่อเหลือล้านเกินลำชาร

ทำไม่ไม่คิดรักสมัครสmanual
พฤติกรรมซึ่งช้าอีกแล้ว”
(คัมภีร์คำ)

“โอ้อนาถวานาชาตากู
ไม่กีวันผันแปรไม่แน่นอน
มิได้ชัมครีสวัสดศ์ตั้งชะตา
 เพราะต่อเรื่อเหลือล้านเกินลำชาร

พิเคราะห์ดูให้ดีเหมือนพีหลอน
เมื่อราวก่อนรักใคร่หมายสำราญ
กลับอาสาดับเทียนเป็นทหาร
จึงขึ้นกานคำงแต่อยู่แน่นอน”
(จำเลยลึกลับ)

(๑๐) ตั้งบ่อนเดือน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ทำพิศ ทำชั่ว ทำในสิ่งที่ ไม่ถูกต้องดีงาม ล่วงละเมิดกฎหมายเบื้องประเพณี” เป็นสำนวนที่เกิดจากการตั้งบ่อน เดือน ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เป็นสิ่งต้องห้าม นำมาเปรียบเทียบกับการกระทำ พิศอื่น ๆ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ormuk เช่นที่ว่า

“มึงรับชาญไว้นอนตั้งบ่อนเดือน
เอเยี่ยงอย่างนางก้าที่สารารณ

กระทำหมื่นเหล่าแล้วห์ครอบ
มึงล้างผลาญศักดินาฐานั้นนคร”
(ม่านมลทิน)

(๑๒) ตัดก้าวผิดตัดปลียงมีไย เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้มีความหมายเช่นเดียวกับสำนวนไทยภาคกลางว่า “ตัดปลียงมีไย” หรือ “เด็ดปลียงมีไย” ซึ่งหมายถึง “ไม่ตัดขาดยังเหลือเยื่อไช” เป็นสำนวนที่เกิดจากการตัดต้นกล้าวหรือปลูกล้าวที่ยังเหลือเยื่อไชอยู่ นำมาเปรียบเทียบกับการตัดไขบรือตัดไมตรีของคน บางครั้งใช้ว่า “ตัดก้าวผิดยังมีไย” หรือ “ตัดก้าวผิดยังมีไย” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรมฯ ดังเช่น

“น้องจะนาพาลูกบุกเข้าคง
ใจไม่เวียนเปลี่ยนแปรรักแน่นอน
พี่ใช้ยาไม่แมตตาแล้วหรือพี่
น้องแหงนหน้าดูมนุษย์สุดอาบ
จะตัดก้าวผิดตัดปลียงมีไย
อุ้มลูกน้อยค่อยประกอบเข้าช่องป่า

ความประสงค์ตามผัวรักไม่พักผ่อน
อุ้มลูกอ่อนพยายามศิดตามชาย
จึงหลบหนีเลิกร้างไปห่างหาย
 เพราะเป็นม่ายไม่รู้สินที่นินทา
 พี่ตัดไขเด็ดขาดไม่ประณาน
 น้องจะนาตามผัวพาตัวเดิน”
(เจ้าแสงเพชร)

“ครึ้นเบื้องหน่ายกลายเป็นของไม่ต้องประสงค์ พระพ่องค์อพยพหลบหลีกหนี
 ใบราษฎร์คานตัดก้าว
 ให้ราษฎร์ปัญญาพระราชนิทรร

“เทพธรรมรงค์ทรงพาการาสາ
 ในอุดรปัญญาพระราชนิทรร
 เรายืนลูกถูกแล้วແນ່ແກສອນ
 อันคานตัดก้าวผิดยังมีไย

ไปกราบเท้าพระบิความรศิลป์
 ถึงพระปืนปฐพีไม่มีใจ
 ต้องโอนอ่อนงอนง้อต่อผู้ใหญ่
 คงตัดไขเสียไม่ขาดสัญชาติกัน”
(ทายาทพระยาสุ)

(๑๓) ตัดซ่องน้อยแต่พอตัว หมายถึง “เอาตัวอดแต่ผู้เดียว” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๕๐) หรือ “เอาตัวอดจากสถานการณ์นั้นแต่เพียงลำพัง” (พจนานุกรมฉบับนิติชน . ๒๕๔๗ : ๓๖๐) หรือ “คุ่นตายไป

เสียก่อน” (พจนานุกรมฉบับนิติชน . ๒๕๔๗ : ๑๖๐) เป็นสำนวนที่มาจากการณ์ของคนที่พยายามหนีภัยเอาตัวรอดโดยการตัดกระดาษให้เป็นช่องเล็ก ๆ พอที่ตนจะหนีรอดไปได้เท่านั้น โดยไม่คิดจะช่วยเหลือหรือพาคนอื่นลอดช่องไปด้วยกันคน ต่อมาการตัดช่องน้อยแต่พอตัวมีความหมายขยายอกเป็น “การเอาตัวรอดแต่ผู้เดียว” และ “คุณสันติชีวิตริปเสียก่อน” ที่ปรากฏในบทนองตะลุงของหนังสือน อบรมุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า “คุณสันติชีวิตริปเสียก่อน” ดังเช่น

“พระกอดศพชนโศกกันแสงเคร้า
ตัดช่องน้อยหนีหน้าไม่อาจลี้

เสียดายสาวที่รักมาตักยัย
เกิดชาติใหม่ขอให้อัญเป็นคู่กัน”
(ม่านมลทิน)

๓๔) ตัวร้อนก่อนไข้ เป็นสำนวนไทยถิ่นได้ตรงกับสำนวนไทยภาคกลางว่า “ตีคนก่อนไข้” หมายถึง “กังวลทุกชั่วוןหรือหวาดกลัวในเรื่องที่ยังไม่เกิดขึ้น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๗) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนที่มีลักษณะเช่นนี้ นำมาคำนินหรือตั้งข้อสังเกตว่าไม่ควรจะเป็นเช่นนี้หรือมีพฤติกรรมอย่างนั้นกล่าวคือคนบางคนมีความกังวลทุกร้อนหรือหวาดกลัวว่าตนจะตัวร้อนจะเป็นไข้ทั้ง ๆ ที่ตนยังสบายร่างกายยังเย็นเป็นปกติ ตัวไม่ร้อนเป็นไข้แต่อย่างใดทั้งสิ้น ที่ปรากฏในบทนองตะลุงของหนังสือน อบรมุต ดังเช่น

“ไม่ได้ข่าวเคร้าสร้อยละห้อยหวาน
 เพราะหึงหวงคงจิตนพิคทาง
 พีตัวร้อนก่อนไข้แล้วไม่ข้อง
 ถ้าครั้หราที่ยงแท้แน่นอนจริง

พีไม่ควรหนิน้องให้หมองหมาง
 เรื่องทุกอย่างพีไม่ถูกเอากวนจริง
 ถึงหนิน้องบวชใหม่ก็หัวใจสูงสิง
 น้องเป็นหลังหรือจะกวนทำลวนลาม”
(ตะวันลับฟ้า)

“พี่พลายแก้วตายแล้วหรือเขาหลอก
แม่ให้รื้อเรือนหอไม่รอ ก่อน

หรือไอ้ช้างช้ำหัวงอกมาหลอกหลอน
ทำตัวร้อนก่อนใช้ไม่ได้ก้าว”
(ขุนศึกพระพันวาย)

“จากไปไกลตาสุดารัตน์
นำใจเพื่สาวคนธรัตน์
ทิ้งหอย่อ ร้านบ้านโภคะเดียนป้า
ช่างตัวร้อนก่อนใช้เรืองชาญชน

น้านแตรพลัดพรั่งพรายทึ้งชัยขวา
ไม่รู้คุณมารดาค่าน้านน
บรรtranเรื่องคุ้งสู่สุ่มน
คงจะสนความหวังที่ตั้งใจ”
(สถาปัตย์ลาดิน)

“เหตุไอนไปอยู่เมืองแห่งวงศ์
หญิงแห่งวงศ์ลงทองไว้ทึ้งตัว
อย่าตัวร้อนก่อนใช้ไร้ปัญญา
เขางามเป็นอย่างไรก็ไม่รู้
พอแ่ววหัววุ่นความมีนติง

มิได้คั่งคำมั่นที่ลัษณะ
หรือทุนหัวจึงไปรักษาหนักหนา
เหมือนเขาว่าหุนหันตะบันตะบึง
ไปตามดูเลียสักหน่อยแล้วก่ออย่าง
เสมอหนึ่งใจร้ายไม่ได้ก้าว”
(จำแลยลีกลับ)

๗๕) คำถ้า หมายถึง “ไม่นองสังเกตเห็นอะไรทั้ง ๆ ที่อยู่ต่อหน้า” (พจนานุกรมฉบับนัมติชน.๒๕๔๗ : ๓๖๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นตาของถ้าที่ไม่สามารถจะมองเห็นสิ่งใดได้ มาเปรียบกับความนุ่ยยิ่ว ตามนุญย์สามารถมองสังเกตเห็นอะไร ที่อยู่ต่อหน้าได้ คนที่มีตาแต่ไม่นองสังเกตเห็นอะไรทั้ง ๆ ที่อยู่ต่อหน้าจึงเรียกว่าคนถ้าถ้า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“ฝ่ายปราบหวีปมานเห็นก็แปลกแล้ว
สายบ่วงนาศการรัศ ไว้รับตัว

นี้ไอ้แก้วกำพลหรือกูเป็นคนถ้าถ้า
ไอ้ชาติชั่วรอคตายรอดมาได้อย่างไร”
(ราชนีวิปโยค)

(๖) ตามด้านหน้า หมายถึง “มุ่งเสียงไปข้างหน้า เสียงหนีเหตุการณ์ร้ายปัจจุบันไปเพชรัญชีวิชช้างหน้า มีพิธีนานะที่จะต่อสู้กับกระหักรรณอาข้างหน้า เสียงทำไปก่อนแล้วค่อยคิดแก้เหตุการณ์ภายหลัง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๐) สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากการต่อสู้ในสนามรบ ในการต่อสู้ต้องมีความฝ่าฟันเอาชนะข้าศึกที่อยู่ตรงหน้ากันแน่ ซึ่งต้องนานะต้องเสียงเมื่อชนะฝ่ายไปได้แล้ว ก็ต้องไปเพชรัญกับข้าศึกข้างหน้า ซึ่งต้องต่อสู้ต้องเสียงอึกเร้อยไป พูดเป็นสำนวนว่า “ตามด้านหน้า” หรือ “ไปตามด้านหน้า” หรือ “ยอมตามด้านหน้า” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรนุต เช่นที่ว่า

“ตัดสินใจกรณิการตึ้งหน้าหนี
ยอมเป็นแพหรือเสือสารทีกลางคง
ตายเสียได้หมายว่าพื้นความหม่นหมอง
ให้กาวินมันจะทำให้จำอาย

เมื่อถึงที่ย่ออยยับยอมดับลง
หรือตกลงเหวพาลับตาตาย
อยู่ก็ต้องทุกข์ช้ำระส่ายสาย
ลูกยอมตายด้านหน้าในป่าไกล”
(ดันนิง)

(๗) ตีปลาหน้าไช หมายถึง “พูดหรือทำให้กิจกรรมของผู้อื่นซึ่งกำลังดำเนินไปได้ด้วยคีกลับเสียไป” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๓) หรือ “ทำให้เรื่องของคนอื่นที่กำลังจะได้ผลต้องเสียไป” (พจนานุกรมฉบับมติชน . ๒๕๔๑ : ๓๗๕) เป็นสำนวนที่มาจากการตีปลาและการคักไช นำมาระบุรุษเที่ยบกับการกระทำอย่างอื่นที่มีลักษณะเดียวกันกล่าวคือ เมื่อคนหนึ่งคักไชเพื่อหวังจะได้ปลาขบะที่มีปลาจะมาเข้าไชกลับมีอีกคนหนึ่งมาตีปลาตัวนั้นที่หน้าไช ปลาตัวนั้นก็แตกตื้นหนีไปเสีย ไม่ยอมเข้าไช คนที่คักไชจึงเสียประโยชน์ไป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรนุต ดังเช่น

“มาร ໄດ້ຝຶກຄັງທອກມາຕອກຕິດ
ນຶ່ງອວດຕືບປຸລາອາຫັ້າໄຊ

ສຳແຜງຖືທີ່ບໍພະບາຫເຕີຍຫວາດໄຫວ
ຍັກຍົດໄລ່ໂຮນຮົນປະຈຸບານ”
(ຖຸຫາບດຳ)

“ກວິນຫລັງແສນ່າຫາດາຮາສາວ
ອີ່ງອູ້ໄກລ້າໄດ້ກີ່ນປະທິນຂະໂລນ
ນຶກແກ້ນໃຈໄວ້ວິທາທີ່ມາໜີນ
ຈະຮັກແຊງແຍ່ງນ້ອງໄນ່ຕ້ອງກຳລັວ

ໃກຮ່ຈະເກົ້າຄລອງບໍຮັກງຽບໂຄນ
ເໜີອນຈະ ໂນ້ມນ້າວນາງໄວ້ຂັ້ງຕົວ
ໄນ່ກີ່ວັນເທີ່ຈະນີຜົວ
ງູຍອນໜ້າວີປຸລາອາຫັ້າໄຊ”
(ດັ່ງນິນາງ)

“ພອທຣາບໍ່ວ່າວາວົວຟ້າຜ່າຕີຣະ
ເຫາດີປຸລາອາຫັ້າໄຊໄວ້ຈິງຈົງ
ພຣະສຸຣີຍະລວດລາຍອຍ່າງຮ້າຍກາຈ
ເຫຼົ້ງເຫັນເຫັນຫ່ອງເຮົາດ້ອງກາຮ

ເສໂຫະໄຫລພັດກຍີຕຣີຢືນ໌
ສັງເໜົາຫຼູງໄປນາປົ້ມປາປົ້ມປາກ
ສົງຫຮາກແກ້ນໃຈດັ່ງໄຟຟາຍ
ຈີ່ຄົດວ່ານແກກທາງໄປໜ່າງໄກລ”
(ສົງຫຮາກຍີຕຣີຢືນ)

๗๙) ຕີວັກຮະບັນຄຣາດ ໝາຍົງ “ໂກຮຄນໜຶ່ງແຕ່ທໍາອະໄໄເໜ່າໄດ້ໄພລ່ໄປ
ຮັງຄວານອີກຄນໜຶ່ງທີ່ເກີ່ວຂຶ້ອງແລະຄນສາມາຮັດຈະທຳໄດ້” (ພຈນານຸກຮນໝັ້ນຮາບບັນທຶນ
ສຕານ พ.ສ. ๒๕๔๒ . ๒๕๔๖ : ๔๖๑) ພຣີ “ແກລັງວ່າຄນໜຶ່ງເພື່ອໄໝຮະບັນໄປສົງອີກ
ຄນໜຶ່ງ” (ພຈນານຸກຮນໝັ້ນຕິຫານ . ๒๕๔๓ : ๓๑๐) ເປັນສຳນວນທີ່ມາຈາກກາຮຕີວັງ ຊົ່ງ
ຮະບັນດິງຄຣາດ ນໍາມາເປົ້ານີ້ເຖິງກັບກາຮຮະທໍາອ່າຍ່າງອື່ນ (ເຫັນກາຮປະຈຸບານ) ທີ່ມີລັກນະ
ເດີວັນກຳລ່າວັດ້ອ ເມື່ອໜ້ານ້ານຄຣາດນາ ໜ້ານ້ານຕ້ອງເທິນຄຣາດ (ເຄື່ອງມືສໍາຫັນກວາດ
ລາກຫຼູ້າ ຂຍະ ລາງ ຕາມທີ່ຕິນໃນນາ ທຳດ້ວຍໄນ້ເປັນຈີ່ ຈີ່ມີຄັນຍາວໃໝ່ວ່າລາກ) ເຂົ້າກັນວ່າ
ເມື່ອວັດເດີນຄຣາດກີ່ເຄີ່ອນຕາມວັດໄປ ແຕ່ຄຣາດໄນ່ມີຫົວໜະໄປຕິຄຣາດ ທຳໂທນຄຣາດກີ່ທຳ
ໄນ້ໄດ້ ຈີ່ໄປຕີວັງແທນ ຊົ່ງຮະບັນດິງຄຣາດດ້ວຍ ຄື້ອ ເມື່ອວັດເດີນຄຣາດກີ່ຈະເດີນ (ເຄີ່ອນທີ່)

ตามไปด้วย “การตีวัชระบนราค” ซึ่งมีความหมายตรงจึงเกิดเป็นสำนวนขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ ดังนี้

“ແນປະການ່າຈະຮັກຊື່ສັກຄົງ
ເພຣະຄວາມທີ່ຈຶ່ງກຳລ້ອຍ່າງນ່າກລ້ວ

ກວຽກຮູ້ທີ່ກຳນົມແໜ່ງໄມ່ເກຮັງຜ້ວ
ທຳຕິວັຈະກະບົດບັງອາຈີ”
(ນັຈຸຈາກສາຍນໍ້າຝຶ່ງ)

๙๓) เต่าตามอุด หมายถึง “คนໄໝ คนມີມົນອຸດ คนໄໝມີປັບປຸງ” เป็นสำนวนที่นำเต่าที่ตามอุด มาอุปมาเบริชนເຫັນກັນນຸ່ມຍີທີ່ມີລັກນະເໜ່ນນັ້ນກ່າວຄືອ เต่าທີ່ตามอุด ຢ່ອມນອງໄມ່ເຫັນອະໄໄ ໂໄໝ ພລງ ທຳສິ່ງທີ່ພິດພາດ ຊລາ ເຊັ່ນແດຍວັກນຸ່ມຍີທີ່ตามອຸດຢ່ອມ ເປັນເຂັ້ນນັ້ນ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ ເຊັ່ນທີ່ວ່າ

“ແຕ່ທ່າທີ່ພື້ນອົງສອງພລາດ
ນ່າເສີຍຕາຍຝ່າຍຝ່າໃຫຍ່າໃນນາ

ໄມ່ເສີຍຫາດີເຫື້ອວົງຄືໃນພົກຜ່າ
ເໜີອຸນອຍ່າງເຕັ້ນເສີຍຕາຫລົງກາກີ”
(ນັຈຸຈາກສາຍນໍ້າຝຶ່ງ)

“ໜັ້ນລູກເຕົ້າເລ່າກີພລອຍຕ້ອຍຕໍ່ຕໍ່ຕກ
ຄວາມຮູ້ນ້ອຍຕ້ອຍຕືກຍາປັບປຸງຍາວ່າ

ເໜີອຸນກົງົງຄຣກແບນຂຶ້ນໃຫ້ຂຶ້ນເຫາ
ເໜີອຸນຕົວເຕົ້າຕານອຸດທອດອາລີ່ຍ”
(ພໍາສູງແພ່ນດິນຕໍ່າ)

๙๔) ถ່ານໄຟເກ່າ หมายถึง “ໜາຍຫຼູງທີ່ເຄຍຮັກໄຄຮັງຫຼູບໄດ້ເສີຍກັນນາກ່ອນແນ້ວ ເລີກຮັງກັນໄປ ເພື່ອນາພບກັນໄໝ່ຍ່ອມຮັກໄຄຮັງຫຼູບໄດ້ເສີຍກັນນາກ່ອນແນ້ວ ເລີກຮັງກັນໄປ ເພື່ອນາພບກັນໄໝ່ຍ່ອມຮັກໄຄຮັງຫຼູບໄດ້ເສີຍກັນນາກ່ອນແນ້ວ ແລະ ສະບັບທີ່ຕິຫສານ พ.ສ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๔๕๑) ຢ່ອ “ຄ່ານທີ່ມີເຫື້ອຍ່ແລ້ວທຳໃຫ້ຕົດໄຟ ຈ່າຍ” (ພຈນານຸກຣມຈາກເມຕີຫນ ๒๕๔๑ : ๓๕๕) ຢ່ອ “ຄູ່ຮັກເກ່າ” (ພຈນານຸກຣມຈາກເມຕີຫນ ๒๕๔๗ : ๓๕๕) ເປັນสำนวนທີ່ນໍາຮຽນຫາຕິຫອງຄ່ານໄຟເກ່າທີ່ແມ້ຈະມອດດັບໄປແຕ່ເນື້ອ ເປົ້າລົມເຂົ້າກີຕົດຂຶ້ນໃໝ່ໄດ້ຈ່າຍ ນໍາມາແບຣີຍນເຫັນກັນໜາຍຫຼູງທີ່ເຄຍຮັກໄຄຮັງຫຼູບໄດ້ເສີຍ

กันมาก่อนแม้เลิกร่างกันไป เมื่อมาพบกันใหม่ย่อมรักใคร่หรือปลงใจกันง่ายขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๐๓ ดังนี้

“น้อยหรือน้องพร่องรสพณาจด
พีรับรองว่าไม่ชำรุดให้ชำรุด
ต้องเดาดึงเดินตึงคลึงคลอเคล้า
ตอนอนรักษร่วมชนกิรนษ์เรียง

เชิงผลความชาที่ประศรัย
แล้วดับไฟอุ่มนangขึ้นวางเตียง
ถ่านไฟเก่าเพลิงพุ่งสิ้นสุดเสียง
พระจันทร์อีียงแอบก้อนเมฆบนบัง”
(เลือดทำลาย)

๙๐) ทองแผ่นเดียวกัน หมายถึง “เกี่ยวของกันโดยการแต่งงาน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๑๐) กาญจนากพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๕๗๑) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “เป็นไมตรีกัน เป็นมิตรกัน เป็นพวกรดีกวักันหรือรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” กาญจนากพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๕๗๑) อธิบายที่มาของสำนวนทองแผ่นเดียวกันว่า “เกิดจากการทำหนังสือสัญญาทางพระราชนิตรีที่ห้อง๒ ประทศจะจาเริกหนังสือสัญญาไมตรีลงในแผ่นทองแผ่นเดียวกัน” สำนวนทองแผ่นเดียวกันจึงหมายถึงเป็นมิตรไมตรีกัน ปrongดองกัน ไม่แตกแยกกัน แต่งงานกันที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๐๓ ใช้ในความหมายว่า แต่งงานกัน ไม่แตกแยกกัน โดยปรับเปลี่ยนคำบ้าง เช่นที่ว่า

“โไอแก้มเอี้ยเกยแต่งเอาเบี้ยลูบ
ถันนังน้องสองเนื้อไใต้เลือใน
กับสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญเป็นปัญหา
จะกินทพังครั้งแรกเมื่อแยกดัน
ต้องเป็นทองร่วมแผ่นแหนวนร่วมหัว
เขากะคลำป้ำปลูกเราทุกคืน

ชายจะอุบเสียงช้ำทำไวน
ทำอย่างไรจะมีช่องพอป่องกัน
คิดล่วงหน้าแล้วกลัวขันตัวสั่น
จะป้องกันขัดขวางกีกกลางคืน
การมีผัวเขาว่าต้องห่มผ้าร่วมผืน
จะข่มขืนให้เราช้ำร้ากำใจ”
(มาตรการหนึ่ง)

๙๒) ทอดสะพาน หมายถึง “ใช้สื่อสารเข้าไปติดต่อทำความสนิทสนมกับผู้ที่ต้องการคุ้นเคย แสดงกริยาท่าทางเป็นทำงานของอยากรดีต่อตัว” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๑๓) หรือ “เปิดช่องให้เข้าเข้ามาตีสนิท” (พจนานุกรมฉบับนิชน ๒๕๔๗ : ๔๒๐) เป็นสำนวนที่มาจากการทอดสะพานที่ทำให้คนเดินข้ามน้ำ ลักษณะ ๑๗ฯ ได้ง่ายสะดวกขึ้น นำมาใช้เป็นสำนวนในความหมายว่า แสดงกริยาท่าทางเป็นทำงานของอยากรดีต่อตัว เปิดช่องให้เข้าเข้ามาตีสนิท ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิัน อรุณต ดังเช่น

“แม่น้ำยลสาวชาวสวนให้อาศัย
ครัวเคราะห์หามยามยกมาฝากกาย
ถ้าเชอทอดสะพานจะได้เต้า
จะแกลังเสือกเกลือกว่าไม่ปรานี

เราสันใจรักແນດຶງแม่น้ำຍ
ດຶງຮັກໄກຮ່າງໄນກລ້າຈະພາທີ
ຄູເຂາເລ່າກີ່ຂ່າງຮັກໜຶ່ງສັກດົກຕີ
ກລວ້າຄວາມດີຈະໄມ່ເຫດືອເປັນເຫຼືອໃຍ”
(ນัจ្ហารាជເລີນກລ)

๙๓) ทะເລ່ມໄວ່ຍຄລື່ນ ໄພີັນໄວ່ຍຄວັນ หรือ สายນໍາໄວ່ຍຄລື່ນ ໄພີັນໄວ່
ຍຄວັນ เป็นสำนวนไทยที่นิ้นให้ หมายถึง “เมื่อมีเหตุย่อมมีผล” เป็นสำนวนที่สังเกตเห็น
ความจริงหรือกฎหมายความของทะເລ່ມແລະ ໄພ นำมาเปรียบเทียบว่า สิ่งอื่นก็เป็นเช่นนั้น
เช่นกัน คือ ทะເລ່ມຍ່ອມນີຄລື່ນ ຈຸດ ໄພີັນຍ່ອມນີຄວັນ เมื่อมีเหตุย่อมมีผล ในทางกลับกัน
เมื่อไม่มีเหตุย่อมไม่มีผล ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นจริงซึ่งพึงรู้และวางแผนทำที่ให้ถูกอย่างไรก็ได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิัน อรุณต ดังเช่น

“ກະສິນຫຼຸ່ສ່າຍທີ່ຈະວາຍກະແສກລື່ນ
ກວານຂໍ້ວິດມີອູ່ທີ່ຜູ້ໄດ
ອັນຄວາມຈົງນັ້ນໄມ່ທີ່ຄວາມຈົງອົກ
ສົກປະກາດ້າໄມ່ມີຮາຄີຄາຍ

ອັນໄພີັນຈະວາຍຄວັນນັ້ນໄກນ
ແສດງໃຫ້ຄົນເຫັນໄນເວັນວາຍ
ກິນຢູ່ນາກປາກລອກພະບອນໄໝນ້ຳ
ອູ່ສ່າຍເຄີດນັ້ອງໄນ່ຕ້ອງກລົວ”
(ຕົ້ນຮັກຄອກໂສກ)

๙๔) ทั้งกินทั้งขอดห่อ胪เริน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “จะไม่บเห็นแก่ได้” เป็นสำนวนที่มาจากการพุทธิกรรมของคนบางคนที่จะไม่บเห็นแก่ได้ ไม่นึกจะอายที่ตนทำ เช่นนี้ คือ เมื่อไปบ้านคนอื่นเจ้าของบ้านเดียงต้อนรับ ก็รับประทานอาหารจนอิ่มแล้วยังไม่พอยังขอเดินหรือขอดห่อ胪เริน (คดห่อกลับบ้าน) อีก พูดเป็นสำนวนว่า “ทั้งกินทั้งขอ คดห่อ胪เริน” หรือ “ทั้งกินทั้งขอ คดห่อ胪บ้าน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณศต ดังเช่น

“เงินหมันขันมากต้องช่วยเหลือ
ต่อจัดการงานพิธีไม่ต้องมีอะไร
ไม่ต้องจัดงานให้ญี่ให้อืดรา
เวลาแมพคุมากปากปีช้อ
ทั้งกินทั้งขอดห่อกลับบ้าน
พูดมากปากหนินกินลูกเดียว

ถือว่าเรื่องลั่นในหนองทองไม่ไปไหน
ให้ผู้ให้ญี่รุดคำน้ำมนตร์สองคนกีพอด
เกลี่ยดไอ์พวงขี้เหล็กเท่าแต่ข้อ
หัวเราะรำคาญช่วงงานไม่เกี่ยว
ยังนินทาเจ้างานว่าขี้เหนียว
ยืนเยี่ยงกลางถนนไม่ขันอาย”
(แสงพยัคฆ์)

๙๕) ที่สูงอนคกว่า ที่ต่ำอนหมาย เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “การรู้จักวางแผน คือ หากคนอยู่ในฐานะสูงกว่าต้องเอาใจใส่คุณและผู้ที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า หากคนอยู่ในฐานะต่ำกว่าก็ต้องเอาใจใส่คุณและผู้ที่อยู่ในฐานะสูงกว่า ผู้ให้ญี่และผู้น้อยต้องเคารพดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน” เป็นสำนวนที่นำเอาลักษณะการนอนคว่ำและการนอนหงาย ความสูงต่ำและความสัมพันธ์ระหว่างการนอนคว่ำ การนอนหงายและความสูงต่ำ มาเปรียบเทียบกับการรู้จักแผน รู้จักวางแผนกล่าวคือ คนที่นอนที่สูง หากนอนคว่ำก็มองเห็นคนที่อยู่ข้างล่างได้ ขณะเดียวกันคนที่นอนที่ต่ำ หากนอนหงายก็จะมองเห็นคนที่อยู่ข้างบนได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณศต ดังเช่น

“ขุนแผนครวญหวนหาเวลาดีก
ป่านจะนี้ก็จะร่วมแต่ครั้งครวญ
ใบรามว่าที่สูงให้นอนกว่า
นีเมียงานห้ามผากกับแม่ยาย

คนึงนึกถึงพิมน้อยะห้อยหวน
จะรั้ยหวนทุกบชีญ ไม่เร็นวาย
ถึงที่ต่อท่านสอนให้นอนหงาย
โไอเข้าสายสุดที่รักอยู่ไกลดตา”
(ขุนศึกพระพันวาย)

๙) ทุ่งมีตา เป้ามีหู เป็นสำนวนไทยเดิมได้หมายถึง “ความลับไม่มีในโลก
ระวังความลับจะรั่วไหล” เป็นสำนวนที่นำความจริงของทุ่งและเป้ามาพูดเป็นสำนวน
กล่าว คือ “ทุ่ง ไม่มีตา เป้า ไม่มีหู” แต่นำมาพูดเป็นสำนวนว่า “ทุ่งมีตา เป้ามีหู” เพื่อบอก
ความจริงและสิ่งพึงทำว่าความลับไม่มีในโลก ระวังความลับจะรั่วไหล ที่ปรากฏในบท
หนังตะลุงของหนังฉิน อรุณ ดังเช่น

“คำว่าทุ่งมีตาเป้ามีหู
เมื่อแสงวารินปรึกษากับข้าไทย

“ครเป็นผู้เอียด้างแต่ปางไหน
ได้รั่วไทรนีนางแอบพังความ”
(แสงวาริน)

“กระซิบสั่งให้นางจำคำปัญหา
ทุ่งมีตาเป้ามีหูลอบดูพิ้ง

“ภานาไว้ให้จำคำราสั่ง
อย่าห่องดังเดียวจะรู้ถึงหุคน”
(หวานพิทย์หวานทอง)

“สองแม่ลูกจากເທົາໃນຮາຕີ
ຈຶ່ງສະກອຍຕາມຄວາມສັນໃຈ
ถິ່ງຮະຫ່ວມນາຍເຫຼືຂເຈດນາ
ຜິ່ງພລາງພຸດກັນພລາງສ່ວັງແຜນກາຣ

“ກີພອດີທັນສັກລົບຊັກສັງສົມ
ຈະໄປໄຫນກລາງດີກູພຖຸຕິກາຣົ່ງ
ເອາຂອງມາຫ້ອັນຜິ່ງຫວັງພື້ອງຄາລ
ໜາຍປະນາຍວ່າມັນແພີເຮັນແນ່ນອນ

คำว่า “ทุ่งมีตาบ้มหู”
ครรั้นเสร็จสรรพกลับเคหาสินอ่าวราย

นางไมร์รักษ์ภิตรบัณฑิตสอน
ชวนกันนอนยืนละ “ไมปลื้มใจริง”
(สองฝั่งฟ้า)

๙๗) ทำคุณบูชาไทย โปรดสัตว์ได้บานไป หมายถึง “ทำคุณแต่กลับเป็นไทย ทำดีแต่กลับเป็นร้าย” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๒๖) หรือ “ทำดีต่อผู้อื่นแต่กลับกลายเป็นร้าย” (พจนานุกรมฉบับมติชน, ๒๕๔๗ : ๔๒๕) ที่มาของสำนวนนี้คือ การกระทำความดีต่อกันอื่น ซึ่งผู้ที่กระทำจะได้รับผลดีตอบแทน แต่กลับได้รับผลร้ายตอบแทนหรือผู้ที่ทำความดี หวังว่าการกระทำความดีของตนจะเป็นผลดีต่อกันอื่นแต่กลับเป็นผลร้ายต่อกันอื่น เช่น ช่วยก่อไฟเพื่อให้คนอื่นหายหนาวแต่ไฟกลับไปเผากระทองบ้านเรือนของเขารา ทำให้เขาเสียหายเดือดร้อน ผุดเป็นสำนวนว่า ทำคุณบูชาไทย โปรดสัตว์ได้บานไป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“เราทำคุณกลับนามบูชาไทย
เมื่อโปรดสัตว์ได้บานไปตามขันดาย

เดียวประโยชน์อย่างใหญ่ๆ น่าใจหาย
เดียวเชิงชาญชัยยังย่ออยต้องน้อยใจ”
(ม่านมลพิน)

“เราหนดทางที่จะไปเจ้าไกรลาส
วังสะกະคาดานสสตค ใจ
เราทำคุณกลับหายกลายเป็นไทย
เป็นอากาศหนาวัดด้วยวัดเรา
เห็นพวกรเข้าเพิงมาพลอยอาศัย
ครรั้นโปรดสัตว์ได้บานไปเลิกหวานบุญ

หมวดโอกาสเดียวเพรากรรมทำไใจน
ที่เกิดไฟลุกชืือเพราะเมื่อเรา
เดียวประโยชน์อิ่งใหญ่เพราะไฟเผา
จังชุดไฟเผากองไฟเพื่อไอยอุ่น
เราก่อไฟก็ไม่ใช่ถึงได้ถุน
เราทำคุณบูชาไทยจะ กอรช ไกร”
(แสงพยัคฆ์)

๙๙) ทำเบื้องค้วตัว เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ทำความเดือดร้อนแก่ คนเอง” เป็นสำนวนที่เกิดจากการนำสิ่งต่าง ๆ ไปค่าวในกระเบื้อง กระทะ สิ่งที่ถูกค่าว ต้องร้อน นำมาเปรียบเทียบกับคนที่ทำความเดือดร้อนแก่คนเอง ค่าวตนเอง คำเต็มของ สำนวนนี้ว่า “อยู่บ้ายแล้วไม่เรื่อง ทำเบื้องค่าวตัว” (อยู่สนายไม่ชอบ ชอบไปเอาเรื่อง คนอื่นมาทำให้ตนเดือดร้อนเปล่า ๆ) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรมศักดิ์ เช่น

“อย่าคิดแต่ว่าได้ควรรัศมี
เหมือนเขาว่าอยู่บ้ายแล้วไม่เรื่อง

ถ้าขักษ์ตีโก้ง โกรังแล้วไม่นอน โนงเหลือง
กลับทำเบื้องค่าวตัวไม่กลัวตาย”
(กุหลาบคำ)

๙๙) นกชนินทร์เหลืองอ่อน หมายถึง “คนร้อนเร่พเนจร ไม่มีที่พักอาศัยเป็นหลัก แหล่ง” (พจนานุกรมฉบับนัดชิน ๒๕๔๗ : ๔๕๒) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของนก ชนินทร์เหลืองอ่อนที่ร้อนเร่พเนจร ไม่มีที่พักอาศัยเป็นหลักแหล่งมาเปรียบเทียบกับคนที่มี ลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรมศักดิ์ ดังเช่น

“ต้องเร่ร่อนขอจำพาลคลื่น
ตื้นที่พักหลักที่พึ่งจังจากไก่

เหมือนนกชนินทร์เหลืองอ่อนจะนอนไหน
ตัดสินใจรับมุ่งออกหุ่งนา”
(ฝนหลวงฟ้า)

๑๐) นกสองหัว หมายถึง “คนกลับกลอกโลเล ทำตนเข้าด้วยหงส์สองฝ่าย ไม่มี อุดมคติมั่นคง” (กาญจนนาคพันธุ์ ๒๕๒๑ : ๕๒๐) เป็นสำนวนที่เกิดจากการจินตนาการ เปรียบเทียบโดยนำลักษณะของนกที่มีหัวสองหัวแต่เมตตาเดียว มาเปรียบเทียบกับคนที่มี ลักษณะเช่นนั้น คือ มี ๒ หัว แต่เมตตาเดียว (คือ กลับกลอก ทำตัวเข้าด้วยหงส์สองฝ่าย ไม่ แน่นอน ไม่จริงใจจังหวะใจไม่สันติ ไม่ควรจะไปคบค้า เป็นอันตราย) ที่ปรากฏใน บทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรมศักดิ์ เช่นที่ว่า

“มันคือติดคิดคงจะดี
ถ้าชาตินกสองหัวมันชี้ว่าช้า
จะแข็งสู้อำนาจวาสนา^๑
ทำเป็นข้อสองเข้าบ่าวสองนาย”
(ขุนศึกพระพันวาย)

(๑) นกต่อ หมายถึง “คนทำหน้าที่ติดต่อหรือซักจุ่งหลอกล่อคนอื่นให้หลงเชื่อ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๔๕๕) หรือ “คนที่เป็นสายให้กับโจร” (พจนานุกรมฉบับมติชน, ๒๕๔๗ : ๔๕๒) เป็นสำนวนที่เกิดจาก การนำพฤติกรรมของนกต่อที่ขันเพื่อเรียกนกป่าให้มาริดป่วง มาเปรียบเทียบกับคนที่ทำหน้าที่ติดต่อหรือซักจุ่งหลอกล่อคนอื่นให้หลงเชื่อเพื่อฝ่ายตนจะได้ประโยชน์ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณ ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่าสิ่งที่นำมาหลอกล่อ เพื่อให้คนอื่นหลงผิด เหยื่อ สินบน เช่นที่ว่า

“นารรูท่านเข้าจิตในปริศนา
เอานกต่อถอยพร้อมรักกล
จึงร้องว่าข้าพเจ้าไม่ต้องการ
เราหวังหมายเสาวคนธ์สุนณา
ยิ่งกราบหนึ่งชั่นทุกขุนชน
เราก็ค้นให้วันในปัญญา
ทั้งความหวานตัดขาดไม่บรรลุนา
มิใช่เมื่าชั่นชุมคงดอกเดย”
(จำแลยกลับ)

(๒) นอนดินกินเกลือ เมื่อสำนวนไทยถูกตี หมายถึง “ระหะระเหิน มีชีวิต อ่างยากลำบาก” เป็นสำนวนที่มาจากการพฤติกรรมของคนที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ ต้องนอนบนดินและกินเกลือ ซึ่งต้องลำบากยากแย่แน่นอน ไม่มีความสุข กินไม่อิ่น ไม่มีจะกิน ผุดเป็นสำนวนว่า “นอนดินกินเกลือ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณศต ดังเช่น

“ถ้ารักน้องต้องขายอย่าได้ขัด
อันความคุ้มค่ายิ่งกว่าทอง
ค่ายางานการอื่นทำเด็ดพี
ถึงนอนดินกินกลืองเชื่อใจ

พอกำจัดความจนที่หม่นหมอง
ถ้ารักน้องอย่างเป็นโกรธก่อต่อไป
น้องอยู่นี่จะไม่ร่างไปห้างไหน
น้องจะไม่ทิ้งทอดตลาด”
(สองฝั่งฟ้า)

๓๙) น้ำกลิ้งบนใบบอน หมายถึง “จิตใจวนเรไม่แน่นอน” (วชรี รณะนันท์ และญาดา อรุณเวช. ๒๕๗๘ : ๑๕๙) “เป็นสำนวนที่นำความเป็นจริงในธรรมชาติมาใช้ในการเบริกบานเทียบคือ จับเอาภาพของหยดน้ำที่อยู่บนใบบอนหรือใบบัวมาเบริกบานเทียบ ใบบอนนั้นมีลักษณะลื่นไม่ซับน้ำ เวลาที่มีน้ำหยดลงมาต้องใบบอนนั้นจะรวมตัวกันเป็นก้อนกลม ๆ กลิ้งไปกลิ้งมาบนใบบัว” (วชรี รณะนันท์และญาดา อรุณเวช. ๒๕๗๘ : ๑๕๙) บางครั้งใช้ว่า “หยาดน้ำค้างกลางใบบอน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณศุต ดังเช่น

“มิตรที่คุ้มค่ากว่าผู้หญิง
ใจผู้หญิงเหมือนน้ำกลิ้งบนใบบอน

คำนี้จริงเป็นภาษาตบันฑิตสอน
คนแต่ก่อนเข้าห้องไว้อ่านนั้น”
(ขุนศึกนรสิงห์)

“ไปเบื้องหน้าโครงบอกว่ามีกากาว
ชื่อว่าหญิงจริงแล้วอย่าให้เชื่อใจ

เป็นเรื่องราวที่พ่อเชื้อไม่เหลือวิสัย
เหมือนหยาดน้ำค้างในกลางใบบอน”
(ขุนศึกนรสิงห์)

๔๐) น้ำขุ่นไวใน น้ำใสไวนอก หมายถึง “เมื่จะไม่พอใจก็ยังแสดงสีหน้า
ขึ้นเย็น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๗๕) หรือ
“เก็บความรู้สึกไม่ดีไว้ภายใน” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๔๖๘) เป็นสำนวนที่
นำธรรมชาติของน้ำซึ่งมีทั้งน้ำขุ่นและน้ำใสปนกันอยู่ ปกติน้ำขุ่นจะอยู่ข้างใต้ (ข้างใน)

ขณะที่น้ำใจจะอยู่ข้างบน (ข้างนอก) นำมาเปรียบเทียบกับความรู้สึกของนุชย์ว่ามีทั้งที่บุ่นมาไว้พอดิจ ซึ่งควรเก็บไว้ภายในและแฝงไว้เพื่อใช้เมื่อคราวเก็บไว้ภายนอก (คือแสดงออกภายนอก) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๘๗๑ ดังเช่น

“เหมราชคาดแก่นระกายคิด
เหมือนน้ำผุ่นหุนหั้งไว้ภายใน
แต่ป กป ค มิให้มีที่ส่งสัญ^{๔๕)}
ข้างนอกใส่เรงานเหมือนป RNA”
(ต้นรักคอกโสก)

๔๕) น้ำเสียงอย่างหวานเรื่อ หมายถึง “อย่าขัดหวานผู้ที่มีอำนาจ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๔๘๐) หรือ “ขัดหวานเหตุรุนแรงจะเกิดความเสียหาย” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๔๖๔) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนที่เอารีอไปหวานน้ำเสียง ซึ่งทำให้เรือต้องถูกน้ำซัดล่มอันปางคนก็พลอยนาคเจ็บเป็นอันตรายไปด้วย นำมาเปรียบเทียบกับการไปขัดหวานผู้ที่มีอำนาจ หรือขัดหวานเหตุรุนแรงว่าต้องได้รับผลเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๘๗๑ ดังเช่น

“น้องเป็นห่วงสิทธิการของนายวิกา
น้ำมันเขี่ยวแรงเหลือเอารีหวาน
ทำคุณแก่กันพาราคำญ่าใจ
นกกระสาทำคุณกับจึงจาก
รื้อรักไว้ในสุริวิชา
จึงถามว่าพี่ห้ามเขาทำไม่
ก็ผิดทางลั่นลงอย่าส่งสัญ^{๔๖)}
ภูษาไฟยังทำร้ายชาวยานนา
เอาภูษาออกแล้วสุนัขกี้ยักทำ
รื้อรักยาตัวคืนไม่มีกัย”
(มหาราชกำสรวณ)

๔๖) น้ำตาลไกลั่นดีใจจะอดได้ หมายถึง “ชายหญิงที่ไกลั่นดีกันมากย่อมห้ามใจไม่ให้รักกันได้ยาก” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๔๘๑) หรือ “หญิงชายเมื่อไกลั่นดีกันมาก ย่อมห้ามใจไม่ให้เกิดความรัก หรือความ

สัมพันธ์ทางชู้สาว “ได้ยาก” (พจนานุกรมฉบับนิพนธ์. ๒๕๔๗ : ๔๓๐) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของคนที่ต้องการกินน้ำตาล ให้หาน้ำตาลเมื่อออยู่ใกล้น้ำตาล ต้องกินน้ำตาล นำมาเปรียบเทียบกับชายหญิงที่ต้องการความรักทางชู้สาว เมื่อมากออยู่ใกล้ชิดกันมากก็ย้อนหัวมาใจไม่ให้รักกันได้ยาก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อรุณศ นิการ ปรับเปลี่ยนคำไปบ้างเป็น “น้ำอ้อยข้อยกจนมุกมด” ดังเช่น

“ครึ่นหนุ่นสาวเข้าใกล้ไม่ว่าวัน
เหมือนน้ำอ้อยข้อยกจนมุกมด”

ความสัมพันธ์ล่วงลำไ�ตามกาล
กีต้องอคอดอยู่ไม่ได้เสียดายหวาน”
(ผนหลวงพ่อ)

(๗) น้ำแร่แกะเหมือง หัวเมืองเพียงตั้ง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง สิ่งที่ซึ้งใหม่ยังมีพลังซึ่งมีความสดชื่น ซึ่งน้ำซื่นชนแต่ต่อไปอาจจะไม่เป็นเช่นนี้ เช่นน้ำในเหมือง (ลำคลองที่ขุดใหม่ ล้ำน้ำที่เพิ่งขุด) ย้อมสะอาด ใส ไหลแรง น่าอาบน้ำใช้ หัวเมือง (กำนัน) ที่เพิ่งได้รับการแต่งตั้ง หัวเมืองใหม่ย้อมขันขันแข็งในการทำงานกว่าปกติ น้ำซื่นชน ฯลฯ แต่ต่อไปอาจจะไม่เป็นเช่นนี้อีก น้ำในเหมืองเก่าอาจจะดื้นเป็นมีขยะสิ่งกีดขวางเกิดขึ้นมากจนเกิดสกปรก ขุ่น แหลกซ้ำ แห้งเสีย ไม่น่าอาบน้ำใช้ หัวเมืองเก่าเป็นนานาความขันขันแข็งในการทำงานกีดคลองกลับซ้ำ อีกด้วย ไม่น้ำซื่นชน นักต่อท้ายว่า คนเฝ้าโடหันง (คนเฝ้าคู่หนึ้น) ทำการน้ำแล (ทำงานน่าคุ) เป็น “น้ำแร่แกะเหมือง หัวเมืองเพียงตั้ง คนเฝ้าโடหันง ทำการน้ำแล” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของน้ำในลำคลองที่ซึ้งใหม่ๆ นำมาเปรียบเทียบกับคนและการสังเกตธรรมชาติของคนที่เพิ่งได้เป็นหรือได้ตำแหน่งใหม่ หรือซึ้งใหม่ว่าเป็นเช่นนี้ แต่ต่อไปอาจจะไม่เป็นเช่นนี้ พึงเข้าใจอย่าง่ายๆ ว่าสิ่งนั้นคนนั้นจะเป็นอย่างนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อรุณศ นิการ ปรับเปลี่ยนคำบ้าง เช่นที่ว่า

“มนตร์กำ屁เส่นห์เด้อหู้หูวิง
ถุปราชาราชฐานการภายใน
เหมือนน้ำแร่แกบท่มีองหัวเมืองใหม่”

บันเข้าสิงไพร่องค์ให้หลงให้ลด
เป็นข้าวใหม่ป่ามันอันรื่นเริง
ทรงหลงให้ลืมแผ่เหมือนว่าวเหดิง”
(ภาษาพะยາງ)

๔๙) น้ำผลิตตั้กราย หมายถึง “ทำอย่างลีบไม่มีใครเห็น” (กาญจนากพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๕๐๕) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของน้ำที่ไหลซึมอยู่ใต้ดิน ซึ่งไหลซึมอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่ปรากฏให้เห็นนำมาเปรียบเทียบกับการทำงานอย่างของมนุษย์ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรมฯ ดังเช่น

“เราลองเด่นเร้นลับเข้าจับติด
เราซ่อนมือได้ผ้าน่าคล้าย

เป็นความผิดอดสูไม่รู้หาย
ทำน้ำผลิตตั้กรามนานานาน”
(แสงวาริน)

๕๐) บัวไม่ข้า น้ำไม่ขุ่น หมายถึง “รู้จักผ่อนปurenเข้าหากัน มิให้กระทบ
กระทบเทือนหากัน รู้จักถอนน้ำใจให้ขุ่นเคือง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๑๕) พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๔๕๗) อธิบาย
ความหมายของสำนวนนี้ว่า “รู้จักผ่อนปuren ถอนน้ำใจให้ขุ่นเคือง” เป็นสำนวนที่นำ
ธรรมชาติของน้ำและบัวที่สัมพันธ์ พึ่งพา กันมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่
รู้จักผ่อนปurenเข้าหากัน รู้จักถอนน้ำใจให้ขุ่นเคืองกัน กล่าวคือ หากเราไปทำให้บัว
ข้า เข่น ดึงทึ่งหรือถอนบัวย่อมทำให้น้ำที่สัมพันธ์กับบัวต้องข้าหรือขุ่นตามไปด้วย ใน
ทางกลับกันเมื่อบัวไม่ข้าน้ำก็จะไม่ขุ่น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรมฯ
ดังเช่น

“จะเสียชื่อลือชาจนปราภู
ไม่เกรงจิตบิดาพยาบาล
จึงคิดส่งพระธิดาจากอาณาจักร
น้ำไม่น้ำบัวไม่ช้ำทำด้วยกล

จะเสื่อมยศศักดิ์เองไม่เกรงขาน
จะทำตามใจตัวที่มีวัฒนธรรม
พอดีนรักเราเห็นจะเป็นผล
นิรันด์แสนตลาดปราดปรีชา”
(มัตติกา)

“ทางเขตแคว้นรัตนนาเวลานี้
ตื่นเดียงคนดูหมื่นที่นินทา
พระบุตรคือใจว่าได้คู่
 เพราะหลวงเชื่อมารดามาช้านาน
 นางพระยาว่า�น้องแก่ป้อมหา
 บัวไม่ช้ำน้ำไม่บุ่นและมุนละไม

เศรษฐพิชัยกษณรสสัมยศตา
 เพราะเชื่อว่าจุฑามาศเป็นราชกุมาร
 ไม่เคยรู้อุ่นหลงน่าสงสาร
 จึงคิดอ่านว่าเป็นชายที่หมายใจ
 อนบรรดาชาวบุรินทร์สืบสัมถย
 แล้วตั้งใจอธิฐานขอหวานเป็นชาย”
(ราชินีมหากาพ)

๐๐) ปลาสองน้ำ หมายถึง “คนที่สามารถปรับตัวได้ คนที่ปรับตัวตามสถานการณ์เพื่อให้ตนสามารถอยู่รอดได้” เป็นลักษณะที่นำเอาลักษณะของปลาบางชนิด ที่สามารถอยู่ได้ทั้งในน้ำจืดและในน้ำเค็ม มาเปรียบเทียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น ที่ปราภูในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรนุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า “คนกลับกลอก ทำตัวเข้าด้วยทั้งสองฝ่าย คนที่ไม่ควรวางใจ คนที่เป็นอันตราย” ดังที่ว่า

“วันนีองค์พงศ์พินทร์เรียงอินทรราช
 เรียกประชุมกลุ่มทหารชาญศักดิ์
 ผูกไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา
 เดินเป็นข้าเคยถวายคอกก ไม่ท่อง

ประทับอาสน์มรกดสัมยศตา
 นาปรีกษากันด้วยเรื่องเมืองเชียงทอง
 ให้ชาติปลาสองน้ำทำของหอง
 มันกลับล่องไปกรุงอยุธยา”
(ขุนศึกพระพันวญา)

๑๐๑) ปู่กอกเสือป่า หมายถึง “ปู่กocom กำหนัดทำให้เกิดความกำหนัด” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของเสือป่าที่คุ้ร้าย แข็งแรง ปราดเปรียว ซ่อนเร้น นำมาเบริกน เทียบกับความกำหนัดหรือความโครงข้องมนุษย์ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่นที่ว่า

“เกษตรสาวเข้าช่องกีวองไว
รู้หอกเข้าเยวนอีคิจิงชิง

รู้ปู่กอกเสือป่าด้วยมารยาผู้หญิง
นางกลอกกลิ่งกลับกลาญ ได้หลายเพลง”
(ครูบ้านนอก)

๑๐๒) ปู่กไม้ฟันเรือ เป็นสำนวนไทยสืบต่อ หมายถึง “ลงทุนเดียงดูเด็กหญิง มาตั้งแต่ยังเด็กเพื่อ โถเข็นจะได้ตกเป็นภัยคน” เป็นสำนวนที่นำพฤติกรรมการปลูกไม้ที่หวังผลในอนาคตมาเบริกน เทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ กล่าวคือ บางคนยอมลงทุนปลูกต้นไม้เอาไว้ใส่คูแลรักษาจนกระถั่งต้นไม้โตพอที่จะทำเรือได้จึงฟัน(ตัดโค่น)ต้นไม้นั้น เพื่อทำเรือมากกว่าจะปล่อยให้ต้นไม้นั้นเจริญเติบโตต่อไป เช่นเดียวกับผู้ชายที่ลงทุนเดียงดูเด็กหญิงมาตั้งแต่ยังเด็ก พอดีเป็นสาวพ่อที่จะเป็นภัยคนได้ก่ออ้างสิทธิ์ความชอบธรรมเอาเด็กหญิงนั้นมาเป็นภัยของคนเสีย หมุดเป็นสำนวนว่า “ปู่กไม้ฟันเรือ” หรือ “ปู่กไม้ทำเรือ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“ได้ฟังเรื่องเคืองหู ไอผู้เสื้า
ไม่เกราะเหตุผล ไ้อีกนวร
ทำปู่กไม้ฟันเรือเชื้อไม้ได
งตักนำ้ใส่กะโลกโภกແเงา

มาลงสาวต้องการรุ่นหวานเหลน
มันเข้าเกณฑ์เข้าเก้าเสื้าเสี่ยเปล่า
เดียงเด็กไว้ทำเมยให้เสียเหล่า
จะเห็นเคราได้คงเหมือนหางควาย”
(เจ้าคำคง)

๐๓) ปลูกเรือนครร่อมดอ หมายถึง “กระทำสิ่งซึ่งล่วงล้ำก้าวก่ายหรือทับสิทธิของผู้อื่นจะโดยรู้เท่าถึงการณ์หรือไม่ก็ตาม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๘๐) เป็นสำนวนที่นำพาฤติกรรมการปลูกเรือนครร่อมดอมาเปรียบเทียบกับการกระทำสิ่งซึ่งล่วงล้ำก้าวก่ายทับสิทธิของผู้อื่น “ดอ” อาจหมายถึง “ด้อไม้” หรือ “เสาเรือน” ก็ได้ การปลูกเรือนครร่อมดอ ย่อมไม่เหมาะสม “ไม่สวยงาม” หรือ “บางครั้ง” (ในกรณีที่เป็นด้อไม้) บ้านอาจถูกตอบต่ำทะลุเสียหายได้หรือ ต้องกังวลอยู่ติดต่อหรือแบนงที่เกิดจากความสุขสงบได้ยาก การปลูกเรือนครร่อมดอจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เช่นเดียวกับการไปล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น โดยเฉพาะการไปล่วงล้ำสิทธิความเป็นสามิกรายของคนอื่น เพราะไม่เหมาะสม “ไม่สวยงาม” หรือ “บางครั้ง” ต้องเดือดร้อนรำคาญ เพราะเจ้าของอาจมาทางสิทธิคืนที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉัน อบรมด ดังเช่น

“พระศุลีชี้หน้าว่าอุمه
มีก็รู้อยู่ว่าชาภัยชน
มียังหลอกบุกกว่าเจ้าป้าปวย
กิคปลูกเรือนครร่อมดอทรชน

มีบักชัยหาลายเล่าห์เหมือนเครื่องด้าน
เขาแต่งงานมีผัวเป็นตัวตน
อีกนเเพ่กีเข้าคัวยกุศล
ถูกสาวตนจึงต้องลาลับตาตาย”
(แสงวาริน)

“ฝ่ายนั้นทมตระพย์บักชัย
 เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์รำคาญใจ
 ไปตามบ่ำลาวนอกกว่าตายแน่
 ถูกปลูกเรือนครร่อมดอผิดพ่อตา

ต้องเสียหลักอดสูเสียผู้ใหญ่
 หนทางไกลเปรียบเหมือนกับเสียดาน
 นาเปลี่ยนแปรไปได้อายหนกหนา
 ถูกกรัตนากงจะชั่วถึงม้วนอน”
(ความรักความลวง)

๐๔) ปลูกเรือนตามใจผู้อื่น ผูกอู่ตามใจผู้นอน หมายถึง “ทำตามความพอดใจของผู้ที่จะได้รับผลโดยตรง มักพูดเข้าคู่กับผูกอู่ตามใจผู้นอน เป็นปลูกเรือนตามใจผู้อู่ผูกอู่ตามใจผู้นอน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๘๐)

เป็นสำนวนที่นำความจริงของการปลูกเรือนและการผูกอู่ (ผูกเปล) มาเปรียบเทียบกับการกระทำย่างอื่นของมนุษย์ กล่าวคือ การปลูกเรือนและการผูกอู่ต้องปลูกและผูกตามความประسنค์ต้องการของผู้อยู่และผู้นอน เช่นเดียวกับการกระทำย่างอื่น เช่นการแต่งงาน การมีคู่ครอง ที่ต้องตามใจผู้ที่จะแต่งงาน ผู้ที่จะมีคู่ครองซึ่งจะเป็นผู้ที่ได้รับผลโดยตรง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“เดือนพ่อเก็ธราปรารอนาให้หนู
แต่ปลูกเรือนตามผู้อยู่จะผูกอู่ตามผู้นอน

ได้มีคู่เคียงรักสมัครสมร
ไม่ร่ำร้อนน้ำจิพะชิดา”
(เพลิงพยาบาท)

“หลังจากนั้นพระยันนาว่าจะอนยกษัย
เพราะสอบถามความดูรู้ดี
คำใบ้รายก่านว่าปลูกเรือนอยู่
ให้มีคู่แล้วแต่ผู้จะพาใจ

ให้ถูกรักแต่งเอกกิเมกศรี
ว่าเป็นที่รักกันก็มั่นใจ
ต้องตามผู้เจ้าของครองอาคัย
แล้วดึงเวียงชัยลับคิรินทร์แผ่นดินมา”
(กำสรวงสวาย)

“พี่ไม่ดายน้องไม่ทิ้งชิงชิงเจียว
ไกรพุฒมากปากร้ายกี้ยอมให้นินทา
จะปลูกเรือนก์ต้องถามถามผู้อยู่
ไกรนินทาอย่าไปห้ามความจำนำง

จะพาเพื่ยวหาผู้รักษา
ว่าน้องมารักไกรช่ายต่างวงศ์
จะมีคู่ต้องถามความประسنค์
ชั้นพระพุทธองค์ทรงศีลเขายังนินทา”
(หวานทิพย์หวานทอง)

๑๐๕) ปลูกเรือนผิดคิกัดนเรือนทะลาย หมายถึง “จะทำสิ่งใดควรรอบคอบ
หากพลาดพลั้งแล้วแก้ไขยาก” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒。
๑๕๕๖ : ๕๕๕) มักพูดเข้าคู่กับ “มีผัวผิดคิกัดนตัวตาย” เป็น “ปลูกเรือนผิดคิกัดนเรือน

ทะลาย “มีผัวคิดจนตัวตาย” เป็นสำนวนที่มาจากการปลูกเรือน นำนาเบริญเทียบกับการกระทำสิ่งอื่นที่มีลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ การปลูกเรือนเป็นงานใหญ่ ต้องลงทุนลงแรง เป็นอันมาก เมื่อปลูกเสร็จแล้ว หากผิดพลาดอาจจะรื้อถอนปรับเปลี่ยนแก้ไขลำบากมาก จึงเป็นต้องทนอยู่ไปจนเรือนทะลาย เช่นเดียวกันกับการแต่งงานของหญิงสาวที่หากไปเลือกคนผิดพลาดเข้าข่ายอมจะแก้ไขได้ยาก จึงเป็นต้องทนอยู่ไปจนตาย จึงจำเป็นต้องคิดอย่างรอบคอบ ที่ปรากฏในบทนั้นจะลุกของหนังสิน อบรมดู เช่น

“ถึงอย่างไรไปตายหมายดานหน้า
ถึงจะนีอ่านข้อเป็นราชกุนาร
ท่านบิดามารดาจะว่ากล่าว
ปลูกเรือนผิดก็ต้องคิดจนเรือนพัง

ไม่บำรุงดูแต่งเอกสารกิเมกสาร
แต่เหตุการณ์คนลือกันอื้อดัง
ก่ออย่างช่าวแก้ถ่ายกันภายนหลัง
หาผู้พิคคิกระทั้งถึงวันตาย”
(ฝนหลวงฟ้า)

“จิตรีหనนิผัวที่ชั่วชาติ
ให้ร้าชนชาติชั่วเหมือนวัคવาย
เสียงแรงรักภักดีหนี้ยาตรา
อยู่คีหనีตาม ใจรักใจโคนจน
ปลูกเรือนผิดคิดจนถ้ายังไฉผัวผิด
เมາแต่เหล้าเท่าแต่ตีจีเร็บใจ

เราตัดขาดเรื่องรักหักใจหาย
เป็นใจร้ายใจเลื่อนไม่เหนื่อนคน
ตามเขามาเป็นเมียกลับเดียวผล
จนพอกนั้นช้ำทำให้ช้ำใจ
จะต้องคิดอย่างหนักถึงตักขัย
ถ้าวันไหนจนจีกีดเมีย”
(ตะวันลับฟ้า)

๑๖) ปั้นน้ำเป็นตัว หมายถึง “สร้างเรื่องเท็จให้เห็นเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๘๕) หรือ “เสกสรรเรื่องขึ้นมา” (พจนานุกรมฉบับมติชน, ๒๕๔๗ : ๕๕๑) เป็นสำนวนที่นำความจริงของน้ำมาเบริญเทียบกับการกระทำของมนุษย์ที่มีลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ น้ำเป็นของเหลวไม่สามารถจะปั้นให้เป็นตัวเป็นตนขึ้นได้ การปั้นน้ำให้เป็นตัวเป็นตนขึ้นมา จึงเป็นการ

โภกหรือสร้างเรื่องเท็จขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อรุณศ ใช้สำนวนนี้ ในสองความหมาย ความหมายแรก หมายถึง “การสร้างเรื่องเท็จให้เห็นเป็นจริงเป็นจัง ขึ้นมา” หรือ “สกสครเรื่องเท็จขึ้นมา” ความหมายที่สอง หมายถึง “การพยายามกระทำ สิ่งที่ยากลำบากที่จะทำได้สำเร็จ” ดังเช่น

“อีหัญกันปืนน้ำขึ้นเป็นตัว

เราต้องช่วยเพราะคำนางอ้างหลักฐาน”
(ขอคตัญญ)

“ที่รักไคร่นายมั่นก์สรรสบริญ
ครั้นกลับกลาຍภัยหลังชิงชักกัน

ยกนเกินความจริงทุกสิ่งสรรพ
อา拿ปืนเป็นตัวว่าชัวชา”
(ห่วงรักเหวทำลาย)

“รายลัดบ้านเมืองมาเพราะอีกาว
รายที่สองน้องชื่อสุดารัตน์
เรื่องไม่จริงมันคงใจมาใส่ความ

ผู้ว่าที่แม่ใหม่นำใจทราบ
ลูกกษัตริย์กายศิลป์แผ่นดินสยาม
แกลงปืนน้ำขึ้นเป็นตัวม้วนลทิน”
(ม่านลทิน)

“การเด่นหนังหวังให้เห็นนั้นเหลือหนัก
เราเป็นหนังดึงหน้าพยาบาล

เหมือนปากพกตรบุกพงเข้าคงหนาน
เหมือนปืนน้ำเป็นตัวกีเดิมแต่ง”
(น้องแก้ว : บทเก็บไว้)

๑๐๙) ปากคนยาวกว่าปากกา หมายถึง “คำนินทาว่าร้ายจากปากคนสามารถ
ขยายความไปได้มากนาย” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๕๑) เป็นสำนวนที่
นำเอาปากคนมาเทียบกับปากคน ปากติปากกา (ปากของคน) จะยาวกว่าปากคน (ปากของ
คน) แต่ปากคนมันร้อง (พูด) ได้เพียงคำว่า ก้า ไม่สามารถจะขยายความนินทาว่าร้ายให้
ยาวออกไปได้แต่ปากคนแม้จะสั้นกว่าปากกาแต่ปากคนสามารถนินทาว่าร้ายขยายความ

เรื่องราวต่าง ๆ ออกໄປได้นานมาย จึงพูดเป็นสำนวนว่า “ปากคนယากว่าปากกา” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ เช่นที่ว่า

“เรื่องเหนาเล่าข่าวเข้าถือเชื้อถือไม่ได้
ถึงน้องนางปีทมาก็ปัญญาชน
จะฉบับ平原รายง茫ายไม่ได้หัว
เรื่องเพียงคืนอย่าสืบสาวให้ขาวรี
แม่ได้เห็นเด่นชัดเรื่องรักกุณ

เพราะยังไร์หลักฐานด้านเหตุผล
 มิใช่คนไรร์ค่าจะรากี
 เข้าไม่ชั่วเรอาอย่าหักล้างศักดิ์ศรี
 จะเข้าวิธีปากคนယากว่าปากกา
 แล้วค่อยรุ่นกันลงซึ่งโทยา”
(เจ้าแสงเพชร)

๑๐๔) ปากนอน หมายถึง “อาการที่ปากอยู่ไม่สุก ชอบฟื้อง ปากคัน หรือปากคำแย่กว่า” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๖๕๒) เป็นสำนวนที่นำเอาธรรมชาติของต้นนอน ที่เมื่อไปถูกเข้าจะคัน นำมาเปรียบเทียบกับ อาการที่ปากอยู่ไม่สุกของคน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ ดังเช่น

“ไกรนินทาค่าให้มั่ง ได้ฟังดี
 ยะๆคุโกรรมมั่นค่าให้สาใจ
 ถูกถูก ได้ผัวคิมันว่าชั่ว
 เรื่องชาวบ้านมั่นประจานให้ขาอย

ดูอีส่าว่าจะแน่สักแค่ไหน
 เป็นอย่างไรเป็นกันไม่พรั่นพระย
 ถูกมั่นท้องไม่มีผัวมั่นปากปีกมิดหาย
 จะทำลายมั่นกี้ยากพากปากนอน”
(ฝันหลงฟ้า)

๑๐๕) ปากปีจօ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ปากเสีย ปากไม่ดี ชอบ พูดจาว่าร้ายคนอื่น” เป็นสำนวนที่เกิดจากสุนัข กล่าวคือ นำเอาปากสุนัขซึ่งสันพันธ์กับ ปีจօ (ปีสุนัขหรือปีหมานี้องจากใช้สุนัขหรือหมาเป็นสัญลักษณ์) ที่มีนัยยะว่าปีที่ไม่ดี มา เปรียบเทียบกับปากของคน พูดเป็นสำนวนว่า “ปากปีจօ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุง ของหนังฉบับ อรุณ ดังเช่น

“โอกาสันน์หญิงพกเข้ามาไก่ดี
เจ้าค่อมทองมองหมายเข้าได้ดี

ยกมือให้ว้าวี่ค่อมยอมบัดดี
สาวคนนี้สวยมากแต่ว่าปากปีจ่อ”
(เจ้าค่อมทอง)

๑๐) ปากว่ามีอึ้ง หมายถึง “พอพุดก์ทำแลย” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.๒๕๔๖ : ๖๕๓) หรือ “ปากก์พุดมือก์ทำ” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๕๕๔) เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่มีลักษณะเช่นนี้นิคิอ ปากก์พุดมือก์ทำ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรมฯ ใช้สำนวนนี้ในความหมาย ว่า “ใจเร็ว รีบร้อน ค่วนทำ” ดังเช่น

“แนที่สุดนุชารินีกีรัก
แม้โภนาคประ oranamenatai
แบบปากว่ามีอึ้งทำดึงดัน
ไม่อยากเป็นเข่นน้ำงคณิกา

แต่พลิกพลักหวงห้ามตามวิสัย
ก์ผู้ใหญ่ยังมีที่ค่า
กระหม่อมฉันตัดขาดไม่ประ oran
ถ้าเมตตาเก็ให้ตามด้วยความดี”
(คัมภีร์คำ)

๑๑) ปากหอยปากปู หมายถึง “ชอบนินทาเล็กนินทาน้อย ไม่กล้าพูด พูดไม่ขึ้นหรือพูดไม่มีครستانใจฟัง (ใช้แก่ผู้น้อย)” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๖๕๓) พจนานุกรมฉบับมติชน (๒๕๔๗ : ๕๕๕) อธิบายความหมาย ของสำนวนนี้ว่า “ชอบนินทา ไม่กล้าพูด พูดไปไม่มีครستانใจฟัง” เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของหอยหรือปู ที่จะอ้าปากพะเสียงพยายามอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่มีเสียงดังออกมาก มาเปรียบเทียบกับคำพูดที่ไม่ค่อยมีค่า ไม่มีราคา ไม่น่าสนใจ ไม่หลักสำคัญ ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรมฯ ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่าชอบนินทาว่า ร้าย ชอบนินทาเล็กนินทาน้อย ไม่กล้าพูด ดังเช่น

“สมเด็จท้าวเข้ากรุงพร้อมราย
สังสารลูกสร้อยอุยามมีราคี
ถึงไม่มีความชั่วก็มีวุฒอง
พากปากปูกปากหอยพลอยวิจารณ์”

กับแม่สายทองน้องยังหมองศรี
เสียงพิธีเลิกร้างมากกลางงาน
แม่สายทองเคร้าสร้อยพลอยสังสาร
จะคิดอ่านแก้ไขไวนดี”
(แรงรกรอยนลทิน)

“จะเอื้อเพื่อเจืองานให้กานเขา
ประเดิยวนี้มีมากคนปากคณ
แต่เมีคคณก็ไม่คุณเหมือนคนปาก
บอนที่กันยังไม่ทันเท่าปากคณ
เราเป็นหลงซึ่งยากหากหาคอดพลัง
พากปากหอยปากปูกปอร์ทัน

ก็ให้เหล่าสาวสุร่างค์นางสนม
ใช้การนนินทาลีนลาง
พองแวงกรากมันก็กราวรากับผน
เพราบ่อนต้นบ่อนน้ำตาลยังหวานมัน
เตียงลับหลังนั้นล้วนแต่สรวลสันดี
จะพา กันสำทบให้อับอาย”
(เจ้าค่อมทอง)

๑๒) ปีคทองหลังพระ หมายถึง “ทำความดีแต่ไม่ได้รับการยกย่อง เพราะไม่
มีใครเห็นคุณค่า” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๗๘)
หรือ “ทำความดีโดยไม่เป็นที่รับรู้ของใคร” (พจนานุกรมฉบับมติชน, ๒๕๔๗ : ๕๕๗
– ๕๕๘) กาญจนากพันธุ์ (๒๕๑๕ : ๖๓๔ – ๖๓๕) อธิบายความหมายและที่มาของ
สำนวนนี้ว่า “ทำสิ่งสำคัญที่ไม่ปรากฏให้คนเห็น หรือคนไม่เห็นคุณค่าย่อมไม่ได้รับ¹
ความยกย่องนับถือเท่าที่ควร นุสลงสำนวนนี้มาจากการปีคทองคำเปลวที่พระพุทธรูป
คือ พระพุทธรูปที่ทำสำเร็จแล้ว ถึงเวลาจะปีคทองคำเปลว ย่อมทำเป็นงานใหญ่โตให้
ประชาชนมาร่วมปีคทอง คนส่วนมากถือกันว่าปีคทองที่องค์พระทางด้านหน้าสำคัญ
กว่าปีคทองด้านหลัง เพราะคนทั่วไปย่อมมองเห็นพระพุทธรูปทางด้านหน้าด้านเดียว
ไม่เห็นองค์ทางด้านหลังเนื่องจากองค์พระตั้งติดฝาผนัง เมื่อจะปีคทองจึงมุ่งแต่จะปีค
ทางด้านหน้าด้านเดียว คล้ายกับว่าปีคทองด้านหน้าแล้วได้บุญแรง ยิ่งปีคที่พระพักตร์ได้
ยิ่งดี ความจริงพระพุทธรูปนั้นต้องปีคทองทั่วทั้งองค์ จะปีคด้านไหนที่ไหนก็ได้บุญ

เท่ากัน แต่คนก็นิยมปิดค้านหน้าใครปิดค้านหลังแม้จะเป็นการกระทำอย่างเดียวกันก็ไม่ถือว่าดี ไม่มีหน้ามีตาเหมือนปิดข้างหน้า เท่ากับว่าทำดีเสียเปล่าไม่ได้หน้าได้ตา ดังนั้นใครที่ทำอะไรแม้จะทำดีและสำคัญแต่เมื่อไม่มีใครเห็นว่าดีว่าสำคัญ ก็พูดเป็นสำนวนว่า “ปิดทองหลังพระ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๒๓ ดังเช่น

“คุณวิสุตรเรายังหมายว่านายแท้
เสียที่หลงเมียให้น่าเพราะใบนา
อันชีวิตนิตยาสมควรตาย
จะกำจัดคนผิดคิดคนอง
จึงหาซ่องมองหมายได้โอกาส
โพธินยิงเข้าหัวคนชั่วชา

ยังรักແນ່ໃມ່ເຄຍລື່ມບຸຜູຄົມເຫາ
ອຍ່າໃຫ້ເຫາມອດນ້ວຍຊ່ວຍຄຸນຄອງ
ບິນປັກ່ອຍໄວຮະບໍາທ່າງອອງຫອງ
ແບບປິດກອງຫລັງພະບົງນາ
ຕຽນແນຄາດສໍາຄັນມົມປັງຫາ
ນິຕຍາມອດນ້ວຍດ້ວຍລູກປິນ”
(ดังนี้นาง)

(๑๑) เป็นทุนให้เชิด หมายถึง “อยู่ในฐานะหรือตำแหน่งที่ต้องทำงานเข้าสั่ง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๓๐๕) หรือ “อยู่ในฐานะที่ต้องเด่นตามบทที่คนเขียนออก” (พจนานุกรมฉบับนิติชน. ๒๕๔๗ : ๔๖๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากการแสดงงุ่น ซึ่งจะมีตัวทุนที่จะแสดงบทบาทตามที่คนเชิดต้องการให้เป็น เช่น นั่นเช่นนี้ทั้งสิ้น นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๒๓ ดังเช่น

“ถึงไม่ยอมก็จำยอมด้วยครองใจ
เป็นกษัตริย์หุ่นกระบอกห้ามอกใจ

ทรงหมุดสิทธิเปลี่ยนแปลงแก้ไข
ต้องปล่อยไปตามประสาญากรรม”
(ราชนิมหากาฬ)

“เข้าใจว่าถ้าพี่เป็นกษัตริย์
พระองค์จะล้มเหลวไม่ถึงการณ์
ความรู้น้อยคือศักดิ์ก็ตาม? ปัญญาอัน
แน่น ได้น้องกรองชนจะสนบุญ

จะโปรดจัดให้ได้แต่งกิเมกงาน
หมายประมวลว่าอิทธิกาลการรุย
ดุกษาจัมเชิดเล่นเป็นรูปหุ่น
เนื้อละเอมนนิ่งขวัญพรพรรณราย”
(ภูตเหลือง)

๑๔) ผ้าขาวห่อทอง นายถึง “คนมั่นนีแต่แต่งตัวชอนซ่อ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, ๒๕๕๖ : ๗๓๑) หรือ “เศรษฐีที่แต่งตัวมอซอ” (พจนานุกรมฉบับมศว. ๒๕๕๗ : ๕๘๓) เป็นสำนวนที่มาจากการนำผ้าขาวไว้ไปห่อทองมาเปรียบเทียบกับการแต่งกายของคนที่มั่นนีที่มีลักษณะ เช่นนี้ กล่าวคือ คนที่มั่นนี บางคนแต่งตัวซ่อนซ่อนขอเพื่อปิดบังฐานะที่แท้จริงของตน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุง ของหนังสือ อรุณ ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า ผู้หญิงขี้เหรอที่มีความรู้ความสามารถ มารยาทางด้านนี้ มีคุณค่าสูง เช่นที่ว่า

กฤษดา : กฤษดาคืนทางกลางคงราย
พร้อมสะไภรตนาสาวหน้าผี
ถึงหน้าตาพี่ไม่งามก็ความดี
ตั้งว่าพี่ของน้องร่วมห้องกัน
ยังอยู่ไกลได้เห็นความสามารถ
มารยาทเพียงพร้อมแม่จอนขวัญ

รัตนา : แต่แสงสีที่เข้าไม่เห็นเป็นอย่างนั้น
นึกถึงวันที่เขานี้ทิ้งพี่มา
พี่เป็นหญิงมิให้ต้องถึงสองผัว
จึงพาตัวพยาภยานดีดามหา
แม่ตอบตัวปฏิเสธ ไม่เมตตา
เห็นว่าหน้าพี่ไม่งามก็ตามใจ

กฤษดา : ผ้าขาวห่อทองของมีค่า
รัตนา : แต่คนหน้าเหมือนดีไม่ดีให้น
กฤษดา : แต่ทุเรียนเตี้ยนหนานงามเนื้อใน
ไม่มีใครเหยียดหมายว่าหนานงาม
(แสงสิงทิพย์กฤษดา)

๑๖๕) ผู้คิดเดินตรอก ขึ้นกรอกเดินถนน นายถึง “ความเปลี่ยนแปลงที่มักเป็นไปในทางตรงกันข้าม โดยเฉพาะฐานะทางสังคม” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๘๙) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมการวางแผนท่าที การแสดงออกที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ดีและขึ้นกรอก (ขึ้น) นำมาใช้เป็นสำนวนกล่าวคือ “ตามธรรมชาติผู้ดีเป็นคนใหญ่ต้องเดินถนนให้สัมกับความภาคภูมิ ส่วนขึ้นกรอกเป็นคนชั้นต่ำต้องเดินในตรอกไม่เดินถนนปักกับผู้ดี แต่แล้วก็จะต้องถึงชาวเปลี่ยนแปลงเข้าวันใดวันหนึ่งหรือครั้งใดครั้งหนึ่งจะทำให้ผู้ดีหลบไปเดินในตรอกและขึ้นกรอกออกจากถนน” (กาญจนากพันธุ์. ๒๕๒๑ : ๑๙) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๕ เผื่อนที่ว่า

“หากาพากันหนีจากนิเวศ^๑
ผู้คิดเดินเข้าตรอกໄอี้ขึ้นกรอกกรีคกราย
ปล่อยให้เบรตเข้ากรองต้องฉบินาย
กินสนาย กอยกอบตามขอบใจ”
(ถล่มวิมานรัก)

๑๖๖) ผู้คิดว่าข้าพลอย นายถึง “พลอยผสมโรงว่าตามไปด้วย” (กาญจนากพันธุ์. ๒๕๒๑ : ๕) อธิบายความหมายและที่มาของสำนวนนี้ว่าดังนี้ “พลอยพุดสดดไปตามคำของผู้ใหญ่หรือผู้เป็นนายพุดแสดงถึงการเจียมตัวว่าเป็นผู้น้อยเห็นท่านว่าอะไร พลอยว่าบ้าง” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๕ เผื่อนที่ว่า

“บักย์เมรุตันอันอัดกั้กกรรมกรอค
เรากัคก้านกี เพราะว่าสัญญาไม่
เรานึกกลัวกี เพราะตัวเป็นข้านาท
ผู้ดีว่าแล้วซึ่งข้าไม่ควรผลอย
ทุกข์ก็มีที่จะต้องเป็นสองเช้า
เหมือนเขาว่าข้าสองเข้าบ่าวสองนาย

เขาทิ้งหอดค่าบ่าวบังคับสี
แต่เคนอิสร้อยฟ้าเจ็นหน้าล้อย
ไม่บังอาจที่จะพร่องสอนองถืออย
แต่นึกน้อยใจอยู่ไม่รู้วาย
ไม่เคยเข้าในการประมวลหมาย
แสนละอาย โววิตกหัวอกเรา”
(จำเลยลึกลับ)

๑๓) แผ่นดินไร้หญ้า ฟ้าไร้ดาว เมืองไร้เจ้า หมายถึง “ไม่เหมาะสม ไม่
สวยงาม” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของพื้นดินที่ต้องมีหญ้า ห้องฟ้าที่
ต้องมีดวงดาว เมืองที่ต้องมีเจ้าเมือง จึงจะเหมาะสม สวยงาม มีความสมบูรณ์ หาก
พื้นดินไร้หญ้า ห้องฟ้าไร้ดวงดาว เมืองไร้เจ้าเมืองปักครอง ย่อมไม่เหมาะสม ไม่
สวยงาม ไม่สมบูรณ์ ฯลฯ นำมาตั้งเป็นข้อสังเกตว่าสิ่งนี้พึงเป็นเรื่องนั่นจึงจะเหมาะสม
สวยงาม มีความสมบูรณ์ สามารถอ่านว่ายังไงชั้นสุดได้ ไม่พึงจะให้เป็นตรงกันข้าม ที่
ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรม ดังเช่น

“พ่องขาวิงทิ้งเบตโนวะวัง
อันแผ่นดินไร้หญ้าฟ้าไร้ดาว
ทุกข์ของชาติรายภูรั้วอนเย็น

กนอยู่หลังถึงไม่ล่มกีไม่ร่มเย็น
เมืองไร้เจ้าผู้ปักครองต้องยุคเขญ
ใจจะเป็นที่พึงเหมือนหนึ่งนาย”
(คู่เกิดคู่กรรม)

๑๔) ฝนตกก็แห้ง ฝนแล้งก็ค่า หมายถึง “ทำสิ่งใดก็คุ้มใจไปเสียทุกเรื่อง”
(พจนานุกรมฉบับนิพนธ์ ๒๕๕๑ : ๕๕๕) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของ
มนุษย์ว่าเป็นเรื่องนั้น ก็อ เมื่อฝนตกก็ไม่พอใจขัดใจแห้งค่าฝน แต่พอฝนแล้งก็อ ฝนไม่ตก
ก็ขัดใจแห้งค่าฝนอีก พุดเป็นสำนวนว่า “ฝนตกก็แห้ง ฝนแล้งก็ค่า” ที่ปรากฏในบทหนัง
ตะลุงของหนังฉบับ อบรม มีการปรับเปลี่ยนถือคำไปบ้าง ดังเช่น

“การนินทาการเดร่ำเพรำพัค
คำชั่วดีมีอยู่คู่โลก
พอแคนดกล้าด่าแคนฟันแปรงโปรด
เมื่อไม่มีความผิดคิดครัวตน

ไกรณัคพลิกพลีว์ปลายชิวหา
ธรรมชาตของมนุษย์บุกุชນ
ก็กลับโดยว่าร้องค่าฝน
เหมือนให้คนได้ซ่องซ่องนินทา”
(สองฝ่ายฟ้า)

“ขอหมายตริย์ตรัสปลอบประโลมจิต
ห้ามอาทิตย์ห้ามพระชนทร์หรือคันวันไฟ
ที่รักกันสรรเตริญเชริญสัน
คำชั่วดีมีอยู่คู่โลก
แต่แคนแแรงแสงกล้าก็ค่าแคน
แม้แต่องค์ตถาคตทศพล

อย่าได้คิดเกลือบแกลงแหงไหน ใจน
ห้ามไม่ได้ก็อย่าห้ามคำนินทา
ที่ชั่งนินทาให้ปลายชิวหา
เป็นธรรมชาตของมนุษย์บุกุชນ
พอฟันแปรงโปรดยกค่าฝน
ยังมีคนนินทาพายาน”
(ตุ๊กตาทอง)

๑๗) ฝันทั้งให้เป็นเงิน หมายถึง “เพียรพยายามสุคความสามารถกว่าจะ
สำเร็จผล” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๗๔๖) หรือ
“ให้เพียรพยายามไม่ท้อถอย” (พจนานุกรมฉบับนศิชน ๒๕๔๗ : ๕๕๔) เป็นสำนวน
ที่มีจากการฝันทั้งซึ่งเป็นแห่งเหล็กหนาจนกล้ายเป็นเงินเด่นเล็ก ๆ ซึ่งต้องใช้ความเพียร
พยายามสูงมาก นำมาเปรียบกับความเพียรพยายามอย่างแรงกล้าที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้
สำเร็จ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๖๗๑ ดังนี้

“การศึกษาถ้าจะเปรียบเหมือนผ่านทั้ง
จะเป็นเงินเด่นงามด้วยความเพียร

เอากำลังใจมันไม่หันเทียน
ค่าวิเชียรคือวิชาราคาแพง”
(เพื่อนแก้วเมฆขวัญ)

(๑๗๐) ฝ่ากข้าวสารไว้กับไก่ ฝ่ากหอยิงสาวไว้กับชายหนุ่ม ฝ่ากไม้ฟืนไว้กับไฟ ฝ่ากเนื้อไว้กับเสือ ฝ่ากปลา Mayer กับแมว ฝ่ากดอกบัวไว้กับงู ฝ่ากเกลือไว้กับน้ำ ฝ่าก อ้อยไว้กับช้าง หมายถึง “ฝ่ากสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้กับคนที่ชอบสิ่งนั้นย่อมสูญหายได้ง่ายไว้ วางใจคนที่ไม่ควรไว้วางใจ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๓๔๕) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ นำมาตั้งเป็นข้อสังเกตว่า ทึ่งรู้จักงานท่าทีคือสิ่งนั้น ๆ เช่นไม่ควรฝ่ากข้าวสารไว้กับไก่ ฝ่ากหอยิงสาวไว้กับชายหนุ่ม ฝ่ากไม้ฟืนไว้กับไฟ ฝ่ากเนื้อไว้กับเสือ ฝ่ากปลา Mayer ไว้แมว ฝ่ากดอกบัวไว้กับงู ฝ่ากเกลือไว้กับน้ำ ฝ่ากอ้อยไว้กับช้าง เพราะเป็นอันตรายต่อสิ่งนั้น ๆ กล่าวคือ ไม่ชอบกินข้าวสาร ชายหนุ่มต้องการหอยิงสาว ไฟต้องการฟืน เสือต้องการเนื้อ แมว ต้องการปลา Mayer งูต้องการดอกบัว ช้างต้องการอ้อย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนี้ อบรมดู ดังเช่น

“คำใบ้รายท่านว่าจะฝ่ากของ
ฝ่ากข้าวสารไว้กับไก่ให้พ้นกา
ฝ่ากไม้ฟืนไว้กับไฟให้ไว้มาก
เอาปลาปิ้งฝ่ากแมวให้แกล้วคน
เห็นน้ำเลือกลั้นแพลือเอาเกลือฝ่าก
ล้วนแต่เป็นของผิดพิศควร

เรางงมองແດดูผู้รักษา
ฝ่ากธิตาไว้กับชายให้พ้นคน
เออนี้ฝ่ากเสือไว้คงไว้ผล
เอาอุบลไปฝ่ากงส์คงเลี้ยກการ
เอาอ้อยไว้ไว้กลับปากชสาร
แปดประการลงจำเป็นตำรา”
(ทุ่ร้างทางรัก : บทเกี้ยวจอ)

(๑๗๑) พบไม้งานเมื่อยานหวานบิน หมายถึง “พบหอยิงสาวที่ต้องใจเมื่อแก่” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๗๖๕) หรือ “พบหอยิงสาวสายอุกใจเมื่อตนแก่ที่รุดโกรມเสียแล้ว” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๖๐๕) เป็นสำนวนที่มาจากการไปตัดไม้ในป่า นำมาเปรียบเทียบกับคน กล่าวคือ ผู้ที่ไปตัดไม้ในป่าต้องเตรียมหวานไปด้วย เมื่อพบต้นไม้ก็ใช้หวานโค่นต้นไม้ เมื่อโค่นไปปลายต้นหวานก็จะแห่วงหรือบินไป ทำให้โค่นไม่ถอดหรือโค่นไม่ได้ ต่อนมาไปพบไม้ต้นงามซึ่ง

ตนอย่างไรต้องการโค่นเข้าแต่ก็โค่นไม่ถันหรือโค่นไม่ได้ เพราะขวานแห่งหรือบินเสียแล้ว จึงได้เด่นเสียดาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม มีการปรับเปลี่ยนคำและความหมายไปบ้างคือใช้ในความหมายว่า “หญิงสาวมาพบผู้ชายที่ถูกใจแต่ตนก็พลาดโอกาสดีไปเสียแล้ว เพราะผู้ชายคนนั้นมีภารยาอยู่แล้ว” ดังที่ว่า

“น้องกรุ๊อยู่ว่าพี่ไม่มีหวาน

ต้นที่งามพนพาณมือขวานแห่ง”
(เพื่อนแกล้มเมียขวัญ)

(๒๒) พลายมิง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “มีฝีมือ” เป็นสำนวนที่นำช่างพลายที่มีความสามารถเปรียบเทียบกับคน (ผู้ชาย) ที่มีฝีมือถือล้ำหาญ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“มารอยู่เข็ญชนเขี้ยวอยู่เกรี้ยวราด
เหมือนแมงเม่าเข้าในกองไฟฟู
เป็นปักษากาแร้งจะแข่งกรุณา
เราก็ช่วยพลายมิงaoย่าทะนง

อึงเป็นชาติมนุสสชาติมาสู่
มีได้รู้ซักกประนามการณรงค์
จะมีวัยมุดยับแยกลงแตกพง
ไกรจะคงชีพอยู่ได้รู้ดี”
(เทพธิดาคง)

(๒๓) พออ้าปากก์เห็นลืนໄກ’ หมายถึง “รู้ทันกัน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๗๗๖) หรือ “พอเห็นกริยากรู้เท่า” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๑๓) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นการอ้าปากที่สัมพันธ์กับลืนໄກ’ นำมาเปรียบเทียบกับการเห็น (รู้เท่า) กริยาอาการของคนกล่าวคือ เมื่อคนนั้นกับลืนໄກ’ นำมาเปรียบเทียบกับการเห็น (รู้เท่า) กริยาอาการของคนกล่าวคือ เมื่อคนนั้นกับลืนໄิก’ ที่อ้ออยู่ในปากที่ลึกเข้าไปได้ เช่นเดียวกันกับการเห็นกริยาอาการของผู้นั้น ก็ทำให้สามารถเห็นความคิดหรือจิตใจของผู้นั้น ซึ่งอยู่ลึกลงไปได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“ทำพุคมากปากคนไม่สมสาร
พ้ออ้าปากเห็นสิ้นถึงลิ้นไก่”

ภู่รู้เท่าว่ามีงคิดชนิดไหหน
ต้องบรรลัยเสียกับภู่อี้หูคัน”
(คงฟ้าละของดิน)

“ที่พระองค์ทรงเดชคิดเมตตา
พ้ออ้าปากเห็นสิ้นถึงลิ้นไก่”

เป็นมหากรุณาอันยิ่งใหญ่
นี่หรือใจผ่านฟ้าทรงปรานี”
(เศวตฉัตรลานนาไทย)

“สีราชทุคพูดว่าคำพ่อแม่
 เพราะลูกเต้าของเองย่อมเกรงใจ
 ที่จริงใจจะไม่ให้พูดข้อยก
 แม่พระองค์คงชิตจะติดพัน
 อันผ้าขาวหัวใจจะย้อมย่อนเปลี่ยนสี
 ที่พุคมากทั้งสิ้นเห็นลิ้นไก่”

คล่องแฉ่แล้วไม่เห็นเป็นไกด
 ถึงอย่างไรเห็นจะคงตกลงกัน
 แกลงตัวรักถึงลมจึงลมสัน
 ไม่สำคัญก็คงหวังเป็นอย่างไร
 เหมือนบุตรของพระองค์อย่างสั้น
 แกลงตัวในเข้าใจนกระหมื่นมาร”
(เทพวงศ์จงกลนี)

๑๒๔) พาลีหลายหน้า หมายถึง “กลับกลอก ไม่ซื้อสัตย์” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๘๕) เป็นสำนวนที่มาจากพุทธกรรมของพาลีในเรื่องรามเกียรติ ที่มีเรื่องย่อว่า พาลีได้ช่วยยกขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ ให้ตั้งตรงพร้อมกับสุคริพผู้เป็นน้อง เมื่อเสร็จภารกิจแล้ว สุคริพได้ลากลับเมืองขีคิน ต่อมาระศิวะประทานรางวัลแก่พาลีและสุคริพ โดยฝ่ากนางค马拉ให้พาลีนำไปให้สุคริพ พระนารายณ์ ซึ่งอยู่ในเหตุการณ์เกรงว่า นางค马拉จะไม่ไปถึงสุคริพกราบทูลคัดคำน พาลีมั่นใจว่าตนซื้อสัตย์สามารถนำนางไปมอบแก่น้องໄได้ จึงรับอาสาและให้สัตย์สถาบันว่าตนจะซื้อสัตย์ทำการนี้ให้สำเร็จ หากตนไม่ซื้อสัตย์ก็ขอให้ตายด้วยศรของพระนารายณ์ซึ่งจะอวตารเป็นพระรามในการภาຍหน้า พระศิวะจึงประทานนางค马拉ไปกับพาลี โดยใส่ไปในพอบเมื่อไปถึงเมืองขีคิน พาลีเบิกพอบเห็นนางค马拉สวยงามมากเกิด

ผลงานและรับรางวัลวรรณยุคไทย โดยไม่ยอมขอบนางแก่สุครีพ พาลีจึงเดียสัตย์ที่เคยสถาบันไว้กับพระศิริภัณฑ์เป็นคนกลับกลอกไป ผู้ดูเป็นสำนวนว่า “พาลีหลายหน้า” หรือ “พาลีสองหน้า” นำมาใช้คำหนนิกนิที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังนี้

“ไม่ขอคบวงค์นรินทร์ลื้นกระซิบ
ไม่อยากพบคนหาให้รัก
ชิวภาพถิกพลีวเล่นเหมือนเช่นพิ
ชาติพาลีหลายหน้าระอาอาย”
(จำเลยลีกลับ)

“แรกน้องได้หมายว่ารักที่ศักดิ์ศรี
เราหวังเป็นดอกฟ้าถูกกละเลย
เป็นพาลีหลายหน้านิจจาเหย
ต้องเป็นเตยกลับแคนให้แทนตอน”
(ฝนหลงฟ้า)

“สิงห์ศักดาพาน้องชะบ้าไฟร
ให้อาจารย์มานดูคงรู้ดี
ไกรเป็นพ่อ ก่อเกิดกำเนิดหมู
เกิดวิบัติขัดขวางขึ้นอย่างไร
ประเภทชายหลายลื้นทึ้งปลื้นปลอก
ไม่น่าพบคนหาให้รัก
จะพาไปคลาตาๆ ใจ
ว่าสามีของนางนั้นอย่างไร
แล้วไม่อยู่ให้ถูกเห็นนี่มันเป็นไก่น
หรือตึ้งใจจะหนีหน้าไม่ปรานี
ทั้งลวงหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นพิ
เหมือนพาลีหลายหน้าระอาอาย”
(เจ้าแสงเพชร)

“จะพูดชาสารพัดประหดยัง
อย่าประจบคนผิดามิตรพาด
คำนพาลหวานวันแแล้วกลับกลอก
ไกรพบพาลคนค้าจะรัก
จะอุกนั่งน้ำท่ากระยาหาร
ที่สันคานชั่วช้าจะรัก
มันนักหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นพิ
ดังพาลีหลายหน้าระอาอาย”
(มหาราชกำสรวณ)

(๒๕) เพชรตัดเพชร หมายถึง “คนเก่งต่อเก่งมาสู้กัน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๖ : ๗๙๗) หรือ “เก่งต่อเก่งมาเจอกัน” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๖๓๑) เป็นสำนวนที่เกิดจากการน้ำเพชร ซึ่งมีความแข็งแกร่งมากตัดเพชร นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เก่งต่อเก่งมาต่อสู้กัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อรุณุต ดังเช่น

“หมายเอาเพชรคุณจัดมาตัดเพชร เมื่อถึงเสร็จสมใจกลับไอยถะ^๑
ไม่สมความปรารถนาซังอ่าวรษ์^๒ ซังเราร้อนแรงประสารค์บุนคงเดิน”
(ม่านมลทิน)

(๒๖) เพื่อนกินห่าง่าย เพื่อนตายหายาก หมายถึง “ยามสุขเพื่อนมากลืนยามจนเพื่อนหนีหาย” (พจนานุกรมฉบับนิติชน. ๒๕๔๗ : ๖๓๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตความจริงของมนุษย์ที่เป็นเช่นนั้น คือ เมื่อมีอาหาร มีทรัพย์สินเงินทองสามารถเลี้ยงดู ช่วยเหลือคนอื่นได้จะมีคนมารับการเลี้ยงดูจากคนนั้นมากมาย แต่ครั้นไม่มีอาหาร ไม่มีทรัพย์สินเงินทอง ฯลฯ ไม่สามารถจะเลี้ยงดูช่วยเหลือได้ คนที่มารับการเลี้ยงดูที่เคยมีมากก็จะหายหน้าไปพุ่คเป็นสำนวนว่า “เพื่อนกินห่าง่าย เพื่อนตายหายาก” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อรุณุต ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า “เพื่อนที่มาร่วมสุขด้วยมีมาก แต่เพื่อนที่มาร่วมทุกข์ด้วยมีน้อย เพื่อนที่ไม่จริงใจมีมาก แต่เพื่อนที่จริงใจมีน้อย” ดังเช่น

“พ่อเป็นห่วงดวงใจพ่อหึงสอง
ลงรักกันอย่าให้แยกแตกน้ำใจ
อันเพื่อนกินนั้นห่าง่ายแต่เพื่อนตายหายาก
เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวคือยกกี่วัวคลื่อง^๓
สองพี่น้องพังวัวพ่อปราศรัย
ไม่มีใครที่จะดีกว่าพี่น้อง
พ่อขอฝากให้เจ้าฟังไว้หึงสอง
ช่วยปกป่องสู้หน้าปีชาติคร”
(เพลิงพญาบาท)

(๒๗) แพะรับบาป หมายถึง “คนที่รับเคราะห์กรรมแทนผู้อื่นที่ทำกรรมนั้น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๐๕) หรือ “ผู้ที่รับเคราะห์แทนผู้อื่น” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๖๑๖) เป็นสำนวนที่มาจากการนำแพะเพื่อบูชาขยัญ เพราะเชื่อว่าแพะสามารถจะได้บำบัดกรรมของมนุษย์ได้ แพะจึงต้องรับเคราะห์กรรมแทนมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้กระทำบ้านกรรมโดยที่แพะไม่เคยทำบ้านกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่ต้องตกอยู่ในภาวะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณศุต ดังเช่น

“ฝ่ายโภมยงคงค์พระนางสาริกา
ไม่มีผู้รู้เห็นว่าเป็นตาย
ออกตามพระธิดาด้วยอาลัย
เป็นกรรมของสาริกาสุดดาว
เราอยู่ร่วงนั่งนอนก็ร้อนชิต
เทพไทยพิทย์โสตร์ปรมปราวน
ไม่รู้เห็นกลับมาเป็นแพะรับบาป
ฝ่ายกงพัสดุอาสาพะภูวไนย

เมื่อพระผ่านฟ้ายังไม่กลับลับหาย
ทั้งนี้ได้ข่าวคราวเคร้าโศกทรง
น่าเห็นใจที่ทรงรักลูกหนักหน่วง
คนทั้งปวงออกปากวิพากษ์วิจารณ์
ไม่ทำผิดแต่ต้องทุกข์ไม่หนักหนาน
เป็นพยานลูกด้วยช่วยเห็นใจ
ก็ไม่ทราบว่ากรรมสร้างแต่ปางไหน
เข้ามาใกล้วันพาฝ่าละออง”
(สองฝั่งฟ้า)

(๒๘) แพะเป็นพระ ขณะเป็นนาร หมายถึง “การยอมแพ้ทำให้เรื่องสงบ การไม่ยอมแพ้ทำให้เรื่องไม่สงบ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๐๑) หรือ “ยอมแพ้เพื่อให้เรื่องสงบ” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๖๓๕) เป็นสำนวนที่นำความหมายของ “พระ” (ผู้ที่ไส้สูง ผู้ประเสริฐ) และ “nar” (ผู้ที่ใจค้ำ ผู้ที่ไม่รู้จักยอมแพ้) มาใช้เป็นสำนวนเพื่อเตือนสติหรือตั้งข้อสังเกตว่า พึงรู้ว่าเป็นเช่นนั้น พึงเป็นหรือไม่เป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อรุณศุต เช่น ที่ว่า

“เมื่อเข้า去找อย่าเพ่อ去找พิโตรดอบ
ในรายว่าແພີປິນພະບານະປິນມາຮ
ຄ່ອຍພຸດປລອບຜັນຜ່ອນໃຫ້ອ່ອນຫວານ
ພາລຕ່ອພາລຫາກັນຕ້ອງບຣລີມ”
(สองฝั่งฝ້າ)

“ອໜ້າ去找ชຶ່ງທຶນສາພາຍານາທ
ໃນรายว່າແພີປິນພະບານະປິນມາຮ
ເຫັນປະນາກົມໄດ້ຮັກຊື່ງຫດັກສູງ
ຜູ້ໄດ້ພາລຄົນທຶນສິນກົນທາ”
(ນາຮາຈຳສຽວ)

๑๒๕) ພັນລາຍ ເປັນສໍານວນໄທຢືນໃດ ມາຍຄົງ “ເລີກ ຕັດຂາດ ໄນຢູ່ເງົ່າງເກີກ
ຕ່ອໄປ” ເປັນສໍານວນທີ່ນຳພຸດທຶນກົມກົມກົມກົມກົມກົມກົມກົມກົມກົມກົມ
ມະພວ້າວ ຕາລ ໂຕນຸດ ມາກ ຈາກ ຊລາມາແບຣີບເທິບກັນກົມກົມກົມກົມກົມກົມກົມ
ເຫັນຄວາມເປັນເພື່ອນ ທີ່ປ່າກູງໃນບ່ອນຫັນຕະລູງຂອງຫັນຈື້ນ ອຣນຸຕ ດັ່ງເຫັນ

“ຢັ້ງເມານັນຕົມຫາກົນທາຮກ
ເສີຍແຮງເກີດເປັນຄົນໄຮ້ຂົນອາຍ
ໄນ້ອຍາກພບຄນຫາໄອ້ຫັນປຣ
ໄກຮ່ວດຕອຽກຄາກແໜ້ງແໜ້ງຂໍ້ມູນໄຮ
ສກປຽກນໍ້າຈົດທີ່ຄິດໝາຍ
ຖຸພັນລາຍເລີກກົນແຕ່ວັນນີ້ໄປ
ໄກ້ເສີຍເກຣດຂອງກູ້ຍື່ງໃຫຍ່
ກວາມເຈັນໃຈຮົບຈາກປົ້ນທິມພານຕ໌”
(ເຈົ້າດຳຄັງ)

๑๓๐) ພ້າຮ້ອງກົດ້ອງຟັງ ຢ້ອງ ພ້າກະນອງກົດ້ອງຟັງ ເປັນສໍານວນໄທຢືນໃດ
ມາຍຄົງ “ຮູ້ຈັກຟັງ ຮູ້ຈັກສັງເກດທີ່ຈາກມາສິ່ງຕ່າງ ຈຸ່າທີ່ໄດ້ພັບເຫັນ” ເປັນສໍານວນທີ່ເກີດຈາກການ
ສັງເກດພຸດທຶນຂອງຄົນທີ່ມີລັກນະພະເຫັນນັ້ນ ນໍາມາຕັ້ງຂໍ້ສັງເກດ ເສັນອແນະຜູ້ຟັງກ່າວົງ
ຜູ້ທີ່ມີກວາມສັງເກດທີ່ຈາກມາຍ່ອນ ໄນປ່ອລ່ອຍໄຫ້ສິ່ງໄດ້ທີ່ເກີດເຫັນພ່ານໄປແປ່ລ່າ ເມື່ອໄດ້ຂົນເສີຍພ້າ
ຮ້ອງກົດ້ອງຟັງແລະພິຈາລາຍນູ້ວ່າຫລັງຈາກພ້າຮ້ອງອາຈະຈະມີພ້າຜ່າຫຼືຢູ່ໃນການມາຈຶ່ງ
ເຕີຍມີຕົວ ຮະວັງອັນຕຽຍທີ່ອາຈະເກີດເຫັນໄດ້ ຮູ້ວ່າພ້າຮ້ອງລັກນະພະໄຄທີ່ຝ່ານຈະຕົກຕາມນາຈຶ່ງ
ສາມາດຈະພາກຮົມຟັນຫຼືຢູ່ສິ່ງອື່ນ ຈຸ່າ ຄົນທີ່ຮູ້ຈັກຟັງເສີຍພ້າຮ້ອງຈຶ່ງ ເປັນຄົນທີ່ຮູ້ຈັກ

สังเกตพิจารณา รู้จักวางแผนที่ มีคุณค่า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อบรม ดังเช่น

“จะเดินทางกลับบ้านอย่าประมาท
ให้รหักราปร้าครัยอย่าไปก่อน
อย่าควบพาลพาลจะพาไปหาผิด
โนราณว่าพ้าคนองก์ต้องฟัง

ตามโยวาทเชื้อฟังพ่อสั่งสอน
จะพันผ่อนทำนองต้องระวัง
จะร้อนจิตวุ่นวายต่อภัยหลัง
โดยระวังดูเหตุสังเกตการณ์”
(สามพี่น้องฝ่าเฟด)

“น้องอุดส่าห์นำตามด้วยความรัก
เขางงสัยว่ามิใช่พี่ราค
น้องอยู่ไก่ลงถึงกีอิงอ้อ
โนราณว่าพ้าคนองก์ต้องกลัว

พอพบพักตร์ไม่เหมือนแรกเปลกหนักหนา
ไม่รู้ว่าใครแปลงจำแลงตัว
จะเชื้อถือก็กลัวหายไม่ใช่ผ้า
เอามือตัวปีคหูดูเหตุการณ์”
(จำเลยลีกลับ)

๑๓) นัดแดงແฆงพวงมะม่วง หมายถึง “ชายที่ปองรักหญิงบ้านใกล้หรือที่อยู่
ใกล้กันและเคยกีดกันไม่ให้ชายอื่นมารัก” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.
๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๘๑) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของนัดแดงที่เฝ้า
หรือແฆงพวงมะม่วงและกักคนที่เข้าไปใกล้หรือเก็บมะม่วง แต่ในที่สุดคนนัดแดงก็หาได้
เป็นเจ้าของหรือได้กินมะม่วงไม่ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ชายที่เป็นเข่นนั้น คือ ปองรัก
หญิงบ้านใกล้หรือที่อยู่ใกล้กันและเคยกีดกันไม่ให้ชายอื่นมารัก แต่ในที่สุดคนก็หาได้
แต่งงานหรือหาได้เป็นเจ้าของผู้หญิงคนนั้นไม่ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน
อบรม เช่นที่ว่า

“โอ้วลาก้าห้ามไม่มีเลย
บอดสตรีนี่กระไรใจซื้อตรง
เหมือนมดแดงแห่งพวงมะม่วงสด
แต่เวียนเพาเข้าหาอยู่ช้านาน

ไม่ได้เชยชนนางอย่างประสงค์
ไม่ตกลงผัวสองไม่ต้องการ
ไม่รู้รักกำเพ็คว่าจีดหวาน
มิได้พานพบรสสดดิ”
(รอยหมึกนิลกพา)

๑๓๒) นายลัม หมายถึง “การต่อสู้หรือเรื่องราวที่คุณเหมือนเจาจริงเจาจังแต่ กลับ ไม่จริงหรือเลิกลัมไป” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๘๓๗) หรือ “เริ่มต้นทำท่าเหมือนจะเจาจริง แต่แล้วก็เลิกลัมไป” (พจนานุกรม ฉบับนัมติชน ๒๕๔๗ : ๖๖๔) ภาษาจากพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๗๙ – ๗๕) อธิบายความหมาย และที่มาของสำนวนนี้ว่า “ทำให้เห็นเจาจริงเจาจัง แต่แล้วก็ไม่เป็นจริง มูลของสำนวนนี้ มาจากการซกนวยแข่งขันคุ้ชกรรักกันว่าจะให้ใครแพ้ใครชนะ หากทำเป็นให้เห็นว่าต่อ ย กันจริงจัง แต่แล้วก็ให้แพ้ชนะตามที่ตกลงกันไว้ การกระทำเท่ากันเป็นการหลอกคนคุ้ รี่ยกว่า “นายลัม” คือ สมยอมกันโงกคนคุ้ คำว่า “นายลัม” เลย用人าใช้เป็นสำนวน หมายความว่าไม่ทำจริง ทำหลอกลวงเป็นที่ทำเจาจริงแล้วก็ไม่จริง” ที่ปรากฏในบท หนังตะลุงของหนังลัม อรุณต เช่นที่ว่า

“ก ໄລ ໂກຍຮູ້ອນຍັກຍົກເມື່ຍາກ
ຕົ້ງສົ່ນເລີກເຮືອງຮ້າຍຍົກໃຫ້ນ້ອງ
ທີ່ຕັ້ງໃຈໄວ້ວ່າຈະແກ້ແກ້ນ
ກລັບເປັນເຮືອງມາຍລົ້ມນິຍົນຍືນ

ຈຶ່ງໄຟ່ຍ້າກຂັດຂວາງໃຫ້ໜາງໜອງ
ເຊີ່ມຄ່ອນທອງໄປ່ຮານີລັບຕີຣິນທີ່
ຈະທຳແທນເພື່ອນຮັກເຂົ້າປັກມີນ
ອອນທີ່ພຽກເມື່ຍເສີຍສັຫຼຸງາ”
(ເຈົ້າຄ່ອນທອງ)

(๑๓) นายสตรีมีนา กว่าร้อยเล่มเกวียน หมายถึง “นายสตรีมีนา” เป็นสำนวนที่นำความจริงของผู้หญิงที่มีนามากมาตั้งข้อสังเกตซึ่งแก่ผู้ฟัง หรือผู้อ่านว่า ธรรมชาติของผู้หญิงเป็นอย่างนี้ และพึงวางแผนทำทีต่อผู้หญิงให้ถูกต้อง เช่น อย่าวางใจ เพราะจะเป็นอันตรายได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๗๗ เช่นที่ว่า

“ขอสำนวนต่อพี่เทวแพทย์
ไม่เกยมุ่งเข้าไปปั่นวักลัวจริงจริง
สุคิริสัยจะศึกษามารยาหหญิง
สองร้อยเล่มเกวียนชนยังหล่อราย

เราไม่เคยคิดยุ่งไปสูงสิง
มันยังคงอ้างเอาให้เราอยู่
มันยากยิ่งมีมากหลอกเหลือหล่าย
ชายมักตายเสียพระสาวเจ้ามารยา”
(ม่านนลทิน)

“จึงตั้งขิตติดตามไปบ้านสามปอยดง^๑
แคนสตรีมีศัต្រุของคุกคัน
นายกลมนตร์สาวสักเท่าไร
ถึงคราวเคราะห์เรื่องศักดาจะสิ้นบานมี

ความประมงค์จะได้ชั่นกิริมย์ขวัญ
ประนามหันมักมอดม้วยามาภัยมี
ไม่มีไกรคำนำวนได้ถ้วนถี่
ตามนารីรูปงานไปบ้านสามปอยดง”
(สายเลือดขัตติยา)

(๑๔) มีไฟย่อนมีคั่วัน หมายถึง “เมื่อมีผลย่อนมีเหตุ” เป็นสำนวนที่นำความจริงของไฟ ซึ่งมีคั่วันมาเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นที่มีลักษณะเช่นเดียวกันกล่าวคือ เมื่อมีไฟย่อนมีคั่วัน เมื่อมีผลย่อนมีเหตุสิ่งอื่นก็มีลักษณะเช่นนั้น เช่น เมื่อมีการนินทายย่อนมีการทำผิด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๗๗ ดังนี้

“ไอนนางสร้างกรรมทำความช้ำ
เมื่อมีไฟแล้วที่ไหนคั่วันจะวาย

ความผิดตัวหรือจะปิดให้มิดหาย
อันช้ำงคายหรือจะปิดด้วยใบบัว”
(ภูตเหลือง)

“ร่วิวรรณขวัญใจอยู่ในห้อง
เกย์ลอบเล่นเป็นซักกับผู้ชาย
คายระงับนั่งระแวงแก้ดึงรักษา
พ่อรังเกียจความจนพีสูญชัย
คนทึ้งสืบมินทากันหนาหู
เมื่อมีไฟแล้วที่ไหนจะไม่ครัว

นำเนตรนองซ้ายหยาดไม่ขาดสาย
พ่อขับได้ห่วงห้ามไม่ตามใจ
จะพบหน้าซ้ายໄก้ใจน
หนูกลุ่มใจตอนที่มีครรภ์
เรื่องเด่นซักลอบชนกิรนษ์ขวัญ
นางก้มกันแสงหาโศกาลัย”
(นังจุราษลีนกล)

๑๓๕) มือครายาสาวได้สาวเอา หมายถึง “ใจคิดใจได้ โลกอย่างได้มาเป็นของคนโดยไม่รู้สึกอะไร” เป็นสำนวนที่น่าจากบริหิร่องเล่นโนราบที่ว่า “ซักสาวอย่านานา trovare ต้องคง บุนนางนาเอง มาเล่นซักสาว มือครายาสาวได้สาวเอา มือครายาสาว เดลาวัลย์ต่อเข้า” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือน อบรมุต ดังเช่น

“อันเงินทองต้องเบิกจากพระคลัง
ใจรุกษ์ร้อนอย่างไรก็ไม่ร่า
น้อเงินรายภูร์กว่าคเงินหลวงหลอกหลวงกิน
เขากาย โงกันมาก่อนก็ไม่ห่อนผิด
มือครายาสาวได้สาวเอา

พอมีทางช่องให้วิงก์โคงกิน
เห็นได้ท่าก์ต้องงับเอาทรัพย์สิน
เงินแผ่นคินถ้าได้ช่องก์ต้องเอา
ต้องถือสิทธิ์ทำบ้างเหมือนอย่างเขา
แล้วตั้งเจ้าสุริยะปัญจาระนคร”
(สิงหาราชกษัตริย์ศึก)

๑๓๖) มือถือสาภปักษ์อีกีล หมายถึง “มักแสดงตัวว่าเป็นคนมีศีลธรรมแต่กลับประพฤติชั่ว” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๙๖๖) หรือ “คนชั่วที่ปากพร่ำพูดแต่ความดี” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๖๘๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็น เช่นนี้ กล่าวคือปากพร่ำพูดแต่ความดีแต่กลับประพฤติชั่ว พูดเป็นสำนวนว่า มือถือสาภ (สาภเป็นเครื่องมือสำหรับทิ่มหรือคำสั่งของ

หรือคน) ปากถือศีล (ศีล คือ ข้อห้ามไม่ให้กระทำชั่ว) ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๓๕ มีการสับเปลี่ยนคำไปมา ดังเช่น

“ทั้ง wang รัฐวรา ภูริ หรือ วงศานา
ไม่หลบหลีกปลีกตัวซังพัวพัน
ปากถือศีลแต่ว่ามือยังถือสาก
ขัน เตร เผ่า เจ้า คุณ ยัง วุ่น วาย

ยัง เมามัน ต้ม หา จน ตา หัน
หลง คืบ ยสรร เสริญ สุข เสีย ทุกราย
จึง ลำบาก ลำบาน ต้อง ขวน ขวย
 เพราะ อยาก ได้ อายาก คง อยู่ ทั้ง นั้น ”
(เจ้าแสงเพชร)

“มึง เป็น มิตร พิค สัญญา ไอ หน้า สัตว์
เด็ก ที่ หลับ อยู่ ที่ ได้ ร่ม ไม่ ไว้ ไทร
ปาก ถือ ศีล แต่ นิ่ง ยัง ถือ สา ก
การ ควบ ห้า สาม กคี ที่ แห่น นี้ พ้อ
ภู ก พิค ที่ นา เป็น มิตร กับ ไอ ชาติ ชั่ว
ที่ สัญญา ภู ก พิค เพระ ภู ก คิด เมตตา

มึง แก แล ง ขัด ผล ประ โยชน์ ภู ก โกรธ ให ญ
อู ก ห ล า น ไกร ที่ มึง เป็น ก ำ ง มาก ว า ง ค อ
ญ ไม่ อ ย า ก เกร ง กลัว ไอ หัว หม อ
มึง ทิ ง ข อ ผ ู ก พ ั น ที่ สัญญา
ประ พุ ติ ตัว ด ง อยู่ แบบ หมุ หมา
มึง จะ ช า ่ น เด ก ให ต า ย ภู ก ไม่ ให มึง ทำ ”
(อาครรพัฟ สวาราท)

(๑๗) ในต่าย หมายถึง “วิธีการที่จะเอาชนะศัตรูได้” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๘๘๖) หรือ “กลยุบายสุดยอดที่นำมาใช้” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๖๕๙) เป็นสำนวนที่มาจากการต่อสู้โดยใช้กระเบื้องที่มีท่าศรีษะต่อสู้หดลายทำ ทำท่าศรีษะต่อสู้หดลายทำ ซึ่งเป็นท่าที่สำคัญที่สุด และจะนำมาใช้ในกรณีที่จำเป็นที่สุด เรียกว่า “ไม้ตาย” ซึ่งต่อนมาได้กลายเป็นสำนวนขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๓๕ อบรม ดังเช่น

“พระทรงสิทธิ์อิทธิบารีชาณลักษ
ทิ้งไม้ต้ายให้เข้าชายกุยด้า

จึงสามารถพูดพันเป็นปัญหา
กับเจ้าฟ้าพร้อมรายมุ่งหมายใจ”
(เสวตฉัตรเวียงชาน)

๑๓๙) “ไม้เบื้องไม้เม้า หมายถึง “ไม่ลงรอยกัน ขัดแย้งกันเป็นประจำ” (พจนานุ
กรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๘๘๗) กาญจนากพันธุ์ (๒๕๒๑ :
๑๕๒) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “มีเรื่องหรือมีเหตุที่ทำให้อ่อนระอาต่อ กัน
ไม่อย่างสบاق กัน ไม่ชอบ กัน ไม่ถูก กัน ไม่เข้า กัน เกิดขึ้นชัก กันอยู่เสมอ เป็นนิจ”
เป็นสำนวนที่มีจากการวางแผนยาเบื้องหรือยาพิษทำร้าย กัน ยาเบื้องหรือยาพิษที่ทำให้คนมา
หรือตายได้ มาจากเด็น ไม่บางชนิดซึ่งเรียกเด็น ไม่ชื่นมีพิษบางชนิดเหล่านี้นั่นว่า “ไม้พิษ”
หรือ “ไม้เบื้อง” หรือ “ไม้เม้า” คนที่ถูกความไม้เบื้องไม้เม้าหรือไม้พิษหรือยาเบื้องหรือยาพิษ
ย่อมจะไม่ลงรอย กัน ขัดแย้ง กัน เกิดขึ้นชัก กัน ฯลฯ เป็นธรรมชาติ ที่ปรากฏในบทนั้น
ตะลุงของหนังสิน் อรุณศ ดังเช่น

“เดินทางไกล ไปเมืองฝางนั้นต่างเขต
หนึ่งสตอรีสองศัตรูอย่าดูแกلن
เรื่องสุรา Narinร้ายนัก
ให้ชูตาอย่าประมาท ให้พลาดพลัง
เป็นไม้เม้าไม้เบื้องเชื่อ ไม่ได้

แม้เกิดเหตุก็จะยากลำบากแสน
ข้อสามแผลกอยอดชื่อระวัง
ให้ดูกรังช์จำคำพ่อสั่ง
จะระวังคนเวียงแก้วอย่าร่วมทาง
จะหาอุบายนพบหลักเป็นปึกหาง”
(เสวตฉัตรล้านนาไทย)

๑๔๐) “ไม่มีสักสิ่งหลังไม่พัง (ไม่มีสักสิ่งตะลึงไม่พัง) เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้
หมายถึง “มีอิมเหตุบ่อมมีผล ทุกสิ่งบ่อมมีเหตุ” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรม
ชาติของตะลึงที่พัง นำมาตั้งเป็นข้อสังเกต เสนอแนะผู้ฟังว่า ทุกสิ่งเกิดจากเหตุหรือทุก
สิ่ง (ที่เกิดขึ้น) บ่อมมีเหตุหรือผลบ่อมมาจากเหตุสิ่งนี้เป็นความจริง เป็นสิ่งที่พึ่งรู้และพึง

วางแผนท่าทีต่อสั่งนี้ให้ถูก เช่น ยอมรับหรือปฏิเสธ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรมุต ดังเช่น

ปัทมา : สำคัญที่มีเหตุจึงมีผล
นิ่มคำนรุ่นก่อนเข้าสอนสั่ง
ไม่มีเรื่องเลยสักลิ่งหลิ่งไม่พัง
นางจากวังเดินทางมากกลางคืน
(เจ้าแสงเพชร)

เกศสุริยา : ขอນกษัตริย์ขัดสนจนพระทัย
เรื่องอะไรเข้ามาค้านการมงคล
แม้ไม่มีสักลิ่งหลิ่งไม่พัง
ไม่มีเหตุอยู่นั่งไม่มีผล
(เสียแรงรัก)

๑๔๐) ไม่ลืมข้ามໄได้ คนล้มอย่าข้าม หมายถึง “อย่าเข้าเติม หรือคุกคุกคนที่เพลี้ยงพล้ำไปแล้ว เพราะเขาอาจกลับคืนมาไม่อำนวยได้อีก” (พจนานุกรมฉบับนั้นตีชน ๒๕๕๑ : ๖๔๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของต้นไม้ นำมาเปรียบ เทียบกับคนกล่าวคือ ต้นไม้เมื่อถูกแล้วไม่สามารถจะลุกขึ้นได้อีกจึงสามารถข้ามໄได้ ไม่เป็นอันตราย ส่วนคนต่างกับต้นไม้ที่ล้มแล้วสามารถจะลุกขึ้นได้อีก การไปข้ามคนที่ล้ม เป็นอันตรายเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ พูดเป็นสำนวนว่า “ไม่ลืมข้ามໄได้ คนล้มอย่าข้าม” ที่จึงเป็นอันตรายเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ ผู้ใดเป็นสำนวนว่า “ไม่ลืมข้ามໄได้ คนล้มอย่าข้าม” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรมุต มีการปรับเปลี่ยนคำ “ไปข้าง” และใช้คู่กันกับสำนวน “ช่วยเจ็คทีดีเจ็คหน” ซึ่งช่วยเสริมให้ความหมายของสำนวนนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ที่ว่า

“เขารังเกียจเหยียดหมายให้เสียเกียรติ
เราเกิดมาสามารถรู้ว่าชาติชาญ
ใช้ไม่ล้มบ่มข้ามหมายกันง่าย
เขารังเกียจเหยียดหมายของเรานะ

คงอยู่ส่อเสียดทับถนนให้ขึ้นหาย
ต้องคิดได้สักครั้งอย่างกังวล
ลูกผู้ชายชั่วเจ็ดกีดีเจ็ดหน
แต่ว่าค่าของคนคือผลงาน”
(นำ้ใจแม่)

๑๔๑) “ไม่หลักปักขี้ความ หมายถึง “โลเล ไม่แน่นอน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๘๘๐) หรือ “โลเล ไปมาเอาแน่นอนไม่ได้” (พจนานุกรมฉบับนัมดิชน ๒๕๔๗ : ๓๐๐) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตการปักไม้หลักลงบนกองขี้ความ ซึ่งมีความอ่อนแหนกว่าไม่แข็งแรง ไม่แน่น โอบอุ่น ล้มง่าย หลุดง่าย นำมاءเบริกนเห็บกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ โอบอุ่นไปมา ไม่นั่นคง ไม่แน่นอน ฯลฯ ที่ปรากฏในบทนั้นจะถูกของหนังสือน อบรม มีการตัดคำบาง ดังเช่น

“คำใบ้รายท่านห้ามเป็นความจริง
 เพราะตัณหาตนหืนเป็นความสุข
 ถึงโภมากที่ได้มาก็ลักษณะไม่ใช่
 ไม่เที่ยงแท้แน่นอนอ่อนแหนอ่อนเอียง

เรื่องผู้หญิงอยู่วัดควรตัดบัญชี
 นำความทุกข์ยุ่งยากเอามาฝ่ากฤษฎี
 ถึงจะดีก็เหมือนหลักปักขี้ความ
 เสียชื่อเสียงผู้ใหญ่เจ็บใจไม่หาย”
(คัมภีร์คำ)

๑๔๒) “ไม่เห็นໂລງຄົມໄມ່ຫັ້ງນ້ຳຕາ หมายถึง “ทึ່ ฯ ที่รู้แต่ไม่กระหนักໄມ່คิด
 ป้องกัน จนกระทั้งพบกับสิ่งที่ร้ายนั้นซึ่งกระหนักได้แต่ก็สายไป ได้แต่เสียใจ” พจนานุ
 กรมฉบับนัมดิชน (๒๕๔๗ : ๖๕๗) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “ไม่เข้าที่คับขันก็
 ไม่นึกเสียใจ” เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนว่า เป็น เช่นนั้น
 นำมาตั้งข้อสังเกตแก้ผู้ฟังว่า คนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้นจะได้รับผลเป็นอย่างนั้น พึงระวัง
 ท่าทีให้ถูก คือ อย่าเป็น เช่นนั้น ที่ปรากฏในบทนั้นจะถูกของหนังสือน อบรม ใช้สำนวน
 นี้ในความหมายว่า สมاشิกสภาพผู้แทนราษฎรบางคน เมื่อขังไม่เข้าที่คับขัน (คือไม่ถูกชู)

สภาษา) ก็ไม่เคยสำนึกร่วมกับชาวบ้านที่ได้เลือกคนเข้าไปเป็นสมาชิกสภากลีบุญคุณ มีคุณค่าซึ่งคนควรจะได้สำนึกร่วมกับคนที่ได้ตั้งญญ่าไว้ เพื่อมาสำนึกร่วมกับชาวบ้านมีบุญคุณ มีคุณค่าก็เมื่อเข้าที่ดับขันคือ สภาษา ถูกบูรณาภิเษก ตนต้องมาหาเสียงหาคะแนนจากชาวบ้านใหม่ ดังที่ว่า

“แรกหาเสียงเพียงจะกลืนฟังชื่นชิด
เมื่อไม่เห็นลองศพก็ไม่พบน้ำตา

ไกรหลงผิดก็ต้องตายเดียดด้วยปลายชีวิต
ไม่ถึงที่บุบสภาก็ไม่เห็นหน้าผู้แทน”
(บุนศึกนรสิงห์)

๑๔๑) “ไม่เอาถ่าน หมายถึง “ใช้การไม่ได้ ไม่เอางานเอกสาร ไม่รักดี” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๓๕๕) หรือ “ไม่เอาธูระ ไม่ทำอะไรเป็นชนิดเป็นอัน” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๖๕๗) เป็นสำนวนที่มาจากการหลอมแร่แปรธาตุ นำนาเบริญเทียบกับพฤติกรรมของคน ที่มีลักษณะเช่นนี้ กล่าวคือ การหลอมแร่ต้องใช้ถ่านที่ให้ความร้อนสูงเป็นอุปกรณ์ในการหลอมแร่ที่ดี เมื่อนำนาหลอม จะมีคุณภาพดีขึ้นแร่ที่เอาถ่าน ส่วนแร่ที่ไม่ดีแม้จะนำนาหลอมสักกี่ครั้ง ก็ยังมีคุณภาพคงเดิม เป็นแร่ที่ไม่เอาถ่าน คำว่า “เอาถ่าน” และ “ไม่เอาถ่าน” จึงกลายเป็นสำนวนขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉัน อบรม ดังต่อไปนี้

“กฎดิหัวงสังเวชน้ำหนาตรอก
มันกลับกลอกอกนอกขิดคบมิตรพาล
เลือดในอกผ่าเหลาไม่เอาถ่าน
 เพราะสันคานดึงดื้อมันถือคี”
(น้ำใจเม่ง)

“หลวงสมบูรณ์พูนสุขทุกกำเรာ
ไม่เอาถ่านการกิจคิดจะเพื่อน
กลับศิดเหลาหลงไหหล้าไขเลื่อน
แม่ครีเรือนรบຮูกทุกเวลา”
(คุมพิมาต)

๑๔๔) ย้อนแนว หมายถึง “ตกแต่งคนหรือของที่ไม่ดีโดยมีเจตนาจะหลอกลวงให้ผู้อื่นเชื่อว่าดี” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๘๕๕) หรือ “ปลอมของไม่ดีให้เป็นของดีอย่างที่ตนต้องการ” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๓๐๕) ภาษาจากพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๑๖๑) อธิบายความหมายของสำนวนนี้ว่า “ลวง หลอกลวงเอาง่าย ๆ เอาของไม่ดีมาแต่งเสียใหม่ให้หลงเชื่อว่าดีแล้วให้ไป เป็นสำนวนที่มารากการข้อมแมวให้เป็นสีต่าง ๆ ตามที่นิยมและเชื่อกันว่าดีเพื่อให้ขายได้ โดยที่สีแมวจริงไม่เป็นเช่นนั้น ผู้ซื้อบางคนที่ไม่รู้ความจริง เมื่อเห็นว่าแมวนั้นสีสวย ก็ซื้อไปเลี้ยง ค่อนมาสีที่ข้อมอาจของลงหรือลอก จึงได้รู้ว่าตนถูกหลอกลวง จึงเกิดสำนวน “ข้อมแมวหาย” ขึ้น พูดสั้น ๆ ว่า “ข้อมแมว” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อบรมุต ดังเช่น

“จึงแตลงแข็งตามเนื้อความลับ

น้องไม่จับแมวปลอมย้อมคราบ”

(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๑๔๕) ยุให้รำดำเนินรำ หมายถึง “ยุให้แตกกัน ยุให้ผิดใจกัน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๑๐) ยังไม่พบที่มาสันนิษฐานว่าเป็นสำนวนที่มารากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น คือ ไปยุแหะให้คน ๒ คน แตกกันหรือยุให้คน ๒ คน เกิดผิดใจกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสิน อบรมุต ดังเช่น

“พระเจ้าตามาด้วยไม่ช่วยห้าม
ถ้ายิ่วถ้านเดี๋ยงไว้ต่อไป
 เพราะคนแผลเข้าแทรกขึ้นแตกจาก
 ยุให้รำดำเนินรำคัวการ

กลับคล้อใจตามสามานุศิษย์ผิดผู้ใหญ่
 จะเสียงไกภายหลังพูดคังนี้
 ถูกไม่อายกันนับถือว่าถูก
 พระสามีเชือครูผู้อุยอน”
(แสงวาริน)

(๑๖) ร้อยชู้ๆ จะสู้เนื้อเมียคน เมียร้อยคนๆ จะสู้พะแม่ได้ หมายถึง “กรรยาดีที่สุด” กรรยาเดิศกว่าผู้หญิงอื่นทั้งสิ้น แม่รักลูกที่สุด แม่บุญคุณต่อลูกมากที่สุด” เป็นสำนวนที่นำความจริงของกรรยาและแม่ที่เป็น เช่นนั้น มาตั้งข้อสังเกตว่า “เนาะแก่ผู้ฟัง หรือผู้อ่านว่า พึงรู้และวางท่าที่ให้ลูกกล่าวคือ กรรยาอยู่บนเป็นที่รักที่สุดของสามีหรือดีที่สุดของสามีหรือรักสามีมากที่สุด แม่รักลูกที่สุด แม่บุญคุณต่อลูกมากที่สุด พึงรักกรรยามากกว่าหญิงอื่นทั้งหมด แต่ขณะเดียวกันก็ไม่หลงกรรยานลืมแม่ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิรนตร มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

“พระตรัสร่วงกินรา กันน่ารัก
ทั้งพวงพ้องเข้าเองกี เกรงใจ
ใช่จะหลงรักเมียจนลืมแม่
อันร้อยชู้หรือจะสู้เมียรักคน

ทั้งขอมยกย์ท่านก็อยู่สมผู้ใหญ่
จะทึ่งไปหรือกียังเป็นกังวล
ที่เพียงแต่เล่าความตามเหตุผล
เมียร้อยคนหรือจะสู้พะมารดา”
(เทพบุตรคงกลนี)

(๑๗) รักดีหานจั้ว รักชัวหานเสา หมายถึง “ไฟคือจะมีความสุขความเจริญ ไฟชัวจะได้รับความลำบาก” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๓๙) หรือ “รักดีจะสบาย ไฟชัวจะได้รับความลำบาก” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๗๑๑) ต้นนิยรูนานว่าสำนวนนี้มาจากการสังเกตจั้วและเสา นำมาเปรียบเทียบ กับการไฟสูงไฟต่ำของมนุษย์กล่าวคือ จั้วอยู่บนที่สูง เบาเรียบได้กับความไฟสูง ความนานะพยาيانจะพัฒนาตัวเองของมนุษย์ ส่วนเสาอยู่ต่ำ หนัก เบเรียบได้กับความไฟต่ำ (ไฟชัว) ความยากลำบากของมนุษย์ พุดเป็นสำนวนว่า “รักดีหานจั้ว รักชัวหานเสา” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิรนตร ดังเช่น

“พ่อจากไปไก่หายไม่วายข้อง
กลัวคนตายใช้คนเบื้องเชื่อกันจร
โนราณว่ารักงานได้หานจั้ว

ลูกทั้งสองอยู่หลังฟังสอน
คิดเสียก่อนจะไว้วางทางนำ้ใจ
ถ้ารักชัวหานเสาจะเอาไฟหน

หวานเป็นลมจนเป็นยาจะด่าให้เมื่อคบคนจะต้องรู้สู้ในหน้าพ่อจากไป/การเด่านี้เป้าปกรอง

อย่าเนื้อใจง่ายง่ายให้ติตรอง
การซื้อผ้าดูเนื้อดีกว่าหรือเข้าของ
ลูกทั้งสองดูแลกันให้แน่นอน”
(กุหลาบคำ)

๑๕๙) รู้หลับเป็นปีก รู้หลีกเป็นทาง หมายถึง “รู้จักເອົາຕ້ວຣອດຫຼືອປ່ຽນຕັ້ງໃຫ້ເຂົ້າກັບເຫດຖາරົມ” (ພຈນານຸກຮນລັບຮາບນັມທີຕຍສດານ พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๖๓) เป็นสำนวนที่มາຈາກการສັງເກດການບິນຂອງນັກ ນໍາມາເປົ້າຍນເທິບກັນກາງກະທຳຂອງຄົນທີ່ມີລັກພະເໜັນນີ້ ກລ່າວຄື່ອ ເມື່ອນກົນດັ່ງໃຫ້ປົກແລະຫາງບິນຫລັບຫລືກສິ່ງທີ່ອູ່ຫ້າງໜ້າ ເພື່ອເອົາຕ້ວຣອດແລະໄປສູ່ຈຸດໝາຍ ເຫັນເດີຍກັນນຸ່ມຍີທີ່ຮູ້ຈັກເອົາຕ້ວຣອດຫຼືອປ່ຽນຕັ້ງໃຫ້ເຂົ້າກັບສດານກາຮັນນີ້ ຈະກຳປະກຸງໃນບໍລິຫານຕະລຸງຂອງໜັງຈິນ ອຣນຸຕ ດັ່ງເຫັນ

“ນຸ່ມຫາດການລາທ່ານອາຈາຍ
ພຣະທີຄາອຍ່າປະນາທະພາດພັ້ນ
ຮູ້ວິຫລັບຫລືກປັນປົກຫາງ
ເປັນຜູ້ໜູງສິ່ງທີ່ຂ້າວຄື່ອຕ້ວນລົກນີ້

ກວານສັງສາພຣະທີ່ຄຣິຈຶ່ງສອນສັ່ງ
ຈົງຮະວັງກັບພາລິນາຮມິພ
ອຍ່າທໍາຫາງໃຫ້ສັງຄູນມັນຄູ້ມືນ
ເມື່ອໄດ້ຍືນຄໍາຢູ່ຍິງອຍ່າຫລົງເພີ່ນ”
(ເພີ່ນພາຍາບາທ)

๑๖๐) รู้หวັນ ຫຼືອ ຮູ້ຈັກหวັນ ເປັນສຳນວນໄທຍດື່ນໄດ້ ພາຍື່ອງ “ຮູ້ຈັກພິຈຂອບ
ຂ້າວຄື ຄວ່າໄມ່ຄວ່າ ຮູ້ຈັກເວລາ” ເປັນສຳນວນທີ່ມາຈາກການສັງເກດພຸດຕິກຣົມຂອງຄົນບາງຄົນທີ່
ເປັນເຫັນນີ້ ນໍາມາຕັ້ງຂໍ້ສັງເກດວ່າເຮົາກວ່າທໍາຫຼືອໄນ່ກໍາເຫັນນີ້ ກລ່າວຄື່ອ ຄົນບາງຄົນຮູ້ຈັກ
ພິຈຂອບຂ້າວຄື ຄວ່າໄມ່ຄວ່າ ຮູ້ຈັກເວລາ ວ່າເວລາໄດ້ກວ່າທໍາສິ່ງໄດ້ ຄື່ອ ຮູ້ຈັກ “ຫວັນ” (ຫວັນ ຄື່ອ
“ສວຣຣີ” ຈຶ່ງໝາຍື່ອງ ບຸນ ຄວາມສຸຂ ຄວາມດີ ຄວາມເຈີ້ຍ ຫຼືອ “ຕະວັນ” ຈຶ່ງໝາຍື່ອງ
“ເວລາ”) ຈຶ່ງເປັນພຸດຕິກຣົມທີ່ຄືສົນຄວ່າທໍາ ສ່ວນບາງຄົນມີພຸດຕິກຣົມເປັນຕຽງໜ້າມ ຄື່ອ ໄນ
ຮູ້ຈັກຫວັນ ຈຶ່ງເປັນພຸດຕິກຣົມທີ່ໄນ້ດີໄນ້ສົນຄວ່າທໍາ ທີ່ປະກຸງໃນບໍລິຫານຕະລຸງຂອງໜັງຈິນ
ອຣນຸຕ ດັ່ງເຫັນ

“นายสีแก้วยอดทองคนของตา
นายสีแก้วนี้เข้าอยู่พ่อรู้หัวน

ให้ธิดารับไว้ได้ใช้งาน
ไอกหงษ์นั้นผ่านเหล่าไม่อาจล่า”
(เจ้าค่อนทอง)

๑๕๐) เรายาความเข้าใจว่า หมายถึง “มีความเห็นที่ขัดแย้งกัน” เป็นสำนวนที่นำเอาความแตกต่างของความกับวัว นำมาเปรียบเทียบกับความเห็นที่ขัดแย้งเห็นต่างกันของต่างกันของคนสองคน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๙๗ เห็นที่ว่า

“น่าสงสารพิมพกาวาท้อง
ถูกผัวทึ้งยิ่งทุกชั่วหมู่ทวี
โไอ้แรกรักผักดันที่ข้มขื่น
พอเบื้องหน่ายเรายาความเข้าใจว่า

น้ำบนตรนองแนวหน้ามารศรี
เข้าหลักหนีห่างแท้ไปแต่ตัว
ยังชนชั้นว่าหวานสั่นด้านผัว
ออกซื่อผัวเข็คขยายแล้วชาตินี้”
(อาทรอพย์สาวาท)

๑๕๑) เรื่องขาดพาย เป็นสำนวนไทยเดิมได้ หมายถึง “ไม่มีจุดหมายปลายทาง ขาดจุดหมายปลายทาง เครวังคว้าง” เป็นสำนวนที่นำความจริงของเรื่องที่ขาดพาย (พายคือ ไม่พายใช้พายและบังคับทิศทางเรือ) ซึ่งจะโดยเครวังคว้างไม่มีจุดหมายปลายทาง นำมาเปรียบเทียบกับชีวิตครอบครัวที่ไร้ผู้นำชี้ช่องเครวังคว้าง ไม่มีจุดหมายปลายทางที่แน่ชัด ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๙๗ ดังเช่น

“พ่อของเข้าเท่านಡเดี้ยดีมทัน
จนเสียกิจ ไม่คิดการงานประกอบ
สุดปรึกษาทางให้บางเบา
ไหนค่ากินหนี้สินเหล้าเข้ามาแทรก
เราเหมือนเรื่องขาดพายท้ายกี้รัว

ตกเป็นคนติดเหล้าเท่าแต่เมาม
สุรากรอบสิ้นปัญญาเป็นผ่านเหล่า
ไม่รับอา庇ดขอบกับครอบครัว
เหมือนเอากาครอบไว้รอบหัว
จึงครอบครัวเราอนาคตต้องขาดแคลน”
(พ้าสูงแผ่นดินต่า)

๑๕๒) เรือผ่าจอก เป็นสำนวนไทยอันได้บางครั้งใช้ว่า “เรือผ่านป้าจอก” หรือ “เรือเข้าป้าจอก” หมายถึง “แม้จะผ่านผู้ชายมาแล้วก็ไม่ pragmoyalพิรุธ ไม่มีร้อยพิรุธ” เป็นสำนวนที่นำความจริงของจอก (พืชลอยน้ำมักขึ้นในน้ำนิ่งหรือในคูน้ำไหลเรื่อย ๆ มีรากเป็นกลุ่มใหญ่ลอดอยู่ในน้ำ หรือเกาะยึดโคลนอยู่ในเป็นแผ่นสีเขียวสดช้อน ๆ กันชัดตั้งบนผิวน้ำ) ซึ่งเมื่อเรือผ่าหรือผ่านก็จะแยกออกจากกันแต่เมื่อเรือผ่านไปแล้วก็จะกลับชิดเหมือนเดิม ไม่ pragmoyalพิรุธ ให้หลงเหลืออยู่ นำมาเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่ผ่านผู้ชายมาแล้ว เคยมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายมาแล้วว่ามีลักษณะเช่นนี้นี่คือไม่ pragmoyalพิรุธ ฯ หลงเหลืออยู่ ที่ pragmoyalในบทหนังตะลุงของหนังอัน อบรม ดังเช่น

“ที่เนื้อนุ่มนุ่นฉ่ำเหมือนน้ำอ้อย
เพียงครั้งหนึ่งคงไม่ถึงกับเป็นชาบ
ถึงถูกชายอื่นชินดิมรสแล้ว
พิชผักจอกมีอิรือออกก์หมครอย

ถึงเหลือร้อยมดตอนก็หอมหวาน
ได้แต่งงานแล้วก่ออยปีคให้มิตรอย
เหลือกันแก้วน้ำตาลหวานคอหอย
จะคิดน้อยใจอะไรทำไม่กัน”
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

๑๕๓) เรือล่นในหนองทองไม่ไปไหน หมายถึง “คนในเครือญาติแต่งงานกันทำให้ทรัพย์มรดกไม่ตกไปอยู่กับผู้อื่น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๗๔) หรือ “การแต่งงานกับเครือญาติกันทรัพย์มรดกยังตกอยู่ในวงศ์ตระกูล” (พจนานุกรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๑๔๕) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตเห็นความจริงของเรือ ที่บรรทุกทรัพย์สินสิ่งของที่มีค่าต่าง ๆ ว่าเมื่อล่นลงทรัพย์สินสิ่งของที่มีค่าเหล่านั้นอาจเปียกเสียหายไปบ้าง แต่ทรัพย์สินสิ่งของซึ่งมีค่าจริง ๆ ก็ยังอยู่ในบริเวณนั้นเรื่องซึ่งเป็นทรัพย์สินที่มีค่าอย่างหนึ่งก็ยังอยู่ในบริเวณนั้น นำมาเปรียบเทียบกับการแต่งงานของคนที่เป็นญาติกันว่าเป็นเช่นนั้น ที่ pragmoyalในบทหนังตะลุงของหนังอัน อบรม ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า “ถึงแม้จะสูญเสียอะไรไปบ้างก็จะไม่เสียไปอย่างสูญเปล่า แม้จะสูญเสียลูกสาวไปแต่เราได้ลูกเขยที่ดีคู่ควรกับลูกสาวมาทดแทน” เช่นที่ว่า

“เรื่องเงินหมันขันหากต้องช่วยเหลือ
ต่อข้างงานการพิธีไม่ต้องมีอะไร

ถือว่าเรื่องลืมในหน่องทองไม่ไปไหน
ให้ผู้ใหญ่รอด้นต์สองคนก็พอ”
(แสงพยัคฆ์)

“นารพิงดูรู้ประวัติราชบุตร
จะออกปากฝากฝากรັງพระธิดา
เมื่อเราฝากลูกไว้อยู่ใกล้ชิด
ไม่เรียกร้องต้องการให้มากมาย
เหมือนเรื่องคำสำคัญสุพรรณหงส์

ยิ่งแสนสุคสุข โสมน้ำสา
ด้วยบัญญัติแบบกลอุบายน
คงไม่ผิดแผนการประนามหมาย
ถึงจะให้เข้าฟรีฟรีเราก็คือใจ
เมื่อลืมลงในหน่องทองไม่ไปไหน”
(แสงพยัคฆ์)

“สมเด็จท้าววงศ์วิชัยขอน ไกรจักร
มิได้รู้เรื่องราวเข้าสายฟ้า
ให้อยู่ใกล้พระบุศรีรัตน์ร่มย์
แต่สายฟ้าสารพัดอีกด้อด้วย

สุดแสนรักเหมือนราชปาราณ
สำคัญว่าราชกุมารสำราญใจ
นีกว่านี้เรื่องลืมในหน่องทองไม่ไปไหน
ถึงผู้ใหญ่เปิดซ่องก็ไม่ต้องการ”
(ฟ้าสูงแผ่นคินคำ)

๑๕๔) เรื่องใหญ่เข้าคลอง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ผู้ใหญ่ที่ต้องตกอยู่
ในการะจำยอม” เป็นสำนวนที่นำความจริงของเรื่อใหญ่ ซึ่งเมื่อเข้าคลองต้องติดขัดจะไป
ข้างหน้าก็ไม่ได้ จะถอยหลังก็ลำบาก นำมาเบริกนเทบกับผู้ที่เป็นใหญ่ที่ต้องตกอยู่ใน
ภาวะเช่นนั้น คือเข้าที่คับขัน ติดขัด ไม่สามารถจะแก้ไขหรือทำอะไรได้ ที่ปรากฏในบท
หนังตะลุงของหนังสือนิ่น อรนุต เช่นที่ว่า

“พิษณุนาօญู่ในรัตนา
สอนสัมภាយณ์บรรดาประชาชน
เจ้าอยู่หัวกลัวพรมเหสี

ใช้ปัญญาสั่งเกตดูเหตุผล
กีร្យิกลงนางสรร้อยแก้วกัลยา
จึงได้มีความยุ่งยากมากนักหนา

กำลังคนของบุนพลดสุริยา
เรื่องทั้งนี้หากไม่มีนางสร้อยแก้ว
สารองค์ทรงฤทธิ์สิทธิชัย

พระราชาจ้ายอมตรอมพระทัย
ถึงผิดแล้วก็พ่อนองซ่องแก๊ๆ
เป็นเรือใหญ่เข้าคลองหมุดซ่องทาง”
(ราชินีมหากาฬ)

๑๕๕) เรือใหญ่กว่าคลอง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “วางแผนลำบาก อยุ่ยาก” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตความจริงของเรือที่ใหญ่กว่าคลอง (ลำคลอง) ว่าจะลำบาก ติดขัด ไม่เหมาะสมที่จะใช้ นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เป็นเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรมุต ใช้ในความหมายว่า “เป็นส่วนเกิน สิ่งที่ไม่มีความหมาย ไร้คุณค่า ไร้ประโยชน์” เช่นที่ว่า

“อันเมียเก่าแขหามายเหมือนปลายอ้อด
กล้ายเป็นเรือเหลือล้ำกินลำชาร

ย่อมชิดกรอยเสื่อมรสมหดความหวาน
ต้องขึ้นคานค้างน้ำซอกชำๆ”
(นัจจุราชสายนำ้ผึ้ง)

“อยู่วันหนึ่งพระมารดาปรึกษาหนู
แม่นึกอายคล้ายเรือเหลือลำชาร

แม่ไม่อยากอยู่ในปราสาทรราชฐาน
ต้องค้างคานนานน่าระอาอย่าง”
(กาญจนาภิเษก)

๑๕๖) สั่นหัวจนหาง หรือ “ล่ำหัวจนท้าย” หรือ “ร่วมหัวจนท้าย” หมายถึง “ร่วมทุกชั้นร่วมสุขกันตั้งแต่ต้นไปจนจบ” (พจนานุกรมฉบับนัมดิชน. ๒๕๔๗ : ๗๖๓) เป็นสำนวนที่เกิดจากการพยาเรือที่คนที่นั่งหัวเรือและนั่งท้ายเรือ ต้องช่วยกันพายจนไปถึงที่หมาย หากเรือไม่ล่นก็จะไปถึงที่หมายด้วยกัน แต่หากเรือล่นก็จะต้องล่นกีดกันน้ำ ด้วยกัน ทุกชั้นยากด้วยกัน นำมาเปรียบเทียบกับการร่วมมือร่วมใจร่วมทุกชั้นร่วมสุขกันของคนสองคน ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนจบ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรมุต ดังเช่น

“แม่ทางกลางป่าดึงสินหัววัน
จนรักใคร่ได้เสียเป็นเมียผัว

ความสัมพันธ์พอกพูนเพิ่มทวี
ล่มหัวใจทางกลางไฟรศรี”
(กามเทพหลวง)

๑๕๗) สั่งคงอยู่เห่า หมายถึง “บังอาจลักษณ์โดยหรือล่อลงเอาทรัพย์สินเป็นต้นจากผู้ที่น่าเกรงขาม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๕๑) หรือ “แอบกระทำล่วงเกินผู้มีอำนาจจนลำเรื่จ” (พจนานุกรมฉบับพิชณ ๒๕๔๗ : ๗๖๔) เป็นสำนวนที่นำความมีพิษน่าเกรงขามของอยู่เห่าที่หากตัดครอเข้า ก็เป็นอันตรายอาจถึงตายมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่น่าเกรงขาม คนที่กล้าสั่งคงอยู่เห่า จึงต้องกล้าหาญกล้าเสียง อันตราย เช่นเดียวกับคนที่บังอาจลักษณ์โดย หรือล่อลงเอาทรัพย์สินหรือสิ่งอื่นจากผู้ที่มีอำนาจน่าเกรงขาม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๕๑ ดังเช่น

“ฝ่ายพวกโจรชั้นสมุนต่างรุ่นราษฎร
ที่หันหึ้งหุบเข้าลำเนาป่า
พวกเรานี้มีผิดคิด ไฉน
แต่เวียนวนคืนหาอยู่ซ้านาน
ให้ดัวให้ไห้ครอกล้าทำสำนารถ
ตอบลักษภาพระบุตรีหนีจากเรา

เมื่อนางหายออกจากช่วงเวลา
ตามคืนหาทั่วชนไม่พบพาน
ไทยผู้ใหญ่เข้าต้องลงไม่ลงสาร
มิได้พานพบองค์นางนงเยาว์
ทำบังอาจสั่งคงล่อคอยู่เห่า
เราต้องเอาเรื่องแสดงแจ้งเจ้านาย”
(สิงหาราชกัมัตริย์ศึก)

๑๕๘) ลอยช้อนคำนเปียก เป็นสำนวนไทยถี่่นใต้ หมายถึง “ไม่ยืดตัวเองเป็นไข่” ปล่อยตัวปรับตัวไปตามสถานการณ์ ไม่ขัดขวางคัดค้านกระแส แม้จะไม่เห็นด้วย” เป็นสำนวนที่เกิดจากการกินเปียกร้อน (ข้าวต้มร้อน) นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น คือ ไม่ยืดตัวเองเป็นไข่ ปล่อยตัวปรับตัวไปตามสถานการณ์ ไม่ขัดขวางคัดค้านกระแสแม้จะไม่เห็นด้วย ฯลฯ กล่าวคือ การกินเปียกที่ร้อนผู้ที่กินต้องเลือกช้อนเปียกที่เย็น ซึ่งมีน้อยอยู่ข้างชามกินก่อนไม่กระโจนกลาง คือ ช้อนเปียกที่ร้อน

ซึ่งมีมากและอยู่กลางชาน กินก่อนจะกินได้ปลอดภัยไม่เป็นอันตราย การที่เลือกช้อน เปียกที่เย็น ซึ่งมีน้ำอยู่ข้างชานกินก่อนนี้เรียกว่า “ลอยช้อนตามเปียก” ซึ่งค่อนมาได้กลາຍ เป็นสำนวนที่มีความหมายพิเศษขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณต มี การปรับเปลี่ยนถือคำไปป้าง เช่นที่ว่า

“พระนารายณ์สุริยงบลงใจได้
เขากะพาไปไหอก็ไปลง

ว่าจะไม่ขัดขวางให้หนางหมอง
เข้าทำงานของข้าวต้มร้อนลอยช้อนตาม”
(เดือดรักล้านลพิน)

๑๕๔) ลาย หมายถึง “ฟื้มือ ชื่อเสียง เกียรติยศ ความดี” เป็นสำนวนที่มาจาก ลายบนตัวของเสือ โครงที่แม่ตัมนจะตายไปแต่ลายบนตัวของมันยังเด่นชัด ยังน่าเกรง ขามอยู่ นำมาเปรียบกับฟื้มือ ชื่อเสียง เกียรติยศ ความดีของคน ที่แม่ตัวจะตายไปแต่ ฟื้มือ ชื่อเสียง ก็ยังคงติดอยู่ในโลก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณต เช่น ที่ว่า

“ถึงตัวตายลายติดเป็นประวัติ

ปรากฏชัดชื่อหนังดังสนั่น”

(จำเลยรัก : บทประยหน้าบท)

“ถึงตัวตายลายติดสะติอิน

คู่แผ่นดินแคนได้ไว้หลักฐาน”

(พระมหาลิขิต : บทประยหน้าบท)

“ตัวท่านตายลายท่านติดเป็นประวัติ

ยังเด่นชัดมารฐานวางแผนการหนัง”

(ม่านลพิน : บทประยหน้าบท)

(๖๐) ลิ้นแلن ลิ้นสองแಡก ลิ้นเหี้ย เป็นสำนวนไทยดั้นได้ หมายถึง “ไร้สัจจะ ตรabeศัตย์ ไม่รักษาคำพูด พูดโกหก” เป็นสำนวนที่มาจากการลิ้นของแلن (เหี้ย ตะกวัว) ที่เป็นสองแಡก นำมาเปรียบเทียบกับคำพูดที่เป็นสองแಡก คือ เชื่อถือไม่ได้ ไร้สัจจะ ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรมฯ เช่นที่ว่า

บุญรา : อันโศกอื่นหมื่นแสนในแคนโลก
มันไม่โศกลึกซึ้งเหมือนหิ้งผัว
ยอมเสียทองของรักสักเท่าตัว
ขึ้นชื่อผัวลูกไม่ทิ้งให้หลงใจ
ถึงผัวเข้าแล่ก์ใจไม่หนักแน่น
คนลิ้นแلن โถเลเต้อ ไถด
ไม่เที่ยงตรงคงคำในน้ำใจ
เหมือนยอดไฝ่ลมพัดให้กวัดแก่วง
(คัมภีร์คำ)

“มันได้ทำสัญญาพูดจาไว้
ต้องลงโทษ โกรธกัน เพราะสัญญา
มันพูดปลิ้นลิ้นแಡกสองแພกพลิ้ว
เมื่อมันแก่ลึ้งให้กู โกรธต้องโหคร้าย

มากลับกล้ายพลิกพลิ้วปลายชีวหา
กุจะค่าเสียให้สมทีคมคาย
เหมือนอย่างชีวหาที่ยกเสียหาย
ราพน์ร้ายรืนอกนอกบูรี”
(อาการรพษ์สาวาท)

(๖๑) ลูกไก่oyer ในคำมือ หมายถึง “ผู้ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจ ไม่มีทางหนี หรือทางค้อสู้” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๐๒๑) หรือ “ผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจต้องขึ้นอยู่กับความเมตตาของเขา” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๑๗๘) เป็นสำนวนที่นำความจริงของลูกไก่ ที่ตกอยู่ในคำมือที่ไม่สามารถหนีหรือค้อสู้ได้เลย นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่มีดักษณะเช่นนั้น คือ ต้องตกอยู่ภายใต้

อำนาจของคนอื่นโดยไม่มีทางหนีหรือทางต่อสู้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรม ดังเช่น

“คืนชนาลีมพสมี
ปลดอยให้ไปแต่ตัวส่วนหัวใจ

นางเสกพาสามีให้หลงイラ
เหมือนลูกไก่ที่นางกำไว้กับกร”
(ภาษาพะรະชาງ)

“นี่หรือแก้วกำพล ไอ้คนกล้า
ตัวเท่าหมูสูช้าง ได้อ่าย่างไร

จะหลบหน้าหนีอย่าไปไว้ไหน
เหมือนลูกไก่ที่ถูกกำห้ามตาย”
(ราชินีวิปโยค)

(๖๒) เลี้ยงลูกเสือลูกจระเข้ หมายถึง “บำรุงเลี้ยงลูกศัตรุหรือลูกคนพาลจะได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๐๓๗) เป็นสำนวนที่มาจากการเลี้ยงลูกเสือและลูกจระเข้ ซึ่งเลี้ยงไม่เชื่อง บางครั้งก็ทำร้ายคนเลี้ยง นำมาเปรียบเทียบกับการเลี้ยงลูกศัตรุ หรือลูกคนพาลที่มีลักษณะเดียวกัน คือ เป็นอันตรายต่อผู้เลี้ยงในภายหลัง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรม เช่นที่ว่า

“คำนิศาว่าขานพาลพาลา
คำว่าเลี้ยงลูกเสือลูกจระเข้”

แกดค่าเคี่ยวเข็นไม่เห็นใจ
เหลือคนไขบิดาน่าสังสัย”
(คัชนีนาง)

(๖๓) แล่นเนื้อเดือหนัง หมายถึง “บุคคลเอาผลประโยชน์” (พจนานุกรมฉบับนั้น พ.ศ. ๒๕๔๗ : ๑๙๕) เป็นสำนวนที่เกิดจากการแล่นเนื้อเดือหนังสัตว์ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งทำให้สัตว์ที่ถูกแล่นเนื้อเดือหนัง ต้องเจ็บปวดมากหรือพิการหรือต้อง

ตามไป ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า ลงโทษให้เจ็บปวดทรมาน ทรมานให้สาสม ดังที่ว่า

“จะแล่นเนื้อเอือหนังเสียทั้งเป็น

ให้เหมือนเข่นทำกับสัตว์เครื่อง官”

(ภูตเหลือง)

๑๖๔) แล่นเนื้อเอือเกลือท่า หมายถึง “ลงโทษให้สาสมอย่างเจ็บແสนทรมาน” (พจนานุกรมฉบับนิติชน. ๒๕๕๑ : ๗๘๕) เป็นสำนวนที่นำเอาความเจ็บແسنทรมานอันเกิดจากการถูกแล่นเนื้อและทำเกลือ มาเปรียบเทียบกับความเจ็บແسنทรมานจากการถูกลงโทษว่าพอ ๆ กัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้าง ดังเช่น

“ไอ้วายานี้น่าจะแล่นเนื้อ

แล้วอาอกลือผงคุกให้ทุกแพล”

(ภูตเหลือง)

๑๖๕) วัครอยเท้า หรือ วัครอยตีน หมายถึง “มุ่งตอบแทน มุ่งแก้แค้น นุ่งอาฆาต” (ภาษาจนาคพันธุ. ๒๕๒๑ : ๒๕๒) เป็นสำนวนใช้กับลูกที่คิดจะสู้ฟ่อหรือใช้กับผู้น้อยที่คิดจะหักล้างผู้ใหญ่ที่เคยบังคับบัญชาตนมาเกี่ยวก็ได้ สำนวนนี้มาจากพุทธิกรรมของความทรพีในเรื่องรามเกียรติ์ ก่าวคือ ความทรพีเป็นลูกของความทรพา ความทรพาเดิมเป็นเทพอยู่ในสวรรค์ กระทำผิดถูกพระศิวะสาปให้มาเกิดเป็นความอยู่ในโลกมนุษย์ จนกว่าจะตายด้วยลูกของตนจึงจะพ้นคำสาป เมื่อความทรพามีลูกหากเป็นตัวผู้ก็จะฆ่า เสียทั้งหมด แต่เมื่อของความทรพี ซึ่งกล่าวว่าถ้าลูกของตนเป็นตัวผู้ก็จะถูกฆ่าจึงยอมไปคลอดลูกในป่าเป็นตัวผู้ดังชื่อลูกว่าทรพี นางໄไดฝากลูกไว้กับแพทย์ดาให้ช่วยเลี้ยงคุ้มครอง ช่วยเลี้ยงทรพีจะ: โถเข็น ทรพีคิดจะฆ่าพ่อจึงพยายามไปวัครอยเท้าพ่ออยู่เสมอ เมื่อพบว่าร้อยเท้าของตนทำร้ายเท้าของพ่อจึงไปท้าพ่อรบและขวิดพ่อตาย พุทธิกรรม

การวัครอยเท้าของทรพีดังที่กล่าวมานี้เป็นที่มาของสำนวนนี้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ เช่นที่ว่า

“มึงผ่าหล่าเผ่ากอกรชน
ถ้าแม่นรู้จะล้างให้วางวาย
วัครอยเท้าท่าร้อยของบิดา

ลีมคุณคนโง่ขาดแบบปัญญา
ไม่อยากเลี้ยงเอาไว้ให้ขายหน้า
แล้วออกท้ารบพ่อไ้อีทรพี”
(ภาษาเพทพิศคิว)

๑๖) วัวเคยชา ม้าเคยชี้ นายถึง “กระทำกิจกรรมร่วมกันจนรู้ใจกัน มักใช้ ในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ” (พจนานุกรมฉบับนัดชน. ๒๕๔๗ : ๘๐๓) เป็นสำนวน ที่มาจากการใช้วัวหรือใช้ม้าทำงาน เช่น ไถนา หรือ ฯ เป็นต้น ซึ่งผู้ที่เคยใช้ย่องรู้จัก รู้ใจ วัวหรือม้าที่ใช้นั้นเป็นอย่างดี นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่เคยมีความสัมพันธ์กันมาก่อน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเพศว่า ห้องสองฝ่ายต่างรู้ใจกันเป็นอย่างดี บางครั้งใช้ว่า “วัว เคยชา” หรือ “ม้าเคยชี้” ก็ได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ เช่นที่ว่า

“หยกแก้วลาพาตัวไปตามดี
จะแย่งแหวนเอามาส่งให่องค์ชาย
อย่าให้ลงกับดายลงไว้ใช้
ถึงแล้วร้ายหมายว่าเหมือนพาชี

อิหมิงกันธรรมลีที่หนีหน่าย
แม่ไม่ให้ก็ต้องมาไม่ปรานี
แม่เห็นไขเข้าของจะมองครี
เขากอยซื้อจ่ากันมานาน”
(ภาษาทพะยะ)

๑๗) วัวเคยใช้ ควายเคยໄโ เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ ตรงกับสำนวนไทยถิ่น กล่างว่า “วัวเคยชา ม้าเคยชี้” ซึ่งนายถึง “กระทำกิจกรรมร่วมกันจนรู้ใจกัน มักใช้ใน เรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ” (พจนานุกรมฉบับนัดชน. ๒๕๔๗ : ๘๐๓) เป็นสำนวน ที่มาจากการใช้วัว ควายไถนา ซึ่งผู้ที่เคยใช้ย่องรู้จักวัวหรือควายที่เคยใช้ว่าเป็นอย่างไร

เป็นอย่างดี นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เคยมีความสัมพันธ์ในการเพศกันมาว่าต่างรู้ใจกัน
กระทำได้ตรงใจกัน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“สององค์สังสารพระผ่านฟ้า
แต่องค์ช้ายฝ่ายน้อยนั้นชั่นนี
พระบิดาอย่าประนามทางแพลดได
จะอาสาตามพระมหาเหลี่ยม
ศีไม่ดีจะหลงเข้าทำอย่างไร
วิสัยวัวเคยใช้ควายเคยไถ”
(ภาษาพะร.)

(๖๔) วัวหายล้อนคอ ก หมายถึง “ของหายแล้วจึงจะเริ่มป้องกัน เรื่องเกิดขึ้น
แล้วจึงคิดแก้ไข” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๐๖๓)
หรือ “เกิดความเสียหายแล้วจึงคิดป้องกัน” (พจนานุกรมฉบับมติชน, ๒๕๔๗ : ๘๐๓)
เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนี้ คือ เมื่อวัวหาย
ไปแล้วจึงเริ่มทำการกวด เพื่อป้องกันไม่ให้วัวหายอีก ทั้งๆ ที่ควรจะทำการก่อน นำมาตั้งเป็น
ข้อสังเกตแก่ผู้ฟังว่า เราไม่ควรจะเป็นเช่นนี้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ
อบรม ดังเช่น

“อย่าให้หันโคนหายล้อนคอไว้เสียก่อน จะเดือดร้อนภายหลังเมื่อหลังลง”
(เพื่อนเกื้อเมียชวัญ)

(๖๕) วิงน้ำไม่เกรงขอน เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “กล้าหาญไม่หวั่น
เกรงอุปสรรค กล้าทำโดยไม่หวั่นเกรงอุปสรรคใด ๆ” เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกต
พฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนี้ กล่าวคือ กล้าวิ่ง (กระโดด) ลงในน้ำโดยไม่เกรง
กลัวว่าจะโคนขอนที่ปักอยู่ค้าง เช่น นำมาพูดเป็นสำนวนว่า “วิงน้ำไม่เกรงขอน” ที่ปรากฏ
ในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า กล้าหาญโดย
ไม่เกรงกลัวเลย เช่นที่ว่า

“เข้าเลือชา กันนานานวันนักการเมือง
พอดีวแต่กแยกพรรคพุดหักล้าง

สมองเพื่องเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน
ทำให้มือนอย่างวิงห้ามไม่เกรงขอน”
(ราชนิวปโภค)

๑๗๐) ศึกเสือหนือใต้ หมายถึง “ศึกสองครั้น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๑๐๔) สันนิษฐานว่าสำนวนนี้มาจากการสู้รบ การทำศึกสองครั้นที่เห็นมุ่งคุกร้ายน่าเกรงกลัว เผ่นเดียวกับเสื่อจะนี้ ศึกหมายถึงการต่อสู้ การสู้รบ เสือ หมายถึง เหี้ยม โหด คุร้าย น่าเกรงกลัว นำมาใช้รวมกันเป็น “ศึกเสือ” หมายถึง “สองครั้นที่เห็นมุ่งคุกร้ายน่าเกรงกลัว” ส่วน “หนือใต้” ก็เป็นคำที่เพิ่มเติมขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสมดุล รวมทั้งเกิดเสียงสัมผัสดล้องของกัน อันทำให้เกิดความไฟแรงขึ้น ที่ปรากฏในบทนั้งตะลุงของหนังสิน อรุณุต ดังเช่น

“จะรับรองสองนางไว้ปรางค์ปรา
เกิดศึกเสือหนือใต้ไปภายหน้า

ให้การะสูกหลวงคุห่าวที่
ได้อาสารบสุกกรุงศรี”
(ศึกตาทอง)

๑๗๑) เศรษฐีเพียงผุด ตุดเพียงแมلن เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “เย่อหยิ่ง เพราะมีทรัพย์เพียงเล็กน้อย” เป็นสำนวนที่เกิดจากการนำธรรมชาติของตุด (บุค) ที่เพียงแมلن (เพียงบาน) ซึ่งค่อยขยายตัวออกจนเห็นได้เด่นชัดขึ้น นำมาเปรียบเทียบกับคนที่แสดงอาการลิงโตก ดีใจ โอ้อวด หยิ่ง ฯลฯ จนออกนอกร้า บางครั้งใช้ว่า “เศรษฐีเพียงผุดปุดเพียงแมلن” ปุด (พืชชนิดหนึ่งคล้ายต้นข้าแต่โตกว่า) เพียงแมلن คือ ปุดที่เพียงแค่หน่อซึ่งจะผลลัพธ์หน่อออกมากอย่างรวดเร็ว จนเห็นได้ชัดเจน นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว ที่ปรากฏในบทนั้นตะลุงของหนังสิน อรุณุต เช่นที่ว่า

“เขาเล่าว่าก็งก่ามันบ้านาย
ค้อยເກາພູ້ໃຫຍ່ເຂາໄປນາ
ພວໄດ້ທົງຄລືອງຫັກໄມ້ຫັກຄອ
ເໜີອນເກຣຍຖືເປີ່ງຜຸດຫຼຸດເປີ່ງແນລນ
ເປັນທິ່ງທີ່ອຍນໍອຍແສງຈະແບ່ງຈັນທີ່

ເພຣະອຍາກໄດ້ສ່ວນຫອງນາຄລ້ອງຄອ^๑
ໄຊກີ້ງກ່າວາຕີ່ໜ້າໜ້າໜ້າ
ນີ້ກວ່າພອແລ້ວທີ່ພົບສໍາຫັນມັນ
ສໍາຄັນແມ່ນໝາຍໃຈວ່າໃຫຍ່ມັນຕີ່
ນີ້ກວ່າມັນມີພອໄນ້ງ້ອໂຄຣ”
(ເຈົ້າຄ່ອນທອງ)

(๑๒) ส່ວນຫາພອພັນຊັ້ງ เป็นสำนวนไทยถື່ນໄດ້ หมายถึง “ทำอย่างขอไปที่
ผลักให้พื้นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนไป” ทำทุกอย่างเพียงแค่ให้ปัญหาพื้นไปจาก
การรับผิดชอบของตัว” เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมการเขี่ยชากรหมาเน่า ซึ่งส่งกลิ่น
เหม็นน่าสะอิดสะเอียนที่มาติดชั้ง (ไม่ที่ปักกันสิ่งต่าง ๆ เช่นน้ำ ขยะ ปลา) ซึ่งผู้ที่เขี่ยจะ
เขี่ยอย่างขอไปที่ เรียกพอให้หลุดจากชั้ง จึงเรียกคริยาอาการที่ทำอย่างขอไปที่ อย่างนี้นั่นว่า
“ส່ວນຫາພອພັນຊັ້ງ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เผื่อนที่ว่า

“ອອໄສແກ້ວກຳພລຄນປາກເສີຍ
ຈະສ່ວນຫາໄຫ້ພັນຊັ້ງໄດ້ອຍ່າງໄຮ
ຈະທຶນເມີນນີ້ກວ່າໄປຫາໃໝ່
ນາເດືອກໄສໃຫ້ກັບຂ້ານ່າຖເຮັດ”
(ราชินีวิปโยค)

(๑๓) สาวไส້ໄທກາດີນ หมายถึง “นำความลับของฝ่ายตนไปเปิดเผยให้คน
อื่นรู้เป็นการประจานคนหรือพرقพວກຂອງตน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๙๕) หรือ “นำความลับของฝ่ายตนมาเผยแพร่-o-yang เป็นการ
ประจานตัวเองหรือพرقพວกตน” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๘๗๐) เป็น
สำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกตว่าเป็น
พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ไม่สมควรจะทำกล่าว คือ นำเอาความลับของฝ่ายไปเปิดเผยให้
คนอื่นรู้ อันเป็นการประจานคนหรือทำให้ตนเสียหาย พูดเป็นสำนวนเชิงอุปมาได้ว่า
“สาวไส້ໄທກາດີນ” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม เผื่อนที่ว่า

“พานางหนนีชี้ชัดว่าขัดกอ

ทำอ้อรือสาวไส้ให้กอกิน”

(สรรค์บันดาล)

“การเดะตนพระธิดาไม่ปวน
เพระคดข้อต่อถูกอีหุกัน
มึงสาวไส้ให้ก้ออีหันเบรต
ต้องขาดลูกากพ่อพอกันที

ในวันนีมึงต้องยับลงดับขันธ์
ทำดีดันของหองจะลองดี
ไม่กลัวเกรดเกรงศักดิ์อบลักษณ์
ถูกจะตีเสียให้ตายไม่ไว้มึง”
(แรงอธิษฐาน)

๑๓๔) สีเท้ายังรู้ผลิต นักประชญ์ยังรู้ผลั้ง หมายถึง “การผลิตผลั้งเป็นเรื่องปกติ” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๘๖๗) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตความจริงของสัตว์สีเท้าเห่นซ้าง ม้า วัว ควายและมนุษย์ที่ผิดพลาด เห็น ก้าวพลาดหรือทำผิดพลาด นำมาตั้งข้อสังเกตว่า ความจริงเป็นเช่นนั้น พึงรู้ เข้าใจและวางแผนท่าทีให้ถูก เห็น ยอมรับ ไม่ต้านทาน ฯลฯ ที่ปรากฏในบทนั้นต่อไปนั้นจึง อบรมดังเช่น

“แม้เล่นผิดกิกกูบบทบาทได
อย่าโคนลื้อก่อภัยให้ร้ายราน
เป็นนักประชญ์ย่อมผลด้อย่างเพื่อสรวณ
คินจะดี เพราะว่ามีหลืบบัง

โปรดอยกพ่อนพักอย่าหักห่าย
ถึงคชสารสีน้ำทัยยังผลิตผลั้ง^๑
ควรไม่ควรกรุณามตตานั้น
หลืบบังไม่รู้สึ้นเพราะดินดี”
(ราชนิวปโ悒 : บทประยนนาบท)

๑๓๕) สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล หมายถึง “บุคลิกลักษณะนิสัยกิริยา
นารายาทำให้ทราบว่ามาจากชาติตรรภูลอย่างไร” (พจนานุกรมฉบับนิติชน ๒๕๔๗ : ๙๗๑) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตสำเนียงและกิริยานารายาของคนว่า สัมพันธ์กับภาษาและสังคมวัฒนธรรม (การศึกษาอบรม) ของคนนั้นอย่างแนบสนิท กล่าวคือ หาก

คนนั้นพุดสำเนียงของภาษาได แสดงว่าคนนั้นเป็นคนของภาษาหรือของสังคมนั้น หาก กิริยาของคนนั้นเป็นอย่างไร怎样หรือประพฤติอย่างไร ก็แสดงว่าคนนั้นเป็นคนของ สังคมนั้นครรภุลนั้น พุดเป็นสำนวนว่า “สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล” ที่ปรากฏใน บทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๖๑ ดังเช่น

“ถูกจะไปใจหายไม่วายหาด
กระแสนนำลึกดันเป็นวนวัง
ใจนุยบ์สุคระวังหงั่นไม่ได้
จะคนคนเขายอมว่าดูหน้าคน
สำเนียงคนย้อมอ ก ก า ย
คินจะดูที่ผลของตนไม่

อย่าประมาทงจำคำแม่สั่ง
เราก็ยังรู้ได้ด้วยสายตาดูด
นอกจากใช้ปัญญาหาเหตุผล
หากเหลือล้นแล้วจะเลี้ยงเบี้ยงอุบາຍ
กิริยานอกเหตุสังเกตหมาย
คนดีร้ายจะรู้ทันด้วยปัญญา”
(คงฟ้าละลองคิน)

“จะหาคู่สู่สมภิรมย์รัก
อย่าตกลงหลงงานของห้ามใจ
ค่าของคนผลงานการพิสูจน์
พึงเสียงมากปากไม่ขบหลบบังเงา
อันสำเนียงเพียงอ ก ก า ย
คนในฝึกหัดออกฟันต่อวันได

ให้เป็นหลักพึ่งพาได้อาศัย
ผู้ชายใดไร้ค่าແຕ้วอย่าอา
ดีแต่พุดทำไม่ได้ก็อย่าเขา
คือหมาแห่ใบดองแห้งที่แก่วงไกว
กิริยานอกวงศรีย่าสงสัย
ก็ต้องให้ขาดสะบันนั่นแหลดดี”
(น้ำใจแม่)

๑๖๖) เสียงทองเท่าหัว “ไม่ยอมเสียผัวให้กร หมายถึง “ยอมเสียทรัพย์สมบัตินิ ค่าได้ แต่ใจจะไม่ยอมเสียผัวไว้ไม่ได้เด็ดขาด” (พจนานุกรมฉบับนิพนธ์ ๒๕๔๗ : ๘๘๘) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของผู้หญิงว่า รักสามมิตรเป็นที่สุค จันยอมเสีย ทรัพย์สมบัตินิค่าต่าง ๆ ได้แต่จะไม่ยอมเสียสามมิตรที่เด็ดขาด นำมาตั้งข้อสังเกตและ เสนอแนะว่าพึงรู้จักผู้หญิงและวางแผนทำให้ถูกต้อง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนัง ฉบับ ๑๖๑ มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง ดังเช่น

“อันแก้วแหวนเงินทองของพื้งปวง
ถึงเสียทองของรักสักเท่าตัว

หญิงจะห่วงก็ไม่ทึ่งเหมือนหนึ่งผ้า
จะแยกผ้าอาไว้มีให้ครา”

(เทพรัตน์)

๑๗๗) เสือคิดจัน หมายถึง “คนร้ายที่จนทาง จนปัญญา หาทางออกไม่ได้” เป็นสำนวนที่มารากเสือที่คิดจัน (จันเป็นเครื่องมือคักเสือ) ซึ่งหาทางออกไม่ได้ ต้องคืนเรนเพื่อหาทางออกแต่ไม่สำเร็จ นำมาเบรยบเที่ยงกับคนร้ายที่ตอกอยู่ในภาวะเช่นนี้ คือ จนทาง จนปัญญา หาทางออกไม่ได้ ต้องเดือดร้อนกระบวนการกระวาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉัน อรุณ เช่นที่ว่า

“พอหยุดลักษักจนทนอดยาก
กล้ายเป็นเสือคิดจันหลายวันมา

เกิดลำบากตอนที่ห้องร้องเรียกหา
เพราเหตุว่านายตำรวจเข้าตรวจการ”
(สองฝ่ายฟ้า)

๑๗๘) เสือพิเพระป้าปัก ป้ากเพระเสือยัง ดินเย็นเพระหญ้าบัง หญ้ายัง เพระดินเย็น หมายถึง “การพึงพาอาศัยกัน” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติ ของสรรพสิ่งว่าพึงพาอาศัยกันเกือกถูกกัน เช่นเสือต้องพึงพาอาศัยป่า ขณะเดียวกันป่าก็ พึงพาอาศัยเสือ กล่าวคือ เสือต้องมีป่าเป็นที่อยู่อาศัยหาอาหารกิน ส่วนป่าก็ต้องอาศัยเสือเนื่องจากมีเสืออยู่คนจะไม่กล้าไปบุกวนป่า ตัดต้นไม้ในป่า ป่าจึงสมบูรณ์ เป็นความจริงอยู่ดังนี้ นำมาตั้งข้อสังเกตและเสนอแนะว่าพึงรู้จักเข้าใจความจริงนี้ และพึง วางท่าทีให้ถูกกัน เช่นที่ว่า

“พระธิดาօบ่าอ้างบุญคุณค่า
อันอำนวยพระมารดาบารมี
ว่าวาหนิงลงอยู่ได้เพรษสายไช

ให้ชักข้าเอียงอาจนานานนี
เสนาบดีร่วงด้วยหน่วยกำลัง
ผู้ยังให้ลุ่่เพรษมีผู้อู้บ่่องหลัง

ดินจะเย็นก็พระร่วงมีหญ้าบัง
เสือได้พึงก็พระร่วงมีป่าปก
เสียเวลาว่ากล่าวเมื่อเข้าใจ

ที่หญ้ายังพระคิดนัยนึงเป็นไป
ป่าได้รักก็พระร่วงเสืออาศัย
เมื่อไหนไหนก็ติดมือของเรามา”
(แสงพยัคฆ์)

(๑๙๕) เสือสองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ หมายถึง “คนที่มีอำนาจหรืออิทธิพล
พอ ๆ กันอยู่ร่วมกันไม่ได้” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ :
๘๕๑) เป็นสำนวนที่นำธรรมชาติของสัตว์ที่ขนาดเดียวกัน ชนิดเดียวกัน ครุ่นข่ายพอ ๆ กัน
ที่มักจะครุ่น แย่งชิงอำนาจกัน ไม่อยู่ในที่เดียวกัน เช่นเสือตัวผู้สองตัวจะไม่อยู่ในถ้ำ
เดียวกัน แม้เสือตัวเมียสองตัวก็เป็นเช่นนั้น มาเปรยบเทียบกับมนุษย์ว่าเป็นเช่นนั้น คือ
คนที่มีอำนาจหรือมีอิทธิพลพอ ๆ กันจะแย่งอำนาจกัน จึงอยู่ร่วมกันไม่ได้ พุดเป็น
สำนวนว่า “เสือสองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้” หรือ “เสือสองตัวไม่อยู่ในถ้ำเดียวกัน” ที่
ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๗๖๓ มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้าง ดังเช่น

“อยู่กัยหลังแก้วกัมหากะราประธิดาท้าไวไฟสิน จากนานินทร์ปัญจารามอาศัย
เกิดวิบัติขัดข้องหมองฤทธิ์
เพราชนนีศิริประกายวายพระชนนี
ท่านรักเมียเสียลูกลูกนินทา
เมื่อเสือสองครองถ้ำที่จั่วัก
แก้วกัมหากะรักแก่กันไม่ผันผ่อน
พระบิตรจะลงโทษไม่โปรดปราน”
(กล่าววินานรัก)

(๑๙๖) หนอนบอนไส้ หมายถึง “ฝ่ายตรงข้ามที่เข้ามาทำที่เป็นพากเพื้บ่อน
ทำลาย” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๗๔๒) หรือ
“คนใกล้ชิดแฝงทำลายจนเสียหาย” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๐๒) เป็น
สำนวนที่เกิดจากหนอนที่แอบซ่อนอยู่ในไส้ของต้นไม้ คอยกัดกินต้นไม้ไปเรื่อย ๆ

กว่าจะรู้ต้นไม้ต้นนั้นก็ถูกกินไปมากแล้ว บางครั้งถึงตาย นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้นคือ แอบเข้ามาทำลายจนอิ่มฝ่ายเกิดความเสียหาย ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉื่น อบรม มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำบ้าง ดังตัวอย่าง

“ไอ้โขมพัสดรเป็นหนองที่ชอนไช

กินอยู่ในลำไส้กูไม่รู้”

(เพื่อนแก้วเมฆวัณ)

“ العنอกอักพักตร์ปลดปลดเผือด
มาผิดหวังพลังพลาคนนิราศลง
เหมือนมีหนองชอนไชอยู่ในไส้
ถูกงสับไครเห็นอ่อนเหลี่ยมเสือพาล

เหมือนถูกเชือดเจ็บชำร้าย
สิ่งถูกคาดผันอันตราย
มันจึงได้หักหน้าทำกล้าหาญ
มาทำการก้าวภัยทำลายกู”
(สิงหาราชกษัตริย์ศึก)

“ข้ารพวงศ์ทรงนุญาตให้ราชบุตรเขย
เป็นตัวหนองชอนไชอยู่ในกรวง

ไม่นึกเลยว่ามหากษัันใหญ่หลวง
เวลาดวงท้าวจะดับอัปตรา”
(สายเลือดขัตติยา)

๑๙) หนังหน้าไฟ นายถึง “ผู้ได้รับความเดือดร้อนก่อนคนอื่น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๒๔๔) หรือ “ผู้ที่ต้องรับหน้าเมื่อคราเกิดความเดือดร้อน” (พจนานุกรมฉบับนิติชน. ๒๕๔๗ : ๕๐๑) เป็นสำนวนที่มาราก การเล่นหนังใหญ่ที่มีการเชิดตัวหนัง ซึ่งต้องเชิดอยู่หน้าไฟ เพื่อให้แขกของตัวหนังไปปรากฏที่ขอ ตัวหนังและคนเชิดจึงต้องอยู่หน้าไฟ และได้รับความเดือดร้อนจากไฟ ก่อนคนอื่น ๆ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่ต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น คือ ต้องได้รับความเดือดร้อนก่อนคนอื่น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉื่น อบรม เช่นที่ว่า

“เพาะผ้าขาวอนาคตไว้ก็ได้เรื่อง
ทิ้งให้กู่อยู่หลังต้องเป็นหนังหน้าไฟ”

เอ็งลากลับเมืองที่นีเกิดเรื่องใหญ่
เพราคนในเราไม่ดีมันน่าติให้ตาย”
(คัมภีร์คำ)

๑๙๒) หนามยอดอาหานามบ่ง หมายถึง “ตอบโต้หรือแก้คัมภีร์การทำงานเดียวกัน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๗๕๐) หรือ “แก้คืนคัมภีร์การทำงานเดียวกัน” (พจนานุกรมฉบับติดข. ๒๕๔๗ : ๕๐๖) เป็นสำนวนที่มาจากการถูกหานามคำและ การเขียนหานามเดียวกัน นำมาระบุกตัวกับการเกิดปัญหาและการแก้ปัญหาที่เป็นแบบเดียวกันกล่าวคือ เมื่อถูกหานามยอดหรือถูกหานามคำ (ยอด คือ คำ) ต้องแก้ปัญหารือบ่ง (เขี่ย) หานามที่ยอดหรือคำติดอยู่กับ กโดยใช้หานามอีกอันหนึ่งช่วยบ่งหรือเขี่ยออก พุดเป็นสำนวนว่า “หนามยอดอาหานามบ่ง” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ อบรม ดังเช่น

“ถึงนั้นดีพีกีเด็ด ไม่กลัวคอก
เมื่อน้องเหินมิให้ทำก็จำเป็น

เมื่อหานามยอดหานามบ่งน้องคงเห็น
น้องไขเย็นยิ่งกว่าพีมารูต”
(จำเลยรัก)

“แสนเข็บใจวงศ์บดินทร์ลีนสองแฉก
ทุจริตปีดปีดเรากีหنمคนนิยม
จะไปตามความแต้นแม้น ไม่บอก
อิสร้อยพ้าลูกจะพามารามคำ

แต่เริ่มแรกรักรื่นกลับขึ้นขม
มิให้ชุมชนางแกลงพรางความ
เมื่อหานามยอดราภีคงบ่งด้วยหานาม
ถ้าไครตามติดมาต้องม่าตี”
(จำเลยลีกลับ)

๑๙๓) หมวดน้ำยา หมายถึง “หมวดฝีมือ หมวดความรู้ความสามารถ หมวดคุณค่า” สำนวนนี้อ้างมาจากกรรมาธิการรักษาโรค หรือ การรับประทานขนมจีนที่ “หมวดน้ำยา” นำมาเปรียบเทียบกับการหมวดฝีมือ หมวดความรู้ความสามารถ หมวดคุณค่าของคนกล่าวคือ

การรักษาโรคให้หายได้ต้องมี “น้ำยา” (น้ำที่ผสมยา น้ำที่เป็นยา) เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ หากหม沌น้ำยาที่จะรักษา ย้อมหมดทางที่จะรักษาให้โรคหายได้ หรือ การรับประทานขนมจีนให้อร่อยก็ต้องมี “น้ำยา” (ซึ่งอาหารควรอย่างหนึ่งลักษณะอย่างแกง ทำด้วยปลาโขลงกับเครื่องปูรุ่งกับผักบางอย่าง เช่นถั่วงอก ในเมืองลักษณะน้ำยา ใช้คุกคักกับขนมจีน) หากกินขนมจีนเปล่าไม่มีน้ำยา หรือหม沌น้ำยา ย้อมรับประทานไม่อร่อย หมดอร่อย ต่อมาก็ “หมดน้ำยา” มีความหมายขยายออกเป็น “หมดฟื้มเมือง หมดความรู้ ความสามารถ หมดคุณค่า” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิรนฤต ใช้สำนวนนี้ ในความหมายว่า “หมดฟื้มเมือง หมดความรู้ ความสามารถ” ดังนี้

“หมดน้ำยาน่าละอายไว้หนทาง

จะสืบงานที่หายให้ได้มา”

(มาตรการเหนือเมฆ)

๑๙๔) หมอยุตยาเพราะ หมายถึง “ผู้มีความรู้อาจตายหรือพلاดท่าเสียที่ เพราะความรู้ของตนเกิด” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๒๕๕) หรือ “พลาดในเรื่องที่ตนชำนาญ” (พจนานุกรมฉบับบัณฑิตชน. ๒๕๔๗ : ๕๐๘) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงของหมอยุต ซึ่งมีความรู้ในเรื่องการแก้พิษ เป็นอย่างดี แต่อาจต้องตายด้วยพิษ นำมาเปรียบเทียบกับผู้ที่มีความรู้แต่อาจตายหรือ พลาดท่าเสียที่ เพราะความรู้ของตนนั้นเอง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนิรนฤต มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

“เอกสารนารร้ายหมายพิมาต
แล้วชัดสำคัญครั้งกึกก้องดัง
เรามีใช้พวงสัมภเวสี
อันค่าอาคมที่ท่านสะสนໄร

ล้างอำนาจเทพธิดาอาคมหลัง
นางเทพยังยืนยืนอยู่พริ้มราย
เมทนีจะพิมาตอย่ามาดหมาย
จะดีได้เพราะท่านคีมีเบตตา

อันของคือในตัวคนชั่วโนค
เหมือนหมาอยู่รัมตร์ที่ยิ่งคันคว้า

จะเป็นไทยให้รายในภาษาหน้า
เจอพระยาของก็วางแผนฯ”
(อาจารย์สาวาท)

๑๙๕) หมายอิงจาก นายถึง “คนเจ้าเล่ห์” เป็นสำนวนที่นำเอาลักษณะของ
หมายอิงจากที่เจ้าเล่ห์ ลอกหลวงมาเปรียบกับคนที่มีลักษณะเช่นนั้น ที่ปรากฏในบทหนัง
ตะลุงของหนังสือ อบรม เช่นที่ว่า

“ไอ้หมาเผ่าเข้ากลมนตร์นาย
จะมีนั้นตรรแม่นนังเหมือนดังว่า

ดูหน้าตาทำทางทึ้งค้างทึ้งเครา
หรือเพียงหมายอิงจากมาหลอกเห่า”
(สุพรรณิการ์)

๑๙๖) หมายในร่างหญ้า นายถึง “คนที่หวงแหนสิ่งที่ตนเองกินหรือใช้ไม่ได้
แต่ไม่ยอมให้คนอื่นกินหรือใช้” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.
๒๕๔๖ : ๑๒๕๓) หรือ “ทึ้ง ๆ ที่ตัวเองไม่ได้ประโยชน์แต่ก็กันทำคนอื่นที่ควรจะได้”
(พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๑๐) เป็นสำนวนที่มาจากนิทานอีสป เรื่องสุนัขใน
ร่างหญ้า ซึ่งมีเรื่องย่อว่า สุนัขตัวหนึ่งเห็นวัวกินหญ้าจึงกระซิบอีกคนว่าไม่ต้องการให้
วัวได้กินหญ้า เมื่อมีโอกาสสิ่งลงไปนอนในร่างหญ้า เมื่อวัวจะกินหญ้าก็พยายามขัดขวาง
จนวัวไม่สามารถจะกินหญ้าได้ วัวจึงคิดว่าสุนัขว่าทำผิดน่าลำอายคือไปห่วงร่างหญ้าที่
ตนเองกินหรือใช้ไม่ได้ แต่กลับไปขัดขวางคนอื่นที่เขาสามารถจะกินหรือใช้ประโยชน์
ได้ การกระทำของสุนัข (หนา) ดังที่กล่าวแล้วจึงเป็นที่มาของสำนวนนี้ ที่ปรากฏในบท
หนังตะลุงของหนังสือ อบรม เช่นที่ว่า

“ฝ่ายพื้นคนองเมื่อเตี้ยทีหลบหนีหน่าย
ยังมีความปรารถนาจะนาไฟร

ยังมุ่งหมายพยายามท่าไม่หวานไหว
ยังตั้งใจแย่งชิงจากไอ้ลิงหักคดๆ

ตัวมันเองไม่หมายปองจะครองรัก
เราพากเพลิงเสียทีหนีมันนา

แต่เป็นสุนัขนอนวางในร่างหญ้า
ไปปรึกษากับครูผู้เชี่ยวชาญ”
(เจ้าแสงเพชร)

๑๙๗) หมายเหตุในคดองแห่ง หมายถึง “คนที่ชอบพูดอะไรแสดงว่าเก่งแต่ไม่กล้าจริง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๒๕๙) หรือ “คำค่อหน่วาคนที่พูดจาโง่ทางแต่ถึงเวลาจริงก็ไม่กล้า” (พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๕๑) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของสุนัข ที่ชอบเห่าเมื่อเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ในคดองแห่งที่แก่วงไก่แต่ไม่กล้าเข้าไปกัด นำมาเปรียบเทียบกับคนที่เป็นเช่นนั้น คือ ชอบพูดอะไรแสดงว่าเก่งแต่เมื่อถึงเวลาจริงก็ไม่กล้า ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนี้ ornuc มีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

“ค่าวของคนผลของงานเป็นเครื่องวัด
ที่เลียงนา กปากไม่บนหลับบังเงา

งานไม่จัดจนตายแล้วอายเขา
นั่นหมายเหตุในคดองแห่งที่แก่วงไก่”
(นางในฝัน)

๑๙๘) หมายเหตุเรือบิน เป็นสำนวนไทยเดิมได้ หมายถึง “ไฟสูงเกินฐานะ ไม่เจียมตัว” เป็นสำนวนที่นำกริยาอาการของสุนัขที่เห่าเมื่อเห็นเรือบิน (เครื่องบิน) มาเปรียบเทียบกับกริยาของผู้ชายที่แสดงอาการร่าเริง เจ้าชู้เมื่อได้เห็นผู้หญิงที่สูงกว่าตน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนี้ ornuc เช่นที่ว่า

“กูว่ามึงเหมือนหมายเหตุเรือบิน

เห่าให้สิ้นกำลังอีหัวงไหร”
(สีแผ่นดิน)

๑๙๔) หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน หมายถึง “ที่ต้องตราคราทำทำงานหนักมากหมายถึง ชาวไร่ชาวนา ซึ่งเวลาทำไร่ทำนาหลังต้องสู้กับแดดและหน้าต้องก้มดิน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๒๗๒) เป็นสำนวนที่มารากการทำงานของชาวไร่ชาวนาซึ่งต้องเหนื่อยยากหลังต้องสู้กับฟ้า (แดด) และหน้าต้องสู้กับดิน (ต้องก้มดิน) เป็นระยะเวลานาน ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๖๕ ดังนี้

“หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดินเราทำกินกันไป ตามวิถีชาวทุ่ง ไม่รุ่งเรือง”
(พระมหาลิขิต)

๑๙๕) หวานเป็นลม ขนมเป็นยา หมายถึง “คำชมมักไร้สาระทำให้ลืมตัวขาดสติ แต่คำดีมักเป็นประโภชน์ทำให้ได้คิด” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๒๗๖) เป็นสำนวนที่มารากการสังเกตพฤติกรรมการพูดของคนนำมาระบุรุษที่ชอบลืมตัวไปทั้ง ๆ ที่คำพูดนั้นเป็นเพียงคำชม ไม่ใช่ความจริง ส่วนบางคนนั้นกลับเป็นตรงข้าม ไม่ชั่น เพื่อจะเอาใจผู้ฟัง แต่พูดตามความเป็นจริง ถ้าคนฟังบกพร่องถึงคำนิ่งด้านนี้ ซึ่งทำให้ผู้ฟังไม่อยากฟัง ขนมแทนเดียวกับการกินยา ซึ่งมีรสขมไม่หวานช้วนกินแต่รักษาโรคได้ พูดเป็นสำนวนว่า “หวานเป็นลม ขนมเป็นยา” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๖๕ ดังนี้

“เพชรรู้ดีว่าไม่มีหวัง พระจอมวังโผลมปลิ้นศิวะลินหวาน
พอรู้ทันปัญญาภาษาโนรา เขาว่าหวานเป็นลมขมเป็นยา”
(ศูภคานถอง)

“น้องพุดหวานป่านประหนึ่งน้ำผึ้งอ้อย
หวานเป็นอมนุสานยาภาษาโบราณ

ข้างปลายครอยเสื่อมรสมความหวาน
อย่างปริยบป่านว่าพึงเกินความจริง”
(สองผู้ฟ้า)

“ใช้ปัญญารักษาตัวทุนหัวแม่
เชื้อไฟทางวางแผนในคนจนในเรา
แสนวิบากยากเข็ญเป็นสตรี
นำลีกจะรู้ได้ด้วยสายตาบัว
แยกพรั่งนังค่าชวางกระหรี่ยง
คำโบราณหวานเป็นลมนมเป็นยา

ดูให้แน่ท่าทางก่อนจะวางแผนให้เขา
จะหนักเบาด้วยปัญญารักษาตัว
จะชั่วดีเชื่อเสียงกีเพียงผ้า
คนดีชั่วดูกันที่กริยา
กีสำเนียงมันจะออกบอกภาษา
ลูกพากงระวังด้วยตั้งใจ”
(คู่สร้างคู่สอน)

๑๗๑) หวานอมนุกล dein หมายถึง “ตกอยู่ในฐานะที่จำต้องยอมรับไม่ว่าจะดี
หรือร้ายพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.
๒๕๔๖ : ๑๒๑๖ - ๑๒๑๗) หรือ “จำใจยอมน้อมรับไว้” (พจนานุกรมฉบับมติชน
๒๕๔๗ : ๕๒๐) เป็นสำนวนที่มีจาก การกินอาหารที่แม่จะหวานหรือขนมก็จำเป็นต้องกิน
นำมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่ต้องตกอยู่ในฐานะเช่นนั้น คือ จำต้องยอมรับไม่ว่าจะดีหรือ
ร้ายพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม ที่ปรากฏในทหนังตะลุงของหนังลิ้น อนุตมีการปรับ
เปลี่ยนถ้อยคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

“คิดถึงสายพาน้อยอดอยรั้ยหวาน
เรื่องศักดิ์ส่งทูลนักน่ารักมาก
สิ่นสำราญหวานนมต้องอมกลืน

เจ้าครัวรำครวญไฟฟันทุกวันคืน
แต่ความยากความจนทนขัดขัดขึ้น
พ่อเมฆินเจ้าไม่คืนเป็นคนดี”
(ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ)

“เจ้าอินทปัจฉิติ์วงศ์ทรงตรีกตรอง
จะตั้รักหักหາญกีเป็นการไม่ดี
แม้เลิกรังก์ไม่เหมะพิเคราะห์ดู
จะรบรุกบุกบั้นประชัญบาน
ให้ถูกน้อยกอยท่ากีน่าละอาย
แต่กบหากันมานานหวานก้อม

หากจะต้องคอยท่าน่าบัดสี
เสียงแรงที่คบหากันนานนาน
พากศัตtruนวย โอกาสจะอาจหาย
ยิ่งคิดอ่านยิ่งวิตกหัวอกตรง
เหมือนหัญไฟรต้าหวานไม่งานสน
ถึงคราวมกต้องขึ้นกลืนไว้ใน”
(กรรมลิขิต)

(๙๒) หมายผ่าส่อง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ หมายถึง “ยังสองจิตสองใจอยู่ ยังตัดสินลงไปเด็ดขาดไม่ได้ ยังสรุปไม่ได้” เป็นสำนวนที่มาจากการผ่าหวาย ๑ เส้นออกเป็น ๒ ซึ่ก ซึ่งทั้ง ๒ ซึ่ก มักจะนีบนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกันมากที่จะตัดสิน หรือสรุปได้ว่าเส้นหนึ่ง ใดหรือเลือกว่าอีกเส้นหนึ่ง นำมาเปรียบเทียบกับการตัดสินใจ ที่มีลักษณะเช่นนี้นัก ยังสองจิตสองใจอยู่ ยังตัดสินลงไปเด็ดขาดไม่ได้ ยังสรุปไม่ได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๓๑ เช่นที่ว่า

“ยิ่งตรวจดูรู้สึกนึกประหลาด
เหมือนคนนอนหลับสายแผลไม่หายใจ
เป็นสาวเดียวเจียวหล่อนนานอนนิ่ง
ให้ประสงช่องเห็นเป็นกับดาย

เราไม่อาจเข้าใจดีพิเคราะห์
อบอุ่น ใจด้วยหมื่นเหมือนคนไม่ตาย
จะตายจริงหรืออย่างไรพลอยใจหาย
ยังเป็นหวายผ่าส่องน้องนางนี้”
(เจ้าคำคง)

“พระทรงศักดิ์จักรนารายณ์เมื่อได้ข่าว
เสียงแรงหวังดึงจิตคิดชำนาญ
ไม่เกร庇บพนนางบ้างเดียวหรือ
กีบ้างทีอาจรอดไม่ว่อความ

ให้โศกเศร้าน้ำจิตผิดประสงค์
เข้ามาปลงชีวาน่าเสียดาย
จะเรื่องถือว่าดับชีพลับหาย
ยังเป็นหวายผ่าส่องน่าข้องใจ

จะอาสาตามไปสืบหา
แต่ตกลงที่กันการพบพากย์

เพื่อค่าครีสวัสดิ์ไม่ตักยับ
หรือว่าใครขับไว้มีให้มา”
(เพลิงพยาบาท)

๑๕๓) หัวโขนครอบ หมายถึง “ฐานะ ตำแหน่ง ยศสถานบรรดาศักดิ์ เป็นเพียง สิ่งสมมุตขึ้น” เป็นสำนวนที่มารากการเล่นโขนที่ผู้เล่นหรือผู้แสดงต้องสวมหัวโขนที่ สมมุตว่าเป็นขักษณ์ (เช่น ทศกัณฐ์ พิเกา อินทรชิต) เป็นลิง (เช่น หนูนา ศุครีพ พาลี) เป็นพระ (เช่น พระราม พระลักษณ์ พระพรต) เป็นนาง (เช่น สีดา นมโทา เบญจกากย) เป็นฤๅษี (เช่น ฤๅษีอังคุต ฤๅษีโคง) ฯลฯ ซึ่งไม่เป็นความจริง เมื่อจดการแสดงถอดหัวโขนที่ครอบออกความเป็นขักษณ์เป็นลิง ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งสมมุตขึ้นก็หมดไปเหลือแต่ความเป็นคนธรรมชาติ เช่นเดียวกับการมีฐานะ ตำแหน่ง ยศสถานบรรดาศักดิ์ ซึ่งก็เป็นเพียง บางสิ่งที่สมมุตเท่านั้น เมื่อหมดฐานะ ตำแหน่ง ยศสถานบรรดาศักดิ์ คนนั้นกลายเป็นคนธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังลิ้น อรนุต เช่นที่ว่า

“อันเกียรติยศชื่อเดียงเพียงหัวโขน
บุญที่ทำการนรที่สร้างเป็นอย่างนี้”

ถูกถอด โยนสิ้นยศหมดศักดิ์ศรี
ย้อนไม่มีอะไรแน่ต้องแบปรเปลี่ยน”
(เพลิงพยาบาท)

๑๕๔) หัวล้านนอกรู หมายถึง “ผู้ที่ปฏิบัติผลแพ้ไปจากคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์หรือแบบแผนที่นิยมกันมา” (งานนุกรรณบัตรชาบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๒๘๕) หรือ “ทำนักแบบแผน ทำเหลือไปจากแบบอย่างที่ทำกัน ไม่ทำตามรอยที่เขาปฏิบัติกัน ” (กัญจนากพันธุ์ ๒๕๒๑ : ๔๙๖) เป็นสำนวนที่มาจากพฤติกรรมของศิษย์ที่หัวล้านที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของครู หรือนอกครูในนิทานศิษย์หัวล้านนอกรู (หรือ หัวล้านนอกรู) ซึ่งมีเรื่องย่อว่า มีศิษย์หัวล้าน ๓ คน ไปเรียนวิชา กับอาจารย์ ต่อมาก็ ๓ คน ต้องการให้ผู้ปกครองจึงไปปรึกษากับอาจารย์ อาจารย์ต้องการให้ศิษย์สมปรารถนาจึงสอนค่าใช้และสั่งให้หัน ๓ คน ไปดำเนินการพร้อมกับภาระ

ค่าา ๓ ครั้ง ผู้ก่อคดีทั้ง ๓ คน แต่ทั้ง ๓ คนต้องการให้ผู้ของตนสวยงามกว่าคนอื่น จึงภารนาค่าาและดำเนินเป็นครั้งที่ ๔ ผู้ที่ก่อคดีหลบหายไป ทุกคนต้องการให้ผู้ ก่อคดีท่ากงเดินจึงภารนาค่าาและดำเนินอีกจนในที่สุด ผู้ที่ก่อคดีหายไปหมด ต่อมา เมื่อพยาบาลดำเนินและภารนาค่าาอีกที่ครั้งผู้ไม่อกมาเลย จึงกลับไปหาอาจารย์ เมื่ออาจารย์ได้สอบถามแล้วจึงสรุปว่า ที่ทุกคนต้องหัวล้านเหมือนเดิมก็เพราะทุกคนไม่ เชื่อครูไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของครู เป็นศิษย์ที่หัวล้านที่นักครู หรือศิษย์หัวล้านนักครู หรือหัวล้านนักครูนั่นเอง คำหัวล้านนักครูจึงกลายเป็นสำนวนขึ้นมา ที่ปรากฏใน บทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๓ เช่นที่ว่า

“แม้ยังคืออีกดันเป็นคนร้าย
ทำหัวล้านนักครูได้คุดี”

เข้าจะได้จำของให้หมองศรี
พระศุลีเรืองเดชไม่เมตตา”
(คุดีสร้างคุดีสม)

“กลับหวนคิดจิตทำถึงคำครู
เราหัวล้านนักครูนักลู้ทาง”

ว่าตกในช่วงคงคู่ยังอยู่ห่าง
สมน้ำหน้ามาอับปางเป็นอย่างนี้”
(กุหาบคำ)

๙๕) หากาไสหัว นายถึง “رنหาเรื่องเดือดร้อนรำคาญมาใส่ต้น” (พจนานุ กรรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๒๘๘) หรือ “เข้าไปยุ่งงาน เดือดร้อนถึงตัวเอง” (พจนานุกรรมฉบับมติชน ๒๕๔๗ : ๕๗๖) เป็นสำนวนที่เกิดจาก การสังเกตพฤติกรรมของคนที่เป็นเช่นนั้น คือ rnหาเรื่องเดือดร้อนรำคาญมาใส่ต้น คุยกับคนที่ไม่เป็นเหาที่ไม่ต้องเกราหัว ไม่ต้องเดือดร้อนรำคาญ เพราะเป็นเหา ถูก เหากัดเอาแต่กลับไปหาเหาจากคนอื่นมาใส่หัวของคน ซึ่งทำให้คนต้องเดือดร้อนรำคาญ เป็นๆ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๓ เช่นที่ว่า

“ได้คุ้นหวานแทนหน้าธิดาราช
ไม่หาเหาใส่หัวให้ม้วนลพิน
ไม่บังอาจเอื่องจิตคิดถวิล
เป็นคอกดินคอกหญ้าหอดอาลัย”
(สิงหาราชกษัตริย์ศึก)

๑๕๖) หายใจจนูกเทศ หรือ หายใจจนูกคนอื่น เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ตรงกับสำนวนไทยถิ่นกลางว่า “ยืนจนูกคนอื่นหายใจ” หรือ “พึงจนูกคนอื่นหายใจ” หรือ “เอาจนูกผู้อื่นมาหายใจ” ซึ่งหมายถึง “อาศัยผู้อื่นทำงานให้มักไม่สะควรเหมือนทำด้วยตนเอง” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๕๐๕) เป็นสำนวนที่น้ำความจริงของบุคคลที่ต้องอยู่ในภาวะ เช่นนี้คือต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่นให้ช่วยทำงานให้ว่าต้องอีดอัด ขัดข้อง ไม่ได้ดังใจ ไม่สมใจ เหมือนกับที่ทำเอง อุปมาเหมือนการหายใจที่ต้องอาศัยหรือใช้หรือพึงหรือยืนจนูกคนอื่นจะนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ ใช้สำนวนนี้ในความหมายว่า วางใจ อาศัยผู้อื่นที่เป็นศูนย์ให้ทำงานให้ ดังที่ว่า

“จักรพงศ์ทรงอนุญาตให้ราชนบุตรเขย
เป็นตัวหนอนชอนใช้อยู่ในทรง
ทรงไว้เนื้อเชื้อใจอย่างเด็คขาด
เหมือนหายใจจนูกเทศเจนฯ
เกียรติศักดิ์มีราชสารลับ
แผนการศึกศึกเหี้ยมเตรียมทำลาย

ไม่นึกเลยว่าหากย้อนไปญี่ปุ่น
เวลาคงท้าวะจะดับอัปรา
มอบอำนาจให้เบยขวัญแก่ป้อมห้า
ถึงเวลาที่จะแตกแหลกทำลาย
เรยกกองทัพป้อมป้อมป้อมทำลาย
แล้วกล่าวถึงชายราดาพิชัย”
(สายเลือดขัตติยา)

๑๕๗) หายใจหัวห้อง หมายถึง “หมุดกังวล เป็นสุข” สำนวนนี้มาจากการหายใจที่ปกติเต็มห้อง นำมาใช้เป็นสำนวนกล่าวคือ เมื่อเรามีความสุขเป็นปกติ เราอยู่ในหายใจเป็นปกติเต็มห้อง ต่างกับตอนที่มีความทุกข์กังวลไม่เป็นปกติที่เราจะหายใจผิดปกติคิดขัดไม่เต็มห้อง ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรุณ เช่นที่ว่า

“ชีวิตน้องสุธิ ไม่มีญาติ
อนาคตหนดห่วงกำลังมอง
นามีเรื่องเคือง ใจผู้ให้ได้
พ่อพันธุ์ลงนานาเวลาได้”

เกิดคงทาสก์ต้องทนความหม่นหมอง
ไม่เห็นซ่อง ไม่มีทางทำอย่างไร
ผู้ให้ญี่ปุ่นเมตตาให้อาศัย
ได้หายใจทั่วท้อง ไม่ต้องกลัว”
(ตะวันลับฟ้า)

(๙๘) เห็นกงจักรเป็นคอกบัว หมายถึง “เห็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง
เห็นผิดเป็นชอบ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๓๐๑)
หรือ “เห็นเรื่องผิดเรื่องเล่าว่าเป็นเรื่องดี” (พจนานุกรมฉบับมติชน.๒๕๔๗ : ๕๓๑) เป็น
สำนวนที่มาจากการพุทธกรรมของมิตรวินทุกะในนิทานชาดกเรื่องจตุติธรรมชาดก ที่เห็น
ผิดเป็นชอบต้องได้รับผลร้ายกล่าวว่าคือ มิตรวินทุกะเป็นคนดื้อ ต่อมาก็ได้ตามราคายาไป愧
ต่างเมืองมาราหามปราบก็โทรศัพท์ทำร้ายมาราค แล้วลงเรือสำเภาไปขายสินค้า ต่อมาก็ได
ไปพูนนาง wenanikperot ซึ่งมีจำนวนมากและได้สมสู่กับนางเหล่านี้ แต่มิตรวินทุกะยัง
กระหายความคุณอีก จึงแล่งเรือเพื่อแสวงหาผู้ให้ญี่ปุ่นอีกจนไปถึงอุสสานรากได้พบสัตว์
นรกรที่ถูกกงจักรผัดหัวเดือดกระเซ็นร้องครวญครางอยู่ แต่มิตรวินทุกะกลับเห็นกงจักร
เป็นคอกบัว เห็นเลือดที่กระเซ็นเป็นไม้ขันทันใด ได้ยินเสียงครวญครางเป็นเสียงคนตรี
ซึ่งตนต้องการมาก จึงอ่อนวนขอคอกบัวจากสัตว์นรกรคนนั้น แม้เจ้าตัวจะหักหาน
อธิบายความจริงอย่างไรมิตรวินทุกะก็ไม่เชื่อพยาيانขออีก จนสัตว์นรกรคนนั้นระลึกได
ว่าตนคงพื้นบ้าไปแล้วจึงยืนยอมนอบกงจักร ให้กับมิตรวินทุกะ ซึ่งทำให้มิตรวินทุกะดีใจ
มากรีบรับนางบันหัวของตน จึงถูกกงจักรผัดหัวได้รับความทรมานอย่างสาหัสจึงคิด
จะคืนกงจักรแก่สัตว์นรกรคนนั้นแต่ไม่สำเร็จ เพราะสัตว์นรกรคนนั้นได้หายตัวไป มิตร
วินทุกะต้องทราบนาถูกกงจักรผัดหัวไปจนกว่าจะสิ้นกรรม พุทธกรรมดังกล่าวของมิตร
วินทุกะนี้เป็นที่มาของสำนวนเห็นกงจักรเป็นคอกบัว ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของ
หนังสือ อบรม มีทั้งที่ใช้คำตรง ๆ และมีการปรับเปลี่ยนคำไปบ้าง เช่นที่ว่า

“เสียงรักยักษอกนกอิกิรัก
พอผัวหลับรับชูเป็นคู่ครอง

เห็นงงจักรเป็นดอกบัวเรื่องม้วหมอง
เข้าหานองนางโนราหัญกาลี”
(สรรค์บันดาล)

“ประเด็จวนนี้มีเสียงเขานินทา
ว่าคนค่อมazonช่อสูกเราพอิกิรัก
ไปปลงจิตติดต่อคนขอทาน
แม้จริงซังดังว่าก็น่าแคน
เห็นงงจักรเป็นดอกบัวมัวรากี

ว่ารักสามัญชนคนพิการ
จะสอบความตามชักเอาหลักฐาน
ร่างพิการหลังค่อมยอมยินดี
เสียงแบบแผนถูกกฎหมายติบั้นบัดดี
จะเป็นที่ครหาไปช้านาน”
(เจ้าค่อมทอง)

“แต่แก่เฒ่าครัวตาบังลาสึก
มันงงจักรแท้แท้แลเป็นบัว

เพียงแต่นึกใจรักมาปลูกผักปลูกถัว
กีพระตัวกิเลสกรรมชักนำไป”
(สรรค์บันดาล)

“จอมกษัตริย์ทศนาเมืองปราภู
สังเกตดุกริยาหรือท่าที
ถึงสายแส้แต่สาวเข้าตำรา
ชายไหนรักเหมือนเห็นจักรเป็นดอกบัว

พระโอรสนำสาวเข้าปรงค์ศรี
คงจะมีความสำคัญเข้าพื้นพัว
ลักษณะไม่ค่อยดีปลายนิ้วหน้าผัว
 เพราะน่ากลัวว่าจะกลายเป็นหลาๆ ใจ”
(จำแลยลึกลับ)

๑๕) เห็นเสือขบควยช่วยໄล่เสือ เป็นสำนวนไทยดิ่นได้ หมายถึง “อาสาช่วยเหลือเพื่อให้เห็นว่าตนจะได้ประโยชน์ กุศลกูจช่วยเหลือเพื่อตนจะได้ประโยชน์มากกว่าจะตั้งใจช่วยจริง ๆ” มักต่อท้ายว่า “พระหัวเนื้อความมาเป็นอาหาร” เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้นคือ เมื่อเห็นเสือขบควยรู้แล้วว่าควยต้องตายต้องตกเป็นอาหารของเสือ ตนเสียดายเนื้อควย อยากได้เนื้อควยจึงช่วยໄล่เสือ

ไม่ให้กินเนื้อควาย นำนาฬีแนะนำคนบางคนเป็นเช่นนั้น พึงรู้แล้วว่างทำที่ให้ถูก ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๗๗ เช่นที่ว่า

“เขามาช่วยด้วยความหวังช่างกระไร
เหมือนเห็นเสือบนควายช่วยໄล่เสือ
เราเข้าช่องกลองตันยามกันค่า

เรานหินใจพากษายข้างฝ่ายมา
 เพราะหวังเนื้อควายมาเป็นอาหาร
 แล้วตั้งนิทานวงศ์บุตินทร์รินทร์”
(จำเลขลีกฉบับ)

(๒๐๐) เหยี่ยบเจา หมายถึง “ทำตัวเที่ยบเพื่อแข่งบำรนี หาญท้า กล้าสู้” เป็นสำนวนที่เกิดจากพฤติกรรมการเหยียบเจา กล่าวคือ การที่คนหนึ่งกล้าไปเหยียบเจาของอีกคนหนึ่งโดยไม่เกรงใจ หรือเกรงกลัวว่าเจ้าของเจาจะโกรธและทำร้ายตนได้ ซึ่งแสดงว่าคนที่เหยียบพยายามแข่งบำรนี หรือพยายามดัดตนเสมอ หรือหาญท้าหรือกล้าสู้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๗๗ ๑๗๗ เช่นที่ว่า

“ข้างหน้าไปไครจะเหี้ยบมาเหยี่ยบเจา
 เสืออย่างราดต้องกำจัดคนวัดดวง”
(อกินิหารพระสุริยเทพ)

(๒๐๑) เหยียบรอยโจร เป็นสำนวนไทยฉบับ ๑๗๗ หมายถึง “ไม่ได้เกี่ยวข้องทำผิดด้วยแต่ก็ต้องผลอยผิดตามไปด้วย” เป็นสำนวนที่มาจากการกระทำที่เป็นเช่นนั้นกล่าวคือ มีคนอื่นกระทำความผิดไว้ก่อนแล้ว เช่น ปล้นทรัพย์ ลักลอบเป็นชู้กัน ฯลฯ โดยที่คนนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องด้วยต่อหน้ามีการจับขโมยและจับคนชู้ คนนั้นก็ผลอยถูกจับไปด้วย เพราะถูกเข้าใจว่าเป็นผู้ทำความผิดนั้น พุดเป็นสำนวนว่าเหยียบรอยโจร มักใช้ร่วมกับสำนวน “เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้รองนั่ง กระดูกแขวนคอ (ไม่ได้มีส่วนได้เสียใด ๆ แต่ต้องผลอยเดือดร้อนไปด้วย) และ “ตามได้มาต่ำตาอ” (สิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้เลยก็มาเกิดขึ้น) ซึ่งช่วยขยายความกันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๗๗ ๑๗๗ เช่นที่ว่า

“เรามาเหยียบรออยโจรจึงโคนจับ
แท้ชนหนังพิไม่ได้ไว้ว่องนون
จะโภคน้องจะบ้าไฟร์ก็ไม่ได้
เหมือนตามไห้ในน้ำมาต่อ

เรื่องลึกลับอยู่ก่อนแล้วชีวิตหล่อน
นาเดือดร้อนพระกระดูกอุกขวนคอ
ต้องยกให้โชคชะตาหนักหนาหนอน
จึงแก้นคอมขึ้นสะอื้นอ่าย”
(ยอดกตัญญู)

๒๐๒) เหยียนเรื่องสองแคม หมายถึง “ทำทีเข้าด้วยทั้งสองฝ่าย” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๓๐๕) หรือ “สัมพันธ์กับสองฝ่าย อย่างมีเลือกกลเพื่อประสานใจเข้ากับฝ่ายชนะ” (พจนานุกรมฉบับนัมติชน.๒๕๔๗ : ๕๓๕) กาญจนากพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๕๐๗) อธิบายความหมายและที่มาของสำนวนนี้ว่าดังนี้ “เข้าเป็นพวกทั้งสองฝ่าย อย่างมีเลือกเหลี่ยมคือฝ่ายไหนก็ตามถ้าแพลี่ยงพล้ำลง ก็ผละทิ้งฝ่ายนั้นไปปัดอิกฝ่ายหนึ่งเบริกแนมื่อนยืนเหยียบแคมเรื่องสองลำ ลำใดເเฉียงจะครวักก์โคล นาอิกลำหนึ่ง สำนวนนี้หมายถึงคนที่ไม่ซื่อตรง ไม่มีใจมั่นคงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับใคร จริง มุ่งแต่จะเอาตัวรอดหรือมุ่งประโภช์ตนถ่ายเดียว” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉัน อบรม ดังเช่น

“อันสามีคือร้ายได้กันแล้ว
ถึงจะล่าเรื่องน้อยพลอยฝ่าตัว
瓦สนาเข้าไม่ถึงพึงเรื่อใหญ่
เรือกัญญาเข้าไม่หวังนั่งครอบครอง

กัวหรือแก้วทองหรือปูนกีเกิดทุนผัว
จะร้ายรั่วว์ก์ไม่ร่างไว้กลางคลอง
ต้องอาศัยเรือรั่วผัวร่วมห้อง
เหยียบเรื่องสองแคมคิดพิคกระบวน”
(เสวตฉัตรลานนาไทย)

๒๐๓) หมายเสือ หมายเสือหลับ หมายถึง “ไปทำให้ผู้มีอำนาจเดือดร้อน ไปทำให้ผู้มีอำนาจโกรธเคือง” สำนวนนี้อาจมาจากการไปเผยแพร่เสือหรือเสือหลับจริง ๆ หรืออาจมาจากหมายเสือหรือหมายเสือหลับที่เป็นสำนวนก็ได้ กล่าวคือ การไปเผยแพร่เสือทำให้เสือที่ครุ่ยอยู่แล้ว คุร้ายเพิ่มขึ้น การไปเผยแพร่เสือหลับก็เช่นกัน เมื่อเสือถูกเผยแพร่อาจจะ

กระใจนำทำร้าย คนที่เผยแพร่เนื้อหาหรือบทความใดๆ นำมาเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเช่นนั้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ควรละเว้น หรืออาจมาจากการ “การเผยแพร่เสื่อ” หรือ “การเผยแพร่เสื่อหลับ” ที่เป็นสำนวนซึ่งหมายถึง “ไปเผยแพร่ให้มีผู้นิยมงานโกรธ” ก็ได้ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๘ เช่นที่ว่า

“ความจริงใจนิใช่ว่าจะให้ราก
มันมาเผยแพร่เสื่อก่อนตอนเสื่อหลับ
อยากรู้ดีไ้อีก่อนทองทดลองฤทธิ์
ก็ต้องรับไทยพัฒนาเพราะมันมันพิค”
(เจ้าค่อนทอง)

๒๐๔) อุดเบรี้ยวไวกินหวาน หมายถึง “อุดใจไว้ก่อน เพราะหวังสิ่งที่คิดว่าข้างหน้า” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๓๒๒) หรือ “รอไว้ให้ได้ผลบรูรษ์” (พจนานุกรมฉบับมติชน, ๒๕๔๗ : ๕๔๗) เป็นสำนวนที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของผลไม้ นาเปรียบเทียบกับการอุดใจรออย เพื่อจะได้สิ่งคิดว่าข้างหน้าของมนุษย์กล่าวคือ ผลไม้ที่ยังอ่อน ไม่สุก ฯลฯ จะมีรสเปรี้ยว กินไม่อร่อย แต่ผลไม้ที่ยังอ่อน ไม่สุก ฯลฯ ซึ่งมีรสเปรี้ยวนั้น เมื่อสุกจะมีรสหวาน ทานอร่อยอย่างยิ่ง การอุดใจรอในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อหวังผลสิ่งที่คิดว่าข้างหน้า ก็เช่นเดียวกัน สิ่งนั้นอาจจะไม่คิด ไม่เหมาะสมในเบื้องแรกแต่จะคิด เหมาะสม สมบูรณ์ให้ผลดีในเบื้องปลาย การรอในลักษณะเช่นนี้พุดเป็นสำนวนว่า “อุดเบรี้ยวไวกินหวาน” ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือ ๑๗๘ ดังเช่น

“จักรพงศ์ทรงประทับในตำแหน่ง
คิดทางวางแผนให้แน่ใจ
ในรายว่ามาเที่ยวเกี่ยวผู้หันยิง
ภัยตสอนตอนที่ว่าเข้าเมืองการ

สุดแสนรักปีกมาอัชความสามารถ
แล้วจะได้บวกกันดีตามต้องการ
ต้องอ้อยอึงอุดเบรี้ยวไวกินหวาน
แม้รุกรานก็จะพลาดขาดเยื่อไช”
(คู่เกิดคู่กรรม)

๒๐๕) อันคงคำขึ้นคงกลับลงคลอง หมายถึง “เมื่อคนรัก (สามี – ภรรยา) ต้องจากไปแต่ในที่สุดก็ต้องกลับมาเข่นเดิม เป็นคนเดิม” เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติของน้ำที่ เมื่อขึ้นมาจากลำคลองในที่สุดก็ไหลกลับลงคลองเข่นเดิม นำมาเปรียบเทียบกับคนรักที่ต้องจากกันว่าในที่สุดก็ต้องกลับมาเป็นเหมือนเดิม ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อบรม เข่นที่ว่า

“จอมกษัตริย์ครัสปโลอบประโภนจิต
อันคงคำขึ้นคงกลับลงคลอง

อย่าได้คิดกังวลให้หม่นหมอง
ขอให้น้องตั้งจิต Jong กิดอ่าน”
(แรงรกรอยลมทิน)

“นารทรงปลอบพระธิดาดูพากตรร
อันคงคำขึ้นคงกลับลงคลอง
ผัวเข้าไปไกกลับต้องกลับหลัง
เข้าอยู่น้ออย่าให้มีราศีพาน

อย่าทุกข์นักหน้านะหม่นหมอง
ตามทำงานของเจ้าจะจำไว้ราย
 Shea ก็ยังลูกกรักเป็นหลักฐาน
 ไม่เนี่นนานคอกเข้าขาดมา”
(เพลิงพญาพาท)

๒๐๖) เอาทองไปประระเบื้อง เป็นสำนวนไทยถิ่นใต้ ตรงกับสำนวนไทยถิ่นกลางว่า “เอาทองไปรุ่งกระเบื้อง” ซึ่งหมายถึง “โดยตอบหรือทะเลกับคนพาลหรือคนที่มีฐานะต่ำกว่าเป็นการไม่สมควร” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖ : ๑๗๕๕) หรือ “ลดตัวลงไปทางทะเลกับคนที่ศักดิ์ศรีต่ำกว่าอย่างเสียหายมากกว่า” (พจนานุกรมฉบับมติชน. ๒๕๔๗ : ๕๘๙) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนว่าเป็นเช่นนี้ นำมาตั้งข้อสังเกตเสนอแนะแก่ผู้ฟังว่า ไม่ควรจะกระทำเช่นนั้น กล่าวคือการไปโดยตอบหรือทะเลกับคนพาลหรือคนที่มีฐานะต่ำกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรจะกระทำ เพราะก่อให้เกิดความเสียหายอุปมาเหมือนเอาทอง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าไปรำ (ประเทศไทย) กระเบื้องซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีค่าย้อมทำให้ทองเสียหายไปขณะนั้น ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังสือนั้น อบรม เข่นที่ว่า

“เขากลีบหน่ายคอกไม่ใช่หากลัวฤทธิ์ อย่าหลงพิศพุคหลาเป็นซ้ำสอง
ไม่เอาทองระกระเบื้องให้เปลืองทอง เขารีกตรอง เช่นนี้แล้วหนีไป”
(เจ้าแสงเพชร)

(๒๐๓) เอามะพร้าวห้าวไปขายสวน หมายถึง “แสดงความรู้หรืออวครู้กับผู้ที่รู้เรื่องดีกว่า” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๗๕๖) หรือ “แนะนำคนที่รู้มากกว่า” (พจนานุกรมฉบับนิติชน. ๒๕๔๗ : ๕๘๙) เป็นสำนวนที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของคนบางคนที่เป็นเช่นนั้น นำมาตั้งข้อสังเกตและเสนอแนะแก่ผู้ฟังว่าไม่ควรจะกระทำเช่นนั้นคือ ไปแสดงความรู้หรืออวครู้กับผู้ที่รู้เรื่องดีกว่าหรือไปแนะนำคนที่รู้มากกว่า เพราะน่าอย ไม่เป็นประโยชน์แก่เขา เสียเวลาเปล่า อุปมา เมมีือนการเอามะพร้าวห้าว ซึ่งเรามีน้อยไปขายเข้าของสวนมะพร้าว ซึ่งมีมะพร้าวห้าว และมะพร้าวอื่น เป็นจำนวนมาก ย้อมเป็นสีที่ไม่เหมาะ ไม่ควร น่าอย ไรประโยชน์ เสียเวลาเปล่า ฯลฯ ที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ ๑๖๑ ดังเช่น

“เห็นช่างเรือถากเรือเชื่อว่าง่าย
ไม่รู้หรือมีอุปกรณ์มาก
เรื่องเขาเรียนเราไม่รู้ยกขึ้นแล้ว
ตัวควบอุดสอดครุ่นลายมือ
ลองถากบ้างเสียไม่ได้คำนขวน
จะคิดอ่านอุคแรงทำแข็งมือ
เอามะพร้าวขายสวนสนควรหรือ
จะเอาเชือให้ขายอ่าวหม้อคุ”
(เจ้าแสงเพชร : บทเก็บจาก)

